

Ս. Կ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ.

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼԻ

5

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО АРМЕНИИ ПРИ
АН АРМ. ССР
ИНСТИТУТ ФИЗИОЛОГИИ ИМ. Л. А. ОРБЕЛИ

С. К. КАРАПЕТЯН

Л. А. ОРБЕЛИ

ЖИЗНЬ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1973

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

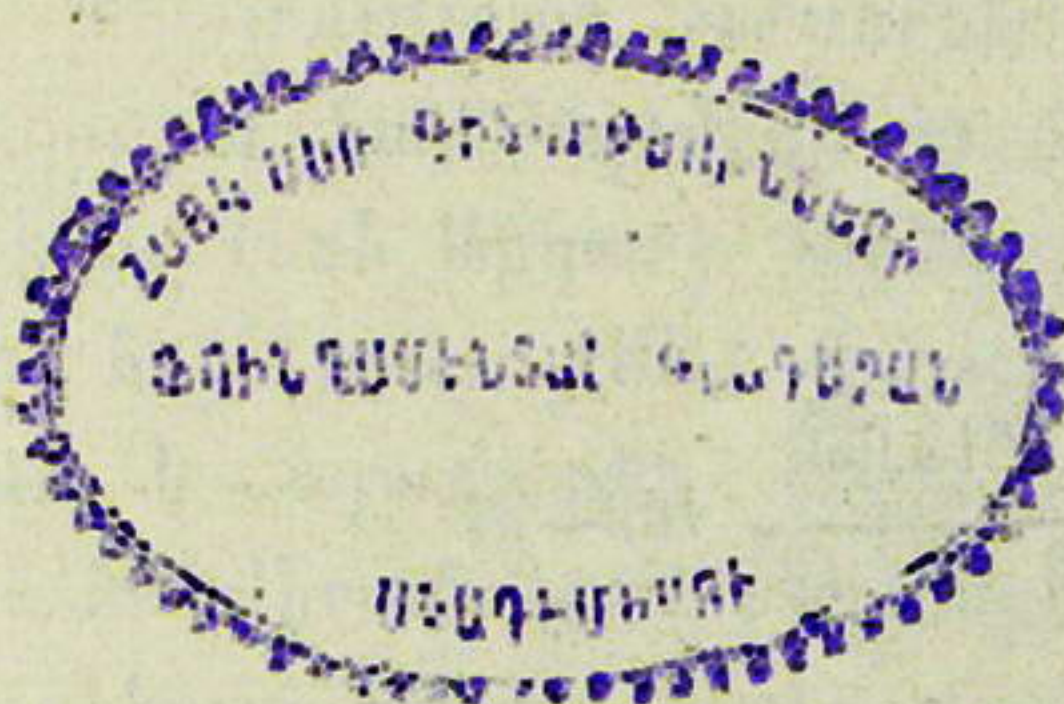
ՀՍՍՀ ԳԱ ԱՌԸՆԹԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՖԻԶՈԼՈԳԻԱԿԱՆ
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼԻ ԱՆՎԱՆ ՖԻԶՈԼՈԳԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ս. Կ. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼԻ

ԿՅԱՆՔԸ ԵՎ ԳԻՏԱ-ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԱ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1 9 7 3

Գրքույկում շարադրված են ֆիզիոլոգիական գիտության ամենակարկառուն դեմքերից մեկի՝ համաշխարհային հռչակվայելող գիտնական, ակադեմիկոս և լեոն Աբգարի Օրբելուկյանքի հիմնական փուլերը, սկսած մանկությունից մինչև կյանքի վերջին օրերը, գիտության և մանկավարժության բնագավառում նրա կատարած բազմաբեղուն աշխատանքը:

Արժեքավորված է նրա ստեղծած գիտական դպրոցի դերը սովետական և համաշխարհային ֆիզիոլոգիական գիտության զարգացման գործում, ինչպես նաև նրա գիտա-հասարակական բազմամյա գործունեությունը:

Գրքույկում տրվում է նաև Լ. Ա. Օրբելու բնութագիրը որպես մեծ հայրենասերի և ինտերնացիոնալիստի:

Կ $\frac{0612.056}{703 (02).73}$ 100—74

ԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

1972 թվականի հուլիսի 7-ին Հայաստանի
խտական հասարակայնությունը ջերմորեն նշեց
անհուն հաղթանակ ֆիզիոլոգ, հայ ժողովրդի պանծալի
ավակ, ակադեմիկոս Լևոն Աբգարի Օրբելու ծը-
ննդյան 90-ամյա հոբելյանը: ՀՍՍՀ գիտություն-
ների ակադեմիայի և Հայաստանի ֆիզիոլոգիա-
ն ընկերության հրավիրած համատեղ հոբելյա-
նական նիստում զեկուցումներ կարդացվեցին Լ.
Օրբելու կյանքի և գիտական գործունեության մա-
ն:

Նույնաման գեկուցումներ կարդացվեցին
ՀՍՍՀ ԳԱ Լ. Ա. Օրբելու անվան ֆիզիոլոգիայի ին-
ստիտուտի կողմից կազմակերպած հոբելյանակա-
գիտական սեսիայում: Թերթերը, ամսագրերը
տպագրեցին մի շարք հոդվածներ հոբելյարի գի-
տական, գիտա-կազմակերպչական, մանկավար-
ժական և հասարակական գործունեության մասին,
Լ. Օրբելու ծննդյան 90-ամյակին նվիրված հա-
տույզ հաղորդումներ կազմակերպվեցին հեռուս-
տատեսությամբ և ուղիով:

Այս միջոցառումները մեծ հետաքրքրություն
առաջացրին ոչ միայն գիտական հասարակայնու-
թյան, ուսանողության շրջաններում, այլև աշխա-
տավորության լայն խավերի մեջ գիտության մեծ
երախտավորի նկատմամբ: Մեր բարձրագույն ու-
սումնական հաստատությունների կենսաբանական
և բժշկական ֆակուլտետների ուսանողները և դա-
սախոսները, հատկապես ֆիզիոլոգիայի ուղղու-
թյամբ պատրաստվող երիտասարդ կադրերը և միջ-
նակարգ դպրոցների կենսաբանության ուսուցիչնե-
րը դասախոսությունների ժամանակ և այլ պար-
տիքներով խնդրում էին հայտնել Լ. Օրբելու մա-
սին մայրենի լեզվով գրականության աղբյուրներ:
Բայց, դժբախտաբար, մայրենի լեզվով այդպիսի

գրականություն գրեթե չկա: Լ. Օրբելու ավելի քան 220 անուն գիտական աշխատությունները հրատարակված են հիմնականում ռուսերեն և մասամբ օտար (անգլերեն, գերմաներեն) լեզուներով: 1961—1965 թթ. ՍՍՀՄ Գիտությունների ակադեմիան ռուսերեն լեզվով հրատարակեց նրա ընտիր երկերի հինգ հատորյակը: Բայց շատ քիչ բան է արված Լ. Օրբելու կարևորագույն գիտական աշխատությունների և կենսագրական նյութերի հայերեն լեզվով հրատարակելու ուղղությամբ, եթե նկատի չունենանք նրա «Դասախոսություններ էվոլյուցիոն ֆիզոլոգիայից» աշխատությունը, որ հրատարակվեց 1967 թ. Հայպետհրատի կողմից: Լ. Օրբելին ինքը ջերմորեն պատմել և հրատարակել է հիշողություններ իր ուսուցչի՝ մեծ ֆիզիոլոգ Ի. Պ. Պավլովի, ռուսական և սովետական ֆիզիոլոգիական դպրոցի մյուս կարկառուն դեմքերի՝ Ի. Մ. Սեչենովի, Ն. Ե. Վվեդենսկու, Ի. Ռ. Թարխանովի, Ի. Ֆ. Ցիոնի, Ա. Ա. Ուխտոմսկու և ուրիշների մասին: Բայց նա իր մասին գերադասել է լռել: Ես բախտեմ ունեցել մոտիկից ճանաչել մեր մեծ հայրենակցին և բազմատաղանդ գիտնականին, լսել նրա խորիմաստ գիտական զեկուցումները, հրապուրիչ դասախոսություններն ու հրապարակային ելույթ-

ները: Այդ հմայիչ ու մեծատաղանդ մարդն աչփի էր ընկնում միաժամանակ բացառիկ համեստությամբ: Խորապես համոզված էմ, որ հենց նրա բնավորության այդ առանձնահատկությամբ էլ պետք է բացատրել, որ նա իր մասին գրեթե ոչինչ չի գրել: Նա չգրեց նաև իր հուշերը և սերունդներին չթողեց իր գեղեցիկ և իմաստավից կյանփի պատմությունը: Բարեբախտաբար այդ բացը մեծ ոգեշրնչությամբ լրացրեց նրա կյանփի անձնվեր ընկերը՝ կինը՝ Ելիզավետա Օրբելին, որի «Հիշողություններ Լևոն Աբգարի Օրբելու մասին» գրքույկը լույս տեսավ 1972 թ. ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակությամբ՝ ուսերեն լեզվով:

Հաշվի առնելով այս ամենը, մենք սիրով հանձն առանք մայրենի լեզվով գրելու Լ. Ա. Օրբելու կյանփի և գիտական ժառանգության մասին սույն գրքույկը: Մենք փաջ գիտակցում ենք, որ սա առաջին փորձն է և թերություններն անխուսափելի կարող են լինել: Սիրով կրնդունենք ընթերցողների դիտողությունները և բարի խորհուրդները:

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼՈՒ ԿՅԱՆՔԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՓՈԽԼԵՐԸ

Հայ ժողովրդի մեծ զավակ Լևոն Աբգարի Օրբելին մեր դարի գիտական մտքի այն խոշոր դեմքերից է, որոնք իրենց տաղանդի ուժով և անձնվեր գործունեությամբ մի նոր աստիճանի են բարձրացել գիտության նախընտրած ճյուղը: Երկար պրպտումներից ու ինքնաստուգումից հետո, նա իր կյանքը մեկընդմիջտ կապեց կենսաբանության ամենաառաջավոր ճյուղերից մեկի՝ ֆիզիոլոգիայի հետ: Երկարատև ու բազմաբեղուն է եղել նրա գիտական գործունեությունը, այն վերջնից

հաջողութեամբ տեւել է շուրջ 60 տարի: Իր բազմա-
թիվ հետազոտութիւններով և հայտնագործու-
թիւններով Լ. Ա. Օրբելին հսկայական ավանդ է
հետքերել ֆիզիոլոգիայի զարգացման գործում և
ճանաչվել է որպէս XX դարի ֆիզիոլոգիական
գիտութեան ամենախոշոր դեմքերից մեկը: Նրա
անունը ոսկե տառերով է գրված հայրենական և
համաշխարհային ֆիզիոլոգիայի պատմութեան
մեջ:

Լևոն Օրբելին սերվել է հայ տոհմիկ ընտա-
նիքից: Նրա պապը՝ Հովսեփ Հովակիմի Օրբելին,
ավարտել է Մոսկվայի Լազարյան ճեմարանը և
մեծ ձգտում ունեւ նվիրվելու բժշկական կամ իրա-
վաբանական գիտութիւններին, բայց դա նրան չի
հաջողվում, քանի որ նրա մայրը երգվել էր, որ որ-
դին պետք է դառնա հոգևորական: Օրբելիների ըն-
տանիքի կենսագիրները բացահայտել են այդ երդ-
ման պատճառը. ընտանիքի յոթ երեխաներից
միայն Հովսեփն էր կենդանի մնացել, տրին և մայ-
րը երգվել էր նվիրել եկեղեցուն: Ուստի կատարե-
լով մոր պահանջը, նա ստիպված էր վերադառնալ
Թիֆլիս և անցնել հոգևոր ծառայութեան: Այստեղ
Հովսեփ Օրբելին նշանակվում է հայկական եկե-
ղեցու քահանա և միաժամանակ՝ դասատու, մի քիչ

էլ զբաղվում էր բժշկութեամբ և գրականութեամբ։
Հետագայում հոգևոր գործունեութեան ասպարե-
զում նա բարձր դիրքի է հասնում և պարգևատրու-
վում է մի շարք շքանշաններով։ Հովսեփ Օրբելին
մահանում է 1891 թ. և թաղված է Թիֆլիսի հայ-
կական եկեղեցում։

Հովսեփ Օրբելին մեծ ընտանիք ուներ. երկու
աղջիկ՝ Նկատերինա և Ռոզալիա և երեք տղա.
Աբգարը՝ իրավաբան, Դավիթը՝ բժիշկ-հոգեբույժ և
Համադասպը՝ ատամնաբույժ։

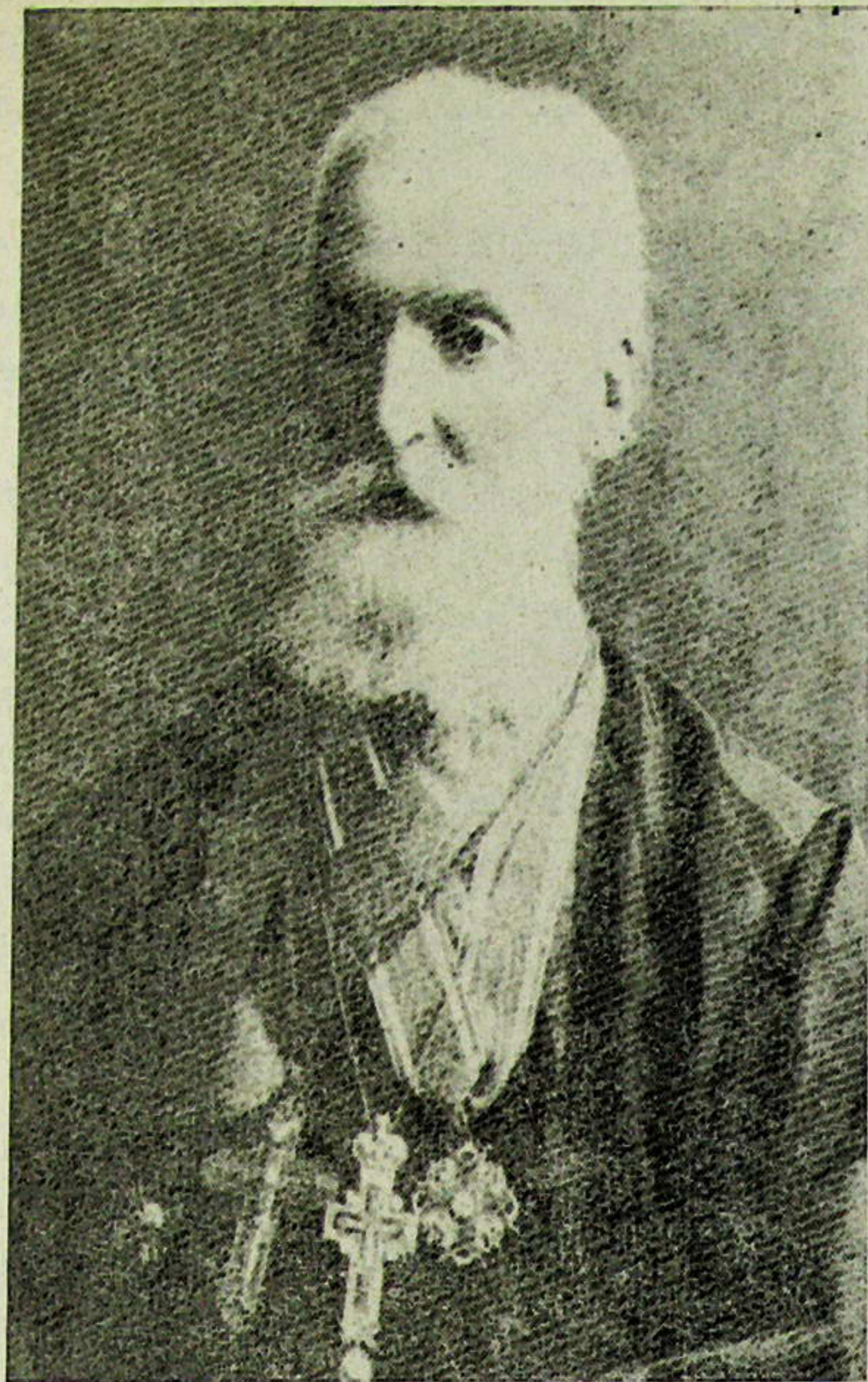
Տեր Հովսեփը (քահանա ձեռնադրելիս նրան
այդ անունը տրվեց) ժամանակի առաջադեմ մարդ-
կանցից է եղել, գնահատել է գիտութեան նշանա-
կությունը և երեք որդիներին էլ կրթութեան է տը-
վել։

Նրա ավագ որդին՝ Աբգարը (էկոն Օրբելու
հայրը), ավարտելով Պետերբուրգի համալսարանի
իրավաբանական ֆակուլտետը, վերադառնում է
Թիֆլիս՝ իր մասնագիտությամբ աշխատելու։

Կրթված և հմայիչ երիտասարդ Աբգար
Օրբելին սիրված և հարգված էր Պետերբուրգի հա-
սարակութեան կողմից և նրա համար շատ
դժվար էր կտրվել աշխարհի միջավայրից։ Բայց
Աբգարի հայրը նրանից խտրորեն պահանջում է

անհապաղ վերադառնալ Թիֆլիս և աշխատանքի
անցնել ըստ մասնագիտության: Թիֆլիսում նա
ամուսնանում է իշխանական տոհմից սերված
վարվառա Արղութինսկու հետ, որը գեղեցիկ, զար-
գացած և ժամանակի առաջադեմ հայացքների տեր
օրիորդներից էր: Նրանք ունենում են երեք արու-
զավակ՝ Ռուբեն, Լևոն և Հովսեփ:

Ռուբենը՝ եղբայրներից ավագը, ավարտում է
Պետերբուրգի համալսարանի իրավաբանական ֆա-
կուլտետը և պատասխանատու պաշտոն է ստանձ-
նում սենատում, իսկ Հովսեփներից հեղափո-
խությունից հետո, երբ վերացվեց սենատը, նա
սկսեց ուսումնասիրել ջրասուղական գործի տեսու-
թյունը և ստորջրյա հնագիտությունը: Արտակարգ
ընդունակությունների և մեծ աշխատասիրության
շնորհիվ Ռուբենն իր ընտրած գիտական գործու-
նեցության բնագավառում լուրջ նվաճումների հասավ
և ճանաչվեց որպես սովետական ստորջրյա հնա-
գիտության հիմնադիր: Լևոնը, որը Ռուբենից եր-
կու տարով փոքր էր, ծնվեց Հայաստանում՝ նախ-
կին Երևանյան նահանգի Նոր Բայազետի գավառի
գեղատեսիլ վայրերից մեկում՝ Դարաշիշագ (ներ-
կայումս Ծաղկաձոր) գյուղում, 1882 թ. հունիսի
25-ին (հին տոմարով): Հինգ տարի անց ծնվում է

Հովսեփ Հովակիմի Օրբելի՝ Է. Ա. Օրբելու պապը

երրորդ տղան՝ Հովսեփը, որը հետապնդում դարձավ հայտնի արևելագետ, կուլտուրայի պատմաբան և հասարակական գործիչ:

Ընտանեկան դաստիարակությունը բացառիկ մեծ դեր է խաղում Օրբելի եղբայրների առողջ մտածելակերպի և բարոյագիտական հայացքների ձևավորման գործում:

Լ. Օրբելու ծնողները կրթված, զարգացած, ժամանակի առաջադեմ գաղափարներին հարող մարդկանցից էին: Նրանք բացառիկ սիրով ու նվիրվածությամբ էին վատարում իրենց ծնողական պարտականությունները երեխաների նկատմամբ: Երեխաներն էլ իրենց հերթին վարձահատույց էին՝ խորը հարգանք էին տածում իրենց ծնողների նկատմամբ և պատկառաւորով էին վերաբերվում նրանց:

Լեոն Օրբելու հոր՝ Աբգար Հովսեփի Օրբելու իր զավակների կրթության մասին ունեցած հոգատարությամբ վերաբերյալ շատ հետաքրքիր հոդված է հրապարակված «Մշակ» թերթում¹, որի հեղինակն է Թիֆլիսի այն ժամանակվա հայ նշանավոր բժիշկ Բ. Աղասարյանը: Հոդվածը տպվել է «Աբգար

¹ «Մշակ», 1912, № 42:

Արգար Հովսեփի Օրբելի՝ Լ. Ա. Օրբելու հայրը

Տեր-Հովսեփյան Օրբելու հիշատակին» վերնագրի տակ: Ահա դրա բովանդակությունը.

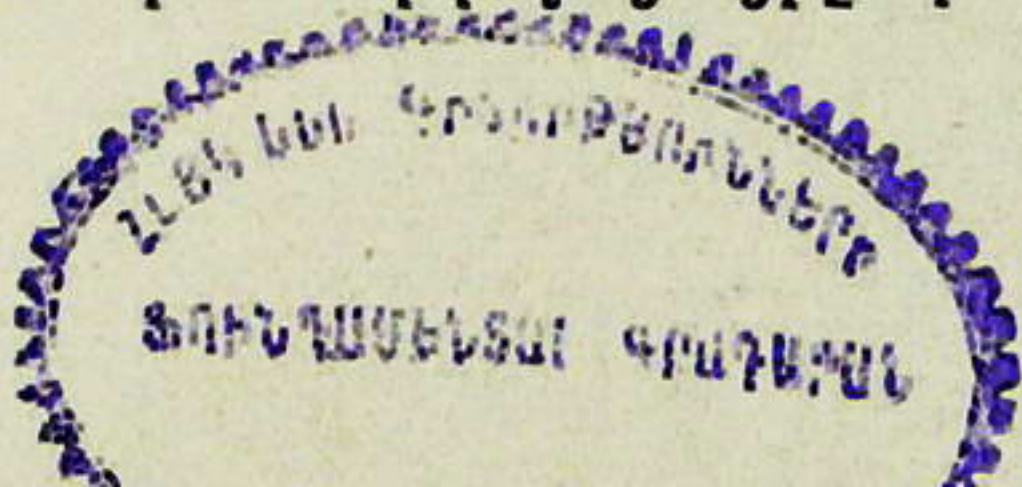
«Ներկա փետրվար ամսի 17-ին հանկարծամահ եղավ մեր ընկերը դեռ գիմնազիայից...

...Ինձ ծանոթ չէ մի այնպիսի հայր, որն այնքան հոգատար եղած լինի իր որդոց ուսման մասին: Աբգար Օրբելին իր ամեն ինչը դրել էր նրանց կրթության և ուսման համար, չկանգնելով ոչ մի նյութական ծախսի առաջ, որպեսզի որդիքը զարգանան: Նա գիմնազիայի ուսուցիչներ էր հրավիրում իր տունը՝ ավելի մեծ ընթացք տալու իր որդոց մտավոր զարգացմանը: Եվ դա էր պատճառը մասամբ, որ նրա շնորհալի, շատ համեստ որդիքը վերջացնելով գիմնազիան, արդեն տոգորված էին գիտության իդեալներով, որը ավելի ևս վառվեց բարձր ուսումնարաններում, մեծը՝ իբրև իրավաբան, երկրորդը՝ իբրև բժիշկ-ֆիզիոլոգ, այժմ՝ դեռ ուսանող ժամանակից հայտնի լուրջ գիտական աշխատություններով, որոնց բարձր գնահատումը տվեց հռչակավոր ֆիզիոլոգ Պավլովը, երրորդը՝ հայտնի պրոֆ. Մառի աշակերտ, որը վերջացնելով իր համալսարանական ուսումը՝ ուղարկված է պետական հաշվով գիտական հետազոտություն անելու Վանա կողմերը, ուր այժմս էլ

գտնվում է, զուրկ լինելով իր արժանավոր հորը
վերջին հրաժեշտը տալու:

Հանգուցյալը հիվանդության ծանր րոպենե-
րին մի առանձին պարծանքով և երիտասարդին
հատուկ ոգևորությամբ խոսում էր իր երկրորդ
որդու՝ Լևոնի նորերս ստացած դոցենտության մա-
սին, որն արդեն առաջին քայլն է դեպի պրոֆե-
սորական ամբիոնը, որին շատ շուտով կարժա-
նանա և մեծ փառքով կարդարացնե իր հռչակա-
վոր ուսուցիչ պրոֆ. Պավլովի ատենադասիան:

Իմ մտերիմ ընկերոջ հետ շատ էինք խոսում
դանազան հարցերի մասին, մանավանդ ազգային,
որին շատ տեղյակ էր նա. վերջին տարիները նա
ոչ մի հայերեն գիրք չէր թողել, որ չկարդա, մա-
նավանդ, որ շատ լավ էր տիրապետում մայրենի
լեզվին: Մեզ համարում են,— ասում էր նա,—
ջանասեր առևտրական ազգ, որը, ճշմարիտ է,
տվել է հռչակավոր զորապետներ և այլն... և ես
ուրախ եմ, որ իմ որդիքս գնում են այլ՝ թեև ոչ
նյութականապես ապահով ճանապարհով՝ թե՛ ի
փառս գիտության և թե՛ այն ազգի, որի սերունդն
են կազմում, որը ավելի մեծ կարիք ունի իր անու-
նը հարգել տալու ուրիշ ազգերի մոտ, տալով և
մտավոր-գիտական ներկայացուցիչներ:

Ահա այդ ժամանակ էր, երբ տեսնում էի իմ ընկերոջ ոգևորությունը: Դու, թանկագին ընկեր, արել ես ամեն ինչ քո որդոց համար և տվել ես, քո հավանությունամբ, միջոց՝ ընտրելու գիտական ճանապարհ, մնում է, որ նրանք արդարացնեն քո իղձերը՝ դառնալով արժանավոր մարդիկ թե՛ գիտության և թե՛ նրանց ազգի անվան համար»²:

Երեխաների դաստիարակության և կրթելու գործում առանձնապես մեծ էր ընտանիքի մոր՝ Վարվառա Մոխսեկնա Արղունիսկայա-Օրբելու դերը:

Ելիզավետա Իոակիմովնա Օրբելին (լեռն Օրբելու կինը) իր «Հիշողություններում» այսպես է բնութագրում ի. Օրբելու մորը, որի հետ երկար տարիներ շփվել է անձամբ. «Եղբայրները մեծանում էին մոր հսկողության տակ: Երբ նրանք մոտեցան դպրոցական հասակի, մայրն սկսեց նրանց պատրաստել գիմնազիա ընդունվելու համար, միաժամանակ ղեկավարում էր երեխաների պարամամուսնները տանը:

2 ի. Ղամբարյան, Վ. Քոչարյան, Օրբելի եղբայրների մասին, «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», 1, Երևան, 1968, էջ 102—103:

Վարվառա Մոխեկենան կենսուրախ, բացառիկ շնորհալի կին էր։ Հիանալի տիրապետում էր ուռածրեն լեզվին, ազատ կարդում և խոսում էր հայերեն, վրացերեն, ինչպես նաև ֆրանսերեն։ Շատ էր սիրում երաժշտություն և հաճույքով երգում էր հայկական և վրացական հին երգեր»³։

Ուշադրության արժանի է այն փաստը, որ շնայած երեխաները առհասարակ լավ էին սովորում, ծնողները պահանջում էին, որպեսզի նրանք առանձնապես լուրջ ուշադրություն դարձնեն այնպիսի առարկաների վրա, ինչպիսիք էին մաթեմատիկան և ուսաց լեզուն։ Հայրը հատկապես պահանջում էր, որ նրանք լավ սովորեն նաև մայրենի՝ հայոց լեզուն, երաժշտություն և որևէ արհեստ։ Երեք երեխաներն էլ ունեին լավ լսողություն։ Մեծը՝ Ռուբենը, նվագում էր ջութակ, Լեվոնը նախընտրեց ֆլեյտան։ Ընտանիքում նյութական դժվարություններ առաջանալու հետևանքով, Լևոնը լինելով 6-րդ թե 7-րդ դասարանի աշակերտ, սկսեց մասնավոր դասեր տալ և վառ-

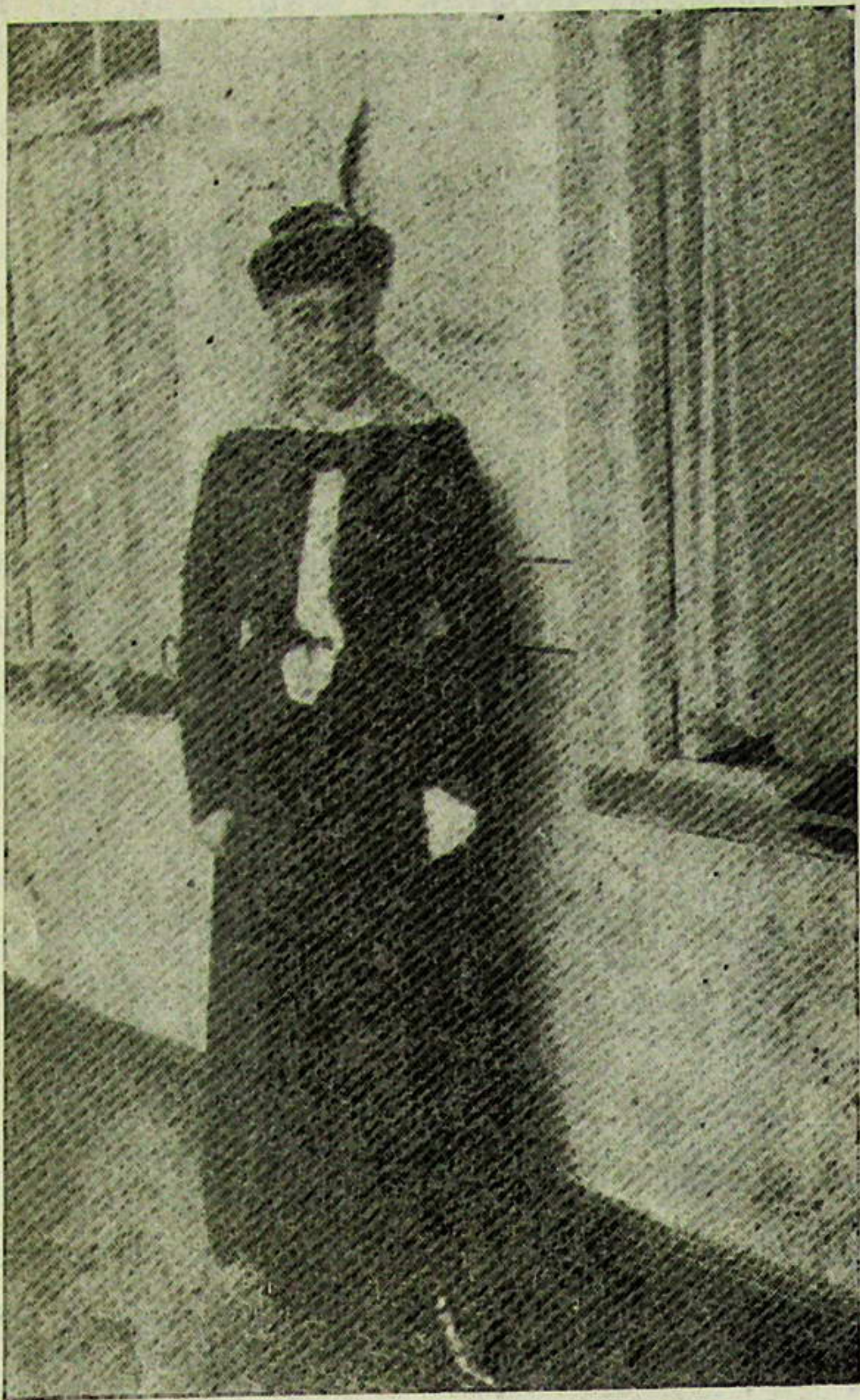
3 Е. И. Орбели. Воспоминания о Леоне Абгаровиче Орбели, Ереван, 1972, стр. 24—25.

տակած փողով գնել ֆլեյտա և վճարել երաժշտության դասատուի վարձը:

Նկատելի ազդեցություն գործեց Լևոնի մտավոր զարգացման վրա նրա հորեղբայրը՝ Դավիթ Հովսեփի Օրբելին, որն այն ժամանակ Թիֆլիսում հայտնի բժիշկ-հոգեբույժ էր և հաճույքով զրուցում էր նրա հետ բժշկագիտության հարցերի մասին, մասնակից դարձնում իր ընդունելություններին և պատասխանում նրան հետաքրքրող բազմապիսի հարցերին⁴:

Ահա այսպիսի միջավայրում էր աճում և ձևավորվում Լևոն Օրբելին: Նա միշտ սովորում էր գերազանց գնահատականներով և բարեխղճորեն: Թույլ առողջության պատճառով քիչ էր մասնակցում ընկերների շարաճճի խաղերին, բայց, չնայած դրան, ընկերները նրան շատ էին սիրում: Թիֆլիսի երրորդ գիմնազիայում այն ժամանակ սովորում էին զգալի թվով տարբեր ազգությունների պատկանող մեծահասակ, արդեն առնական դարձած տղաներ՝ վրացիներ, հայեր, ադրբեջան-

⁴ 1972 թ. նրկանում հրատարակված Ն. Ի. Օրբելու «Воспоминания о Л. А. Орбели» գրքույկի 23-րդ էջում տեղադրված Դավիթ Օրբելու նկարի տակ թյուրիմացաբար գրված է. «Абгар Иосифович Орбели, отец Л. А. Орбели».

Վարվառա Արղունթինսկայա-Օրբելի՝ ի. Ա. Օրբելու մայրը՝

ցիներ, ռուսներ, հրեաներ և այլն: Լևոն Օրբելին նրանց բոլորի հետ էլ ընկերություն էր անում: Չրնայած նրանց արկածներին և զվարճություններին չէր մասնակցում, բայց դրա փոխարեն այդ տղաներին դասերի ժամանակ ամեն կերպ օգնում էր և նրանք շատ բարեկամաբար էին վերաբերվում իրենց փոքր ընկերոջը:

Պատահականությունները երբեմն նկատելի դեր են խաղում մարդու կյանքում: Երբ Լ. Օրբելին դեռ 5—6 տարեկան էր, ծնողները ուսուցիչ էին վարձել նրա հետ պարապելու և նախապատրաստելու դպրոց ընդունվելու համար: Ջանուս ազգանունով այդ ուսուցիչը շատ բանիմաց և բարեհամբույր մարդ էր. նա հաճախ էր իր սանին զբոսանքի տանում բնության գիրկը: Այդպիսի զբոսանքներից մեկի ժամանակ նրանք հանդիպեցին գորտի և տուն բերեցին: Փոքրիկ Լևոնը մեծ հետաքրքրություն է ցուցաբերում դեպի կենդանին. կարծես կռահում է, որ հենց այդ կենդանին է լինելու նրա ֆիզիոլոգիական առաջին փորձերի առարկան: Բազմաթիվ հարցեր է տալիս ուսուցչին, որը ոչ միայն մեծ բավականությամբ է պատասխանում, այլև հերձում ու ցույց է տալիս գորտի առանձին օրգանները, մասնավորապես՝

Դավիթ Հովսեփի Օրբելի՝ Լ. Ա. Օրբելու հորեղբայրը

սիրտը, ստամոքսը: Երեխան հափշտակված լը-
սում է ուսուցչի պատմածները: Շատ հուզիչ է, որ
ուսուցիչ Զանոն իրեն է վերագրում բժշկության
և ֆիզիոլոգիայի նկատմամբ իւր Օրբելու մոտ
հետաքրքրությունն առաջացնելու երաշխիքը: Ո՞վ
գիտե, գուցե և այստեղ ճշմարտության ինչ-որ
հատիկ կա:

Իւր Օրբելու մտավոր զարգացումն սկսվեց
վաղ հասակում, շնորհիվ նրա ծնողների նպատա-
կասլաց դաստիարակության, որի մասին նա
բազմաթիվ առիթներով և խորին երախտագիտու-
թյամբ է պատմել: Պատահական չէր, որ Լ. Օրբելին
դպրոցում սովորում էր միայն գերազանց գնահա-
տականներով, պատահական չէր, որ նա գիմնա-
զիան ավարտեց ոսկե մեդալով, վերջապես պա-
տահական չէր, որ նա բարձրագույն ուսումնական
հաստատություն ընդունվելու առաջին իսկ օրե-
րից հափշտակվեց գիտությամբ:

Թիֆլիսի երրորդ գիմնազիան Օրբելին ավար-
տեց 1899 թ. և նույն թվին էլ՝ 17 տարեկան հա-
սակում, ընդունվեց Պետերբուրգի Ռազմա-բժշ-
կական ակադեմիան:

Հենց առաջին կուրսում նա մեծ հետաքրքր-
րություն է ցուցաբերում կենսաբանական գիտու-

թյունների, մասնավորապես բժշկության տեսա-
կան հիմունքների նկատմամբ, ամենայն լրջու-
թյամբ լսում է հայտնի հյուսվածաբան Մ. Դ.
Լավդովսկու և կենդանաբանության պրոֆեսոր Ն.
Ա. Խոլոդկովսկու դասախոսությունները: Լավդով-
սկին մեծ ուշադրություն էր դարձնում օրգանիզմի
տարբեր օրգանների կառուցվածքի և գործունեու-
թյան փոխադարձ կապի վրա, ուսանողներին սո-
վորեցնելով էվոլյուցիոն մտածելակերպին:

Լինելով դեռ առաջին կուրսի ուսանող, Լ. Օր-
բելին մի քանի հետաքրքրասեր ընկերների հետ
սկսում է հաճախել այն ժամանակ արդեն հայտ-
նի ֆիզիոլոգ Ի. Պ. Պավլովի դասախոսություննե-
րին (երկրորդ կուրսի ուսանողների համար) և ու-
շադիր գրի առնում: Իսկ առաջին ծանոթությունը
Պավլովի հետ տեղի է ունենում տաղանդավոր ֆի-
զիոլոգ Իվան Ռոմանովիչ Թարխանովի դասախո-
սության ժամանակ, որի մասին պահպանվել են
ևս Օրբելու ձեռքով արված շատ հետաքրքիր
գրառումներ: «Դասական գիմնազիան ավարտե-
լուց հետո,— գրում է Օրբելին,— ընդունվելով
Ռազմա-բժշկական ակադեմիա, ես իմ ապագա
գործունեությունը պատկերացնում էի որպես զուտ
բժշկական՝ բուժական: Գիտական աշխատանքի,

փորձառական գործունեության մասին չէի էլ մը-
տածել: Ծանոթությունս ֆիզիոլոգիայի և կենսա-
բանության հետ առհասարակ ավելի քան սահ-
մանափակ էր: Գիմնազիայում բնագիտական կըր-
թության մասին ականարկ անգամ չկար: Տանը
հայրս, որ մտահոգված էր ինձ և եղբայրներիս
սլատրաստելու բարձրագույն ուսումնական հաս-
տատություն ընդունվելու և մեր մտահորիզոնը
ընդլայնելու հարցերով, գլխավոր ուշադրությունը
դարձնում էր ռուս դասական և արտասահման-
յան գրականության փութաջան ուսումնասիրու-
թյան, համաշխարհային գրականության ուսում-
նասիրության վրա: Միայն գիմնազիայում սովո-
րելու վերջին տարում նա անհրաժեշտ համարեց
մեզ ծանոթացնել ֆիզիոլոգիայի տարրերի հետ:
Դա իրականացվեց գրականության ուսուցիչ Ստե-
փան Դանելովիչ Լիսիցյանի ջանքերով, որն օգ-
տագործում էր կիսահայ, կիսալեհ, բնագիտու-
թյան և մասնավորապես կենսաբանության հար-
ցերի մասին մի շարք հանրամատչելի գրքույկնե-
րի հեղինակ Վալերիան Վիկտորովիչ Լունկևիչի
«Գիտությունը կյանքի մասին» հիանալի հանրա-
մատչելի գիրքը:

Մենք բազմաթիվ անգամ հաճախել ենք նրա

հետաքրքրաշարժ դասախոսություններին, որոնք կարդացվում էին մտավորականության լայն շրջանների և ուսանողության համար։ Հաջողվեց կարդալ նաև Մոսկվայի կենդանաբան կվոլի գիրքը, որը կոչվում էր «Դասախոսություններ կենսաբանությանը»։

Գալով Ս. Պետերբուրգ, շարունակում է Օրբելին, «ես անմիջապես իմացա ծանոթ հայերից՝ պետերբուրգցիներից (Սուլիստան-Շահի ընտանիքից), որ Սուլյանայա թաղամասում, գյուղատնտեսական թանգարանում ֆիզիոլոգիայից դասախոսություններ է կարդում Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի նախկին պրոֆեսոր, հայտնի ֆիզիոլոգ և փայլուն դասախոս Իվան Ռոմանովիչ Թարխանովը»։

Լ. Օրբելին ընկերների հետ սկսում է հաճախել Թարխանովի դասախոսություններին։ Տպավորությունը շատ ուժեղ էր։ «Լսարանը լեփ-լեցուն էր. բեմահարթակում դասավորվում էին ցուցադրական նյութերը, իսկ կացոցներում վիրահատված շները։ Այնտեղ էին Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի երկու ուսանող՝ ասիստենտ-ցուցադրողների դերում (ինչպես ես իմացա հետագայում դրանք էյսմոնտը և Պարադովսկին էին) և բար-

ձըրահասակ, վայելչակազմ, գեղեցիկ, մեծաշուք
սև մորուքով, հսկայական գալարուն գանգուրնե-
րով պրոֆեսորը փայլուն կերպով, գրավչորեն
շարադրում էր մարսողական գեղձերի մասին ուս-
մունքը: Նա մի քանի անգամ տվեց իվան Պետ-
րովիչ Պավլովի անունը և ասաց, որ «շնիկները»
իրեն տրամադրել է ցուցադրելու համար ընկերը՝
պրոֆեսոր Պավլովը: Այստեղ ես առաջին անգամ
լսեցի Պավլովի՝ մարսողական գեղձերի ֆիզիո-
լոգիայի հիանալի հետազոտությունների հեղինա-
կի մասին»⁵:

Լ. Օրբելին շատ բարձր էր գնահատում Ռազ-
մա-բժշկական ակադեմիայի պրոֆեսոր-դասա-
խոսներին, մասնավորապես Խոլոդկովսկուն, Լավ-
դովսկուն, Թարխանովին, Տարենեցկուն (որը միա-
ժամանակ ակադեմիայի պետն էր): Բայց երկրորդ
կուրսում սկսվեց ծանոթությունը իվան Պետրովի-
չի հետ և շուտով նրա դասախոսությունները և
զրույցները ետին պլան մղեցին ամեն ինչ, շնա-
յած այն ժամանակ ակադեմիայում անգամ բոլոր
կլինիցիստները հանդիսանում էին խոշոր գիտ-

⁵ Е. И. Орбели. Воспоминания о Леоне Абгаровиче
Орбели, стр. 47—48.

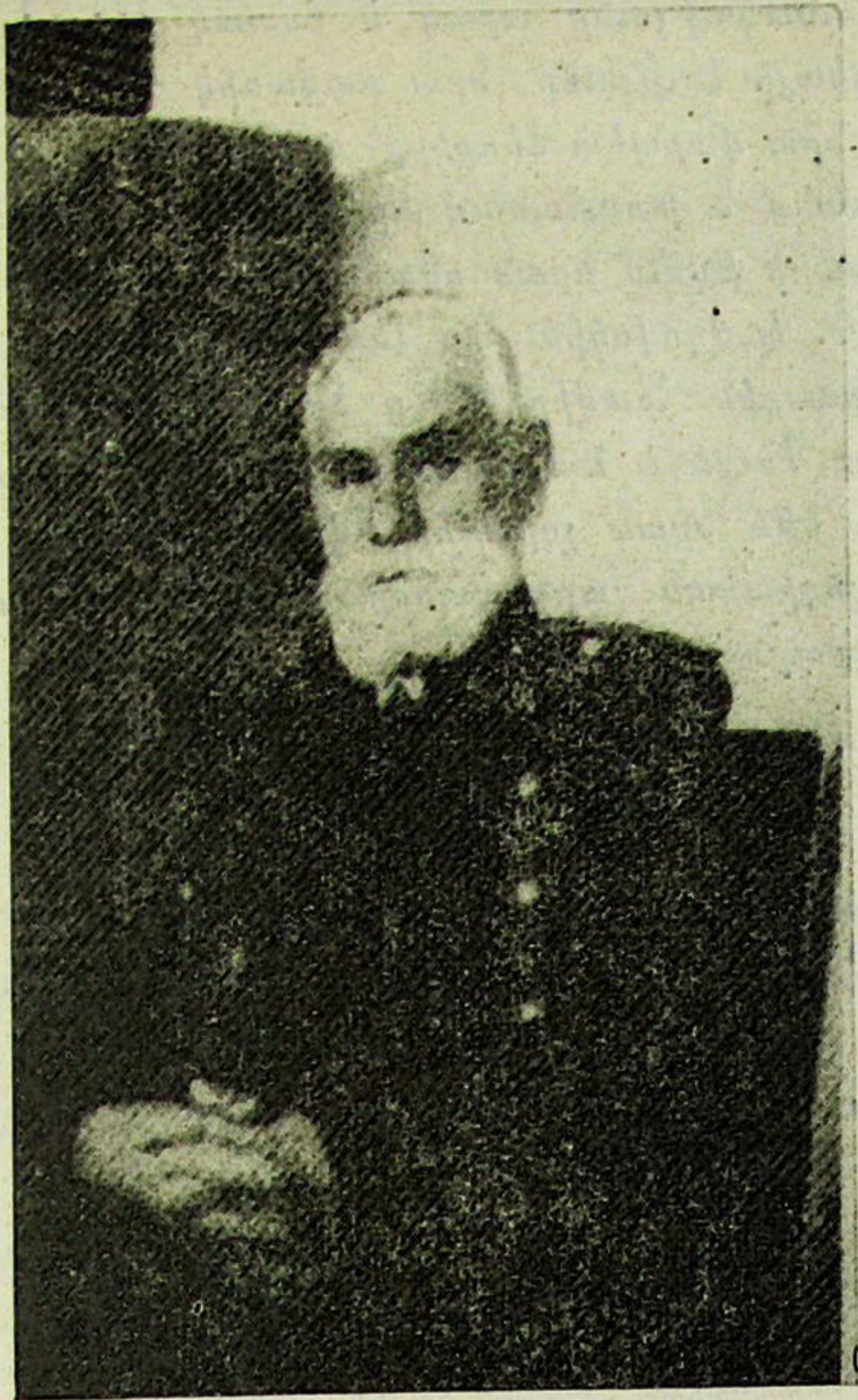
նականներ և լայն ճանաչում ունեին, օրինակ՝ Սի-
րոտինինը, Վոյաչեկը, Սիմանովսկին, Բելյարմի-
նովը, Բոտկինը, Բեխտերևը, Օպպեյը և ուրիշներ.

Ակադեմիայում հենց առաջին-երկրորդ կուր-
սից է. Օրբելին շրջապատվեց հիանալի ընկեր-
ներով, որոնց թվում էին Վեսյուլկինը, Աստվածա-
տուրովը, Դերենկոն, Գիրգուլավը, Բաբկինը, Ցի-
տովիչը, ավելի ուշ՝ Սավիչը, Ֆուլբորտը։ Նրանց
հետ Օրբելու բարեկամական հարաբերություննե-
րը շարունակվեցին ամբողջ կյանքում։ Նրանցից
միայն Ն. Վ. Վեսյուլկինը է. Օրբելուց ավելի եր-
կար ապրեց. նա մահացավ 1960 թվականին։

Շատ հետաքրքրական են հայտնի ֆիզիոլոգ
Վեսյուլկինի հիշողությունները Օրբելու մասին՝ նը-
րա ծննդյան 65-ամյակի կապակցությամբ (հի-
շողությունները տպվեցին ՍՍՀՄ գիտությունների
ակադեմիայի Ի. Պ. Պավլովի անվան ֆիզիոլո-
գիայի ինստիտուտի պատի թերթում)։ «Որպես
լևոն Աբգարովիչի համակուրսեցի— գրում է Վես-
յուլկինը— ես մոտիկից գիտեի նրան ուսանողա-
կան տարիներից, մենք նրա հետ ապրում էինք
նույն բակում և հաճախ էինք միասին լինում։
Քանի որ լևոն Աբգարովիչի կյանքի մանրամաս-
նությունները հետաքրքիր են մեզ համար, ես կը-

ցանկանայի մի քանի տող նվիրել այդ ժամանակին վերաբերող մի քանի հիշողությունների: Լևոն Աբգարովիչը վարում էր գործունյա, բազմակողմանի հետաքրքիր կյանք: Սովորական ուսանողական պարապմունքներից բացի, նա շատ ժամանակ էր հատկացնում հասարակական աշխատանքներին և գրեթե ուսանողական բոլոր տարիներին մեր կուրսի ավագն էր: Իր փայլուն ընդունակությունների շնորհիվ նա հեշտությամբ էր կատարում նաև «համատնօրությունը» և հանդիսանում էր նույնքան ակտիվ հասարակական աշխատող, որքան և իր հաջողություններով բացառիկ ուսանող: Չպետք է մոռանալ, որ նրա հատուկ պարապմունքները ֆիզիոլոգիայից, սկսած երկրորդ կուրսից, զգալի լրացուցիչ ծանրաբեռնվածություն էին նրա համար: Այս բոլորի հետ Լևոն Աբգարովիչը չէր մոռանում նաև կյանքի մյուս կողմերի մասին. նա օպերային երաժշտության և բալետի մեծ երկրպագու էր: Երաժշտության բընագավառում նա առանձնապես հրապուրվում էր, որքան հիշում եմ, Վագներով: Նա ինքը մի քիչ ֆլեյտա էր նվագում և ցուցաբերում պարային արտակարգ ընդունակություններ:

...Լևոն Աբգարովիչի օժտվածությունը, նրա

Ի. Պ. Պապլուկ՝ Լ. Ա. Օրբելու ուսուցիչը, 1911 թ.

ընդունակութիւնը արագ և հստակ ընկալել ա-
ռարկայի էութիւնը, նրա բացառիկ հիշողութիւ-
նը, նրա վարպետ ձեռքերը՝ այդ ամենը աչքի էին
զարնում և խոստանում նրան պայծառ ապագա:
Շատերի թվում նրան գնահատեց նաև պրոֆեսոր
Մ. Դ. Լավդովսկին: Նա Լևոն Աբգարովիչին թա-
խանձագին հրավիրում էր իր մոտ՝ լաբորատո-
րիա: Գուցե և նա դառնար կազմաբան՝ մորֆո-
լոգ, եթե նրան չգրավեր Իվան Պետրովիչի ֆի-
զիոլոգիական լաբորատորիայի կախարդիչ մըթ-
նոլորտը»:

1. ՕՐԲԵԼՈՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆ ՍԿԻԶԲԸ

Ի վաճառք Մեծաբանի «Ֆիզիոլոգիական ընտանիքը» նրան ընդունեց սրտաբաց, և նա շուտով, դեռ ուսանող ժամանակ, հենց այդտեղ էլ կատարեց իր առաջին փորձառական աշխատանքը:

Այսպես դրվեց նրա հետագա կյանքի և գործունեության հիմքը:

Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի երկրորդ կուրսում է. Օրբելին արդեն բաց չէր թողնում Պավլովի ոչ մի դասախոսություն: Ինչպես երևում է նրա գրառումներից, Պավլովին տալիս էր ոչ քիչ

թվով և ոչ հեշտ հարցեր: Նրա տված այդպիսի հարցերից մեկից հետո, Պավլովը ինքն Աբգարովիչին հրավիրում է իր լաբորատորիան, որպեսզի փորձնական եղանակով հենց ինքն էլ գտնի իր տված հարցի պատասխանը:

Հասն էռլթյան դա էլ հանդիսացավ ի. Օրբելու գիտական գործունեության սկիզբը (1900—1901 թթ.): Նա ամբողջապես նվիրվեց սիրած գիտությանը:

Երկրորդ կուրսից սկսած՝ երեք տարի ի. Օրբելին շարունակեց իր փորձերը փորձառական բժշկության ինստիտուտում՝ Ի. Պ. Պավլովի մոտ: Ավարտելով այդ աշխատանքը, նա Պավլովի խորհրդով և առաջարկով 1903 թ. հոկտեմբերի 23-ին զեկուցումով հանդես է գալիս ուսումնական բժշկների ընկերության նիստում: Զեկուցումն անցնում է մեծ հաջողությամբ, որի համար երիտասարդ գիտնականը պարգևատրվում է Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի ոսկե մեդալով: Դա նրա հետագա բազմաբեղուն գիտական գործունեության բախտավոր սկիզբն էր:

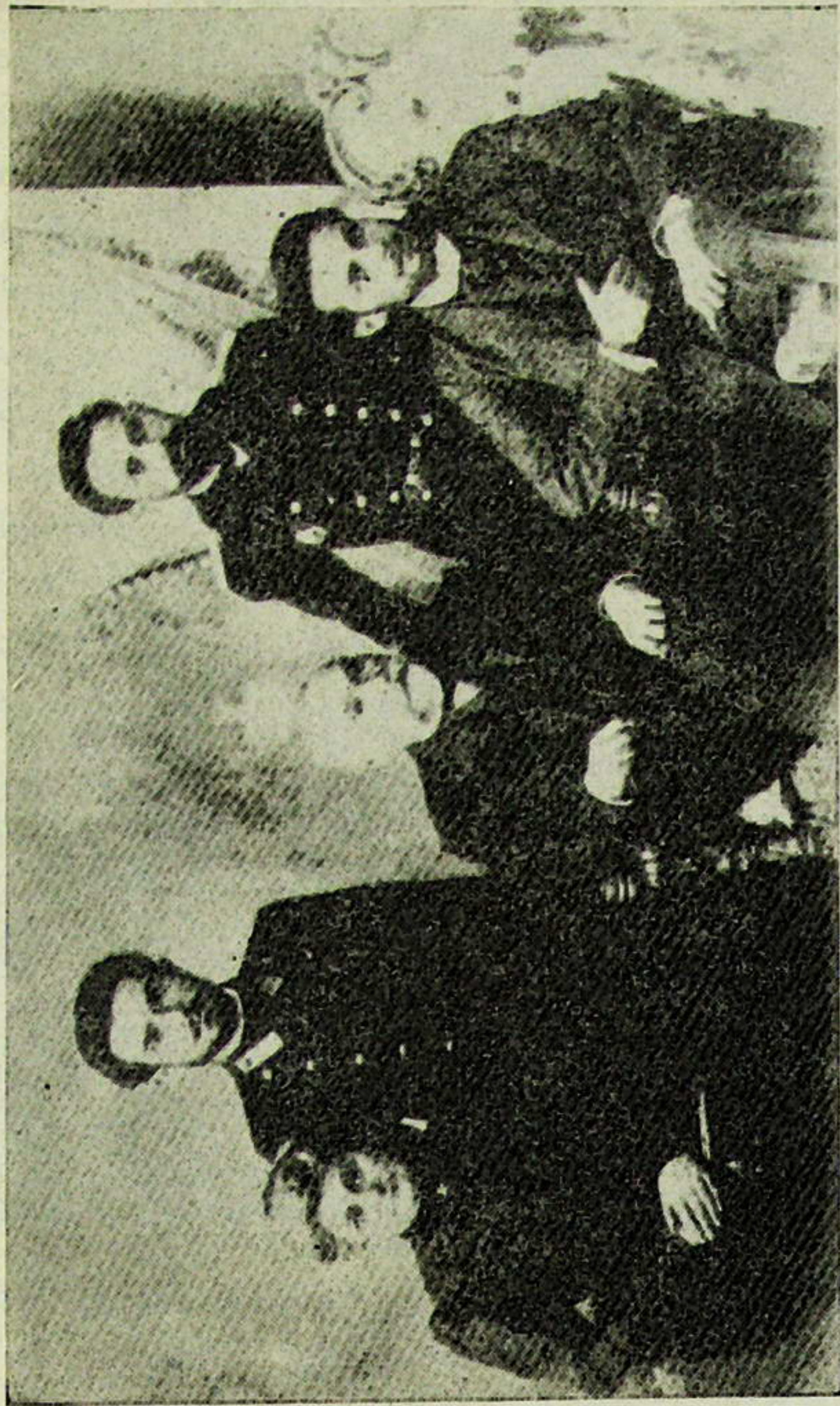
Ավարտելով Ռազմա-բժշկական ակադեմիան, ի. Օրբելին ցանկանում էր մնալ այնտեղ որպես ասպիրանտ, բայց դա նրան չհաջողվեց: Նա ըս-

Լ. Ա. Օրբելին ռազմա-բժշկական ակադեմիայի ուսանող, 1904 թ.

տիպված էր աշխատել որպես բժիշկ՝ սկզբում
Կրոնշտադտի ծովային հոսպիտալում, իսկ այնու-
հետև՝ Պետերբուրգի ծովային հոսպիտալում: Այս-
տեղ արդեն նա կարողացավ ժամանակ գտնել գի-
տա-հետազոտական աշխատանք կատարելու փոր-
ձառական բժշկության ինստիտուտում՝ Պավլովի
առաջարկած թեմայով: Այս անգամ նրա առաջ
խնդիր էր դրված պարզելու, թե առարկաների ինչ-
պիսի օպտիկական հատկությունների վրա կարելի
է շների մոտ մշակել պայմանական ռեֆլեքսներ:
Հիմնական եզրակացությունը, որին հանգեց Լ.
Օրբելին, այն էր, որ շները ընդունակ չեն տար-
բերելու առարկաների գույնը, այլ ընկալում են
միայն նրա պայծառությունը, ձևը և շարժումնե-
րը: Կատարած աշխատանքը նա ձևակերպեց որ-
պես դոկտորական դիսերտացիա, որը և հաջո-
ղությամբ պաշտպանեց 1908 թ., 28 տարեկան
հասակում: Այդ ժամանակ Օրբելին արդեն հան-
դիսանում էր Պավլովի օգնականը փորձառական
բժշկության ինստիտուտի ֆիզիոլոգիական լաբո-
րատորիայի գծով: Այդ օրերից սկսած նա իրեն
ամբողջովին նվիրեց ֆիզիոլոգիական գիտությա-
նը:

1909 թ. սկզբներին Ռազմա-բժշկական ա-

Լ. Ա. Օրբելու ընտանիքը. 1905 թ.

կադեմիան Պավլովի միջնորդութեամբ Օրբելուն
երկու տարով գիտական գործուղման է ուղարկում
արտասահման: Իր առաջադրած թեկնածուին
Պավլովը բնութագրում է հետևյալ խոսքերով.
«Դ-ր Օրբելին ներկայացրել է երեք էքսպերիմեն-
տալ աշխատանք, որոնցից մեկը վերաբերում է
մարսողութեան ֆիզիոլոգիային, իսկ երկուսը՝
պայմանական ռեֆլեքսների ուսմունքին: Այս
ուսումնասիրությունները, որոնք հեղինակից պա-
հանջում էին երկարատև և համառ աշխատանք,
աչքի են ընկնում գիտական մեծ արժանիքներով:
...Օրբելու հետազոտությունների արդյունքներն ու-
նեն լիակատար գիտական հավաստիութեան բը-
նույթ:

Օրբելու աշխատությունների երրորդ խոշոր
արժանիքն այն է, որ նրանցում զգացվում է մտքի
մշտական և լարված աշխատանք, ինչպես քըն-
նադատական, այնպես էլ ընդհանրացնող:

Այս ամենի հիման վրա, պետք է ընդունել,
որ դոկտոր Օրբելին հանդիսանում է արտասահ-
մանյան գործուղման համար ամենաարժանավոր
թեկնածուն» — եզրակացնում է Պավլովը:

Կոնֆերանսը լսելով Լ. Օրբելու մասին վերը
բերված բարձր գնահատականը, որոշեց նրան

Լ. Ա. Օրբելին 1925 թ.

սործուղել արտասահման՝ կատարելագործվելու համար:

Արտասահմանում նա հնարավորութիւն ունեցավ ծանոթանալու և տիրապետելու ֆիզիոլոգիական հետազոտութիւնների նորագույն մեթոդներին, գիտական ուսումնասիրութիւններ կատարելու այն ժամանակվա լավագույն լաբորատորիաներում: Հայացիքում նա աշխատում է տեսողական ֆիզիոլոգիայի հայտնի մասնագետ էվալդ Հերինգի և խոշոր նյարդահյուսվածաբան Ֆլեկսիգի լաբորատորիաներում: Հիսենում՝ Հարտեկի լաբորատորիայում Օրբելին միզածորանների մրկանների ուսումնասիրութիւնները կատարում է էլեկտրաֆիզիոլոգիական մեթոդով: Գերմանիայից Օրբելին մեկնում է Անգլիա՝ Քեմբրիջ, որտեղ աշխատում է հայտնի ֆիզիոլոգ, վեգետատիվ նյարդային համակարգի լավագույն մասնագետ Զոն Լենգլիի լաբորատորիայում, ինչպես նաև Բարկրոֆտի լաբորատորիայում, որն այն ժամանակ ուսումնասիրում էր արյան շնչառական ֆունկցիան: Դանիայում նա աշխատում է Կրոգի լաբորատորիայում, իսկ Ֆրանսիայում՝ Լյապիկի հետ համատեղ փորձառական աշխատանք է կատարում նյարդամկանային ֆիզիոլոգիայի ուղղութեամբ:

Լ. Ա. Օրբելու կինը՝ Նիկողայետա Օրբելին

Որոշ ժամանակ Լ. Ա. Օրբելին լինում է նաև Ի-
տալիայում՝ Նեապոլի կենսաբանական կայանում,
որտեղ մոտիկից ծանոթանում է ծովերի կենդա-
նական աշխարհի ներկայացուցիչների ֆիզիոլո-
գիական ֆունկցիաների բազմազանությունը և մեծ
հետաքրքրությամբ խորամուխ լինում էվոլյուցիոն
ֆիզիոլոգիայի պրոբլեմների մեջ:

Լ. Օրբելին աչքի էր ընկնում պարտքի բարձր
գիտակցությամբ, պարտականությունների նկատ-
մամբ պատասխանատվության խորը զգացումով:
Դեռ արտասահմանյան գործուղման նախօրյակին
նա սկսեց ավելի խոր ուսումնասիրել գերմանե-
րեն և անգլերեն լեզուները. Գերմանիայում եղած
ժամանակ նա վարձում է լեզվի ուսուցիչ՝ խո-
սակցական գերմաներենը կատարելագործելու հա-
մար: Կարճ ժամանակից հետո նա արդեն ազատ
խոսում է գերմանացի գիտնականների և լաբորա-
տորիաների աշխատակիցների հետ, քննարկում է
գիտական հարցեր, զեկուցումներով հանդես է գա-
լիս գերմաներեն լեզվով՝ առանց թարգմանչի օգ-
նության և հոգվածներ է գրում: Անգլիայում նա
կատարելագործում է իր անգլերենը և անմիջական
շփման մեջ մտնում գիտնականների հետ: Նա
լավ էր գիտակցում, որ օտար լեզուներին տիրա-

մետելը շատ կարևոր պայման է իր արտասահմանյան գործուղումը բարձր արդյունավետությամբ անցկացնելու համար:

Ուշադրության արժանի է այն փաստը, որ աշխատողների համար լավագույն պայմաններում է. Օրբելու կատարած փորձառական հետազոտությունների արդյունքները անգլերեն և գերմաներեն լեզուներով հրատարակվեցին ութ հոդվածներում, որոնք մեծ ուշադրության արժանացան:

Արտասահմանյան գործուղման ժամանակ է. օրբելուն ուղեկցում էր կինը՝ Նիզավետա Օրբելին, նրա կյանքի անբաժան, անձնուրաց ընկերը: Մա կրթված, զարգացած կին էր՝ կենսաբանական ոլորտ գիտելիքներով. դասավանդում էր Պետերսբուրգի մանկավարժական ինստիտուտում, միաժամանակ ակտիվ մասնակցություն ունենում հրատարակական աշխատանքներին: Արտասահմանյան գործուղման վերջին ամիսներին է. Օրբելին աշխատեց Նեպոլի ծովային կենսաբանական թանգարանում: Այնտեղ կատարվող գիտափորձերին անմիջականորեն մասնակցում է նաև Ն. Ի. Օրբելին և հետազոտություններն ավարտելուց հետո համատեղ հրատարակեցին մի հետաքրքիր հոդված:

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼՈՒ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅԱՆ
ՎԵՐԸՆԹԱՅԸ ԵՎ ՆՐԱ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՖԻԶԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՀԱՄԱՐ

Արևմուտքի առաջավոր լաբորատորիաներում
ձեռք բերած գիտելիքները Լ. Օրբելուն հնարավո-
րություն ընձեռեցին հետազա տարիներին ոչ
միայն զարգացնելու իր ուսուցչի՝ Ի. Պ. Պավլովի
իդեաները ամենատարբեր ուղղություններով, այլև
ստեղծելու ֆիզիոլոգիական հետազոտություննե-
րի սեփական իդեաների վրա խարսխված ինք-
նուրույն ուղղություններ:

Լ. Օրբելու հետագա բոլոր հետազոտություն-
երն իրենց վրա կրում են երկու հզոր ազդեցու-
թյունների՝ իր ուսուցիչ Ի. Պ. Պավլովի հանճա-
նող գիտական ըմբռնումների համակարգի և արև-
մտանվորական ժամանակակից ֆիզիոլոգիայի
կենսաբույն վաճումների կնիքը փորձառական հե-
տազոտությունների նոր, կատարելագործված մե-
թոդներ ստեղծելու բնագավառում: Պետք էր ու-
նենալ համադրման մեծ ընդունակություն, որպես-
ի մի միասնական հունով մղել համաշխարհա-
կան ֆիզիոլոգիական մտքի բոլոր այդ բազմազան
ազդեցությունները: Հարկավոր էր ունենալ նաև ինք-
նակա ձիրք և օժտվածություն, որպեսզի այդպիսի
ուսուցիչների առկայության դեպքում չդառնալ նը-
նանց կույր հետևորդը, չկորցնել սեփական ստեղ-
ագործական դեմքը: Ի պատիվ Լ. Օրբելու պետք
ասել, որ նա փայլուն կերպով կատարեց իր
ուղև կանգնած այդ դժվարին խնդիրները: Նա
արողացավ մեծ շնորհքով և հմտությամբ յու-
ացնել իր ուսուցիչների գիտական հարուստ ժա-
նանգությունը և այն դնել իր սեփական գիտական
այացքների հիմքում:

Արտասահմանից հայրենիք վերադառնալով
(1911 թ.), Լ. Օրբելին ծավալում է գիտա-մանկա-

վարժական և գիտա-հասարակական բուն գործունեություն: Նա շարունակում է գիտա-հետազոտական բեղմնավոր աշխատանք կատարել Պետերբուրգի փորձառական բժշկության ինստիտուտում, միաժամանակ հրավիրվում է Ռազմա-բժշկական ակադեմիա՝ կարդալու զգայարանների ֆիզիոլոգիայի նոր դասընթացը:

1914 թ. ի. Օրբելին զլխավորում է նաև հայտնի կազմախոս և մանկավարժ Պ. Ֆ. Լեսգաֆտի անվան Պետերբուրգի կենսաբանական լաբորատորիայի ֆիզիոլոգիական կաբինետը: Այդ տարիներին ի. Օրբելին միաժամանակ գիտական կազմակերպական մեծ աշխատանք է կատարում, որպես ուսւ բժիշկների ընկերության գիտական քարտուղար և գիտական աշխատությունների խմբագիր: Նա Ռուսաստանյան ֆիզիոլոգների ընկերության Ի. Մ. Սեչենովի անվան ֆիզիոլոգիական ամսագրի հիմնադիրներից մեկն էր: 1917 թ. ապրիլին ֆիզիոլոգների Համառուսաստանյան առաջին համագումարում, որի հիմնադիրներից մեկըն ինքը՝ ի. Օրբելին էր, նա ընտրվում է ընկերության վարչության և ամսագրի խմբագրական կոլեգիայի անդամ:

Ինչպես տեսնում ենք, դեռ նախահեղափո-
սական շրջանում, Լ. Օրբելին իրեն դրսևորում է
որպես առաջնակարգ ֆիզիոլոգ-փորձարար, փայ-
տուն մանկավարժ և ակտիվ գիտա-հասարակական
գործիչ։ Սակայն նրա տաղանդը առանձնահա-
սուկ ուժով ծաղկեց Հոկտեմբերյան Մեծ հեղա-
փոխության հաղթանակից հետո, երբ գիտության
լարգացման համար ստեղծվեցին նպաստավոր
կայաններ և բացվեցին նոր հորիզոններ։ Կարճ
ամսականամիջոցում Լեսգաֆտի անվան կենսա-
բանական կայանի հիմքի վրա ստեղծվում է բը-
նագիտական ինստիտուտ, որի համեստ ֆիզիո-
լոգիական կաբինետը վեր է ածվում ֆիզիոլոգի-
ական բաժանմունքի՝ ընդլայնված հաստիքներով
գիտա-տեխնիկական բազայով։ Այդ բաժան-
ունքի ղեկավար է նշանակվում Լ. Օրբելին։ Նույն
ինստիտուտի հիմքի վրա կազմակերպվում է նաև
ֆիզիկական կրթության ինստիտուտը, որը նույն-
ես Լեսգաֆտի անունով է կոչվում։ Այս ինստի-
տուտում էլ է ստեղծվում ֆիզիոլոգիայի ինքնու-
նույն ամբիոն, որը նույնպես գլխավորում է Լ.
Օրբելին՝ մինչև 1927 թվականը։

Լ. Օրբելու ստեղծագործական մտահղացում-

ների իրականացման գործում առանձնահատուկ նշանակութիւն ունեցավ 1920 թ. նրա Պետերբուրգի բժշկական ինստիտուտի պրոֆեսոր ընտրւելը: Ականավոր գիտնականների կողմից նրան կատմամբ ցուցաբերած այդ մեծ վստահութիւնը է. Օրբելու գիտական և մանկավարժական տաղանդի գնահատման մի նոր ապացույց էր:

Է. Օրբելու մատչելի, հետաքրքիր, բայց միաժամանակ խոր ու բովանդակալից դասախոսութիւնները մեծ սեր ու հետաքրքրութիւն էին առաջացնում ուսանողների մեջ ֆիզիոլոգիական գիտութեան նկատմամբ: Նրանցից շատերը ցանկութիւն էին հայտնում մասնակցելու ամբիոնում կատարվող գիտական փորձերին: Դա հնարավորութիւն էր տալիս Օրբելուն լայն ճակատով տանելու իր հետազոտութիւնները: Այդ հնարավորութիւններն էլ ավելի մեծացան, երբ 1925 թ. Պավլովը թողեց Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի ֆիզիոլոգիայի ամբիոնը, հանձնելով այն իր լավագոյն աշակերտին և հետնորդին՝ Է. Ա. Օրբելուն: Այսպիսով Օրբելու ստեղծագործական կյանքում քսանական թվականները կարևոր փուլ հանդիսացան, քանի որ նախանշվեցին նրա գի-

տական հետազոտությունների նոր ինքնատիպ ուղղությունները:

Լ. Ա. Օրբելու առաջին խոշոր գիտական նշվածումն այն էր, որ նա դրեց ֆիզիոլոգիական գիտության մի նոր բնագավառի՝ էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի հիմքը:

Դեռ 1923 թ. «Պրիրոդա» ամսագրում նա հրապարակեց իր «էվոլյուցիոն սկզբունքի մասին ֆիզիոլոգիայում» ծրագրային հայտնի հոդվածը: Այդ հոդվածը սկիզբ դրեց մեր երկրում ֆիզիոլոգիայի այդ նոր բնագավառի լայն զարգացմանը: Ինքը՝ Օրբելին, հնարավորություն ստացավ լայնորեն ծավալելու հետազոտություններ այդ ուղղությամբ, երբ 1923 թ. նրա ակտիվ մասնակցությամբ ստեղծվեց փորձառական բժշկության Համամիութենական ինստիտուտը, որտեղ նա կազմակերպեց էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի և հատուկ ֆիզիոլոգիայի բաժին:

Իր հոդվածը Լ. Օրբելին սկսում է հետևյալ խոսքերով. «1909 թ. անգլիական ֆիզիոլոգ Կ. Լյուկասը իր «Կենդանիների ֆունկցիաների էվոլյուցիան» հոդվածում նշեց որպես ցավալի երեվույթ, որ մինչև վերջին ժամանակները ֆիզիոլոգիական պրոցեսների ուսումնասիրությունն ըն-

Թանուժ է էվոլյուցիոն ուսմունքի հետ շկապված, որն այնքան հզոր ազդեցություն գործեց մորֆոլոգիական գիտելիքների զարգացման վրա: Կ. Լյուկասը փորձեց նկարագրել այն հիմնական ուղիները, որոնցով պետք է ընթանա ֆունկցիաների էվոլյուցիայի ուսումնասիրությունը և նշել հետազոտությունների մի քանի եղանակներ, որոնք պետք է ճշտությամբ կատարվեն, որպեսզի հնարավոր լինի ֆիզիոլոգիական փորձը օգտագործել այդ էվոլյուցիան բացահայտելու համար:

Այն ժամանակներից, անկասկած, շատ բան է փոխվել. նկատելիորեն ընդարձակվել է համեմատական ֆիզիոլոգիան, երևացել են սաղմնային ֆիզիոլոգիայի և քիմիական սաղմնաբանության ծիլերը, առաջացել է «զարգացման ֆիզիոլոգիան», բայց և այնպես ներկայումս էլ չի կարելի ասել, որ էվոլյուցիոն տեսությունը նույնպիսի պարզորոշ հաղթական ազդեցություն է գործում ֆիզիոլոգիայի զարգացման վրա, ինչ նա այդ անում է մորֆոլոգիական գիտությունների նկատմամբ»¹:

Արտահայտելով իր որոշակի վերաբերմուն-

¹ Л. А. Орбели. Избранные произведения, т. I, М.—Л., 1961, стр. 122.

քը ստեղծված դրության նկատմամբ, Օրբելին նը-
շում էր. «...Ֆիզիոլոգիայի սիստեմատիկորեն մը-
շակումը զարգացման տեսության լույսի տակ
դործնականում բացակայում է և ֆիզիոլոգների
ճշող մեծամասնությունը փորձառական տվյալ-
ների հավաքման և վերլուծման ժամանակ բավա-
կանանում է տվյալ պրոցեսը քննելով կենդանա-
կան աշխարհի տվյալ ներկայացուցիչի մոտ, ա-
ռանց որևէ փորձ անելու գնահատել այդ պրոցե-
սի առաջացման և զարգացման պատմությունը և
այդ պատմության մեջ գտնելու հարցի այս կամ
այն մոլթ կողմերի բացահայտման բանալին»:
Շարունակելով զարգացնել իր միտքը, նա գրում
է. «Որպես մի մարդ, որը սովորել է օգտվել է-
վոլյուցիոն տեսակետից թե՛ ֆիզիոլոգիական հե-
տազոտությունների, թե՛ ֆիզիոլոգիայի դասա-
վանդման ժամանակ, ես ինձ թույլ կտամ քըն-
նարկել մի քանի հարցեր, որոնցում մի կողմից
էվոլյուցիոն տեսությունը բավականաչափ հիմ-
նավորվում է ֆիզիոլոգիայում, իսկ մյուս կողմից՝
ինքն է հանդիսանում ուղեցույց թել:

Ես բոլորովին հավակնություն չունեմ հարցը
սպառիչ կերպով լուսաբանելու. կշռափեմ միայն
նրա այն կողմերը, որոնք անմիջական կապի մեջ

են գտնվում իմ կողմից մշակվող պրոբլեմների հետ, ուստի ավելի մոտիկից են ինձ ծանոթ: Առանձնապես կարևոր եմ համարում այդ անել այն պատճառով, որ իր «Ֆիզիոլոգիան և զարգացման տեսությունը» հիանալի հոդվածում Խ. Ս. Կոշտոյանցը քննելով մի շարք օրինակներ, բոլորովին անտեսել է իմ հայացքները և իմ աշխատանքները, իսկ իմիջայլոց, ինչպես ինձ թվում է, դրանք շատ ցուցադրական են»²: Այնուհետև Օրբելին շարադրում է իր հիմնական հայացքները, որոնք փաստորեն հանդիսացան էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի բնագավառում տարվող հետազոտությունների երկարատև ժամանակաշրջանի ծրագիր:

Այդ ծրագրի հետևողական կենսագործման շնորհիվ էր, որ կուտակվեց հարուստ փաստական նյութ, որի վրա հենվելով՝ հնարավոր դարձավ բացահայտելու ֆիզիոլոգիական մեխանիզմների ձևավորման էվոլյուցիայի մի ամբողջ շարք առաջնակարգ նշանակութուն ունեցող օրինաչափություններ և էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայում հատուկ սահմանագիծ անցկացնել երկու կարևորա-

² Նույն տեղում, էջ 122:

դույն հասկացությունների՝ ֆունկցիաների էվո-
լյուցիայի և ֆունկցիոնալ էվոլյուցիայի միջև:

Կատարվող հետազոտություններում հատուկ
ուշադրություն էր նվիրվում սիմպաթիկական նյար-
դային համակարգի ֆունկցիայի ուսումնասիրու-
թյանը, հատկապես կմախքային մկանների վրա
նյարդային համակարգի ազդեցության բացա-
հայտման հարցերին: Կատարված հետազոտու-
թյունների արդյունքների բազմակողմանի վերլու-
ծության հիման վրա էլ հենց ստեղծվեց Օրբելու
ուսմունքը սիմպաթիկական նյարդային համա-
կարգի հարմարեցնող-սնուցիչ ազդեցության մա-
սին, ըստ որի սիմպաթիկական նյարդը մկաննե-
րում առաջացնում է քիմիական, ֆիզիկական և
ֆիզիկո-քիմիական էական տեղաշարժեր, որոնց
ընդհանրությունն էլ հենց իրենից ներկայացնում է
մկանային սնուցումը: Այդպիսի ներգործության
շնորհիվ մկանային հյուսվածքը հարմարվում է
փոփոխվող պայմաններին և իր ֆունկցիաները
կատարում է առավել արդյունավետ: Ահա թե ին-
չու սիմպաթիկական նյարդի ազդեցությունը ար-
մատապես տարբերվում է ներգործիչ այն ազդե-
ցությունից, որն իրագործում է շարժիչ նյարդը,
հանգեցնելով միայն ֆազային կամ տոնիկական

կծկման: Հետագա հետազոտությունները պարզեցին, որ սիմպաթիկական նյարդային համակարգը հարմարեցնող-սնուցիչ նույնաման ազդեցություն է գործում նաև ընդունիչների, ծայրամասային նյարդերի և կենտրոնական նյարդային համակարգի տարբեր բաժինների վրա՝ ողնուղեղից սկսած մինչև գլխուղեղի մեծ կիսագնդերի կեղևը: Սիմպաթիկական նյարդային համակարգի ազդեցության համընդհանուր փաստը հիմք է տալիս խոսելու համադասեցման (կոորդինացման) գործողությունների նոր տարրի, նոր ձևի մասին, որը, ճիշտ է, չի առաջացնում օրգանիզմի որևէ ֆունկցիա, բայց որոշակի հունի մեջ է դնում արդեն գործող համակարգի կամ օրգանի գործունեությունը:

Լ. Օրբելին հատկապես ընդգծում է, որ սիմպաթիկական նյարդային համակարգի հարմարեցնող-սնուցիչ ազդեցության հայտնագործումը, այդ ազդեցության համակողմանի վերլուծությունը և գնահատումը հնարավոր դարձավ միմիայն նյարդային սնուցման և հարմարվողականության պրոբլեմի նկատմամբ ընդհանուր-կենսաբանական տեսակետի ընդունման և էվոլյուցիոն՝ պատմական մոտեցման շնորհիվ, որը և ցույց տվեց, թե

նախկինում անհայտ այդ կարգավորումը պատ-
մականորեն կապված է հումորալ և նյարդային
կարգավորումների ուրիշ ձևերի հետ և որ այն ի-
րենից ներկայացնում է ոչ այլ ինչ, քան օրգա-
նիզմի ընդհանուր կարգավորիչ մեխանիզմների
զարգացման որոշակի պատմական փուլը:

Հարմարեցնող-սնուցիչ ուսմունքի ստեղծումը
նրա հեղինակի ուշադրությունը բեռում է նաև
նյարդային համակարգի մի այլ կարևոր գոյացու-
թյան՝ ուղեղիկի ուսումնասիրության վրա: Լ. Օր-
բելուն հաջողվում է պարզել, որ ուղեղիկը կապ-
ված է ոչ միայն շարժողական գործունեության
ոլորտի հետ, այլև ազդեցություն է թողնում օր-
գանիզմի ուրիշ, այդ թվում նաև վեգետատիվ
ֆունկցիաների վրա: Բացահայտվում է վեգետա-
տիվ նյարդային համակարգի և ուղեղիկի միջև
գոյություն ունեցող օղակաձև կախվածությունը:
Վերջապես, ուղեղիկի մասին ստեղծվում է նոր
պատկերացում, որպես համընդհանուր կարգավո-
րիչի և կայունացնողի: Այսպիսով, նյարդային
գործունեության երկու ձևերի (ֆունկցիոնալ և
հարմարեցնող-սնուցիչ) մասին եղած տեսությու-
նը թևակոխում է իր զարգացման նոր փուլը:

Լինելով բարձրագույն նյարդային գործունեու-

թյան ամենատաղանդավոր հետազոտողներից մեկը, Լ. Օրբելին ոչ միայն բազմակողմանիորեն զարգացրեց իր ուսուցչի՝ Ի. Պ. Պավլովի գիտական ժառանգությունը պայմանական ռեֆլեքսների մասին, այլև պավլովյան սկզբունքները լայնորեն ներդրեց էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայում: Նրա ղեկավարությամբ մի շարք արժեքավոր հետազոտություններ կատարվեցին պայմանական ռեֆլեքսների էվոլյուցիայի վերաբերյալ, մանրամասնորեն ուսումնասիրվեց կենդանիների բնազդային գործունեությունը, լայն աշխատանքներ ծավալվեցին բարձրագույն նյարդային գործունեության ֆիզիոլոգիայի և փորձառական գենետիկայի գծով:

Շատ բեղմնավոր հետազոտություններ կատարվեցին նաև անալիզատորների ֆիզիոլոգիայի և ցավի ֆիզիոլոգիական ախտաբանական մեխանիզմների բացահայտման ուղղությամբ:

Բոլոր այս հետազոտություններում Լ. Օրբելին և նրա աշակերտները հետևողականորեն կիրառում էին ֆիզիոլոգիական ֆունկցիաներին էվոլյուցիոն մոտեցման սկզբունքը՝ պատմական մեթոդը:

Այսպիսով, էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիան դարձավ արդի ֆիզիոլոգիայի ամենաարգասավոր և

մենախոստումնալից ուղղություններից մեկը և
եժ պատիվ բերեց հայրենական գիտությանը,
սկ նրա հիմնադիրը՝ Լ. Ա. Օրբելին, բարձրա-
ավ գիտական ստեղծագործության նոր աստի-
անի:

Առանց երկմտելու կարելի է ասել, որ ժամա-
ակակից մի շարք ֆիզիոլոգներ այս կամ այն
ևս հայտնում էին առանձին մտքեր և դատողու-
յուններ, երբեմն շատ արժեքավոր, զանազան
ֆիզիոլոգիական պրոցեսները էվոլյուցիոն տե-
անկյունից քննարկելու բնագավառում, և հենց
որանով էլ սահմանափակվում էին: Իսկ Լևոն
Օրբելին խոր և բազմակողմանիորեն հիմնավորեց
ընդհանուր էվոլյուցիոն մտահանգումը և փայլուն կերպով
ցույց տվեց այդ մտահանգումների գործնական
շանակությունը: Նա մեծ հմտությամբ և համո-
տեղ կերպով պարզաբանեց իր սեփական հետա-
զոտությունների արդյունքների էվոլյուցիոն նշա-
նակությունը և ցույց տվեց այն ուղիներն ու մե-
թոդները, որոնցով պետք է ընթանան էվոլյուցիոն
ֆիզիոլոգիայի ակտուալ պրոբլեմների բնագավա-
ռում տարվող հետազա հետազոտությունները,
որանց փորձառական վերլուծությունը: Հենց դա էլ
սպասում էր Լ. Օրբելու և նրա բազմաթիվ աշա-

կերտների էվոլյուցիոն-ֆիզիոլոգիական հետազոտությունների լայն թափը: Եթե 1933 թ. ֆիզիոլոգիական գիտությունների պլանավորմանը նշվիրված կոնֆերանսում արած իր զեկուցման մեջ Լ. Օրբելին համեստորեն նշում էր, որ մեր երկրում ֆունկցիաների էվոլյուցիայի ուսումնասիրության բնագավառում, զարգացման տեսության լույսի տակ ֆիզիոլոգիայի ուսումնասիրության բնագավառում «մենք ունենք միայն նախնական փորձեր», ապա դրանից երկու տասնամյակ անց Լ. Օրբելու և նրա գիտական դպրոցի հետևողական և նպատակասլաց հետազոտությունների շնորհիվ էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիան դարձավ սովետական գիտության ամենաբեղմնավոր բնագավառներից մեկը:

Իր աշակերտների և հետևորդների միտքն ուղղելով տեսական և մեթոդական մի շարք առաջնակարգ հարցերի մշակմանը և անմիջականորեն ղեկավարելով այդ աշխատանքները, Լ. Օրբելին համառորեն և հետևողականորեն փնտրում էր էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի պրոբլեմների մշակման նորանոր ուղիներ, էվոլյուցիայի պրոբլեմների և զարգացման մատերիալիստական տեսության լույսի տակ ավելի ու ավելի խորն էր թա-

անցում ֆիզիոլոգիայի հարցերի վերլուծության
և՛

վերջին տարիներին Լ. Օրբելին մեծ ուշադր-
ություն էր նվիրում էվոլյուցիոն տեսության
ենտրոնական պրոբլեմներից մեկի՝ հարմարվո-
ականության պրոբլեմի ուսումնասիրության ֆի-
զիոլոգիական բացահայտմանը:

Այդ ուղղության մասին առանձնապես պարզ
երպով իր միտքը նա արտահայտեց «էվոլյուցիոն
ֆիզիոլոգիայի հիմնական խնդիրները և մեթոդ-
ները» հոդվածում: «Պետք է պարզել, — գրում է
Օրբելին, — հարմարվողականության այն դերը,
որ խաղում է ֆունկցիաների էվոլյուցիան, հաս-
անալ ինչպես է պահպանվել կյանքը և ինչպես
ն ձեռք բերվում տարբեր ձևեր, կախված այն
անից, թե ինչպես է կենդանի էակը արտաքին
ներքին գործոնների ազդեցության տակ անընդ-
ատ վերափոխվելով հարմարվում այն պայման-
ներին, որոնք առաջացել են: Պետք է հասկանալ,
թե ո՞ր պայմաններն են հանդիսանում կործանա-
ար և որոնք գերազանցած կամ որոշակի հար-
մարվողականություններով ապահովված:

Մի շարք հարմարվողական մեխանիզմների,
ֆունկցիաների հարմարվողական փոփոխություն-

ների բացահայտումը պետք է նորից դառնա էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի կարևոր խնդիրներից մեկը: Եվ այդ իմաստով հասկացվող էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիան կդառնա ոչ միայն տեսական, այլև խիստ գործնական գիտություն, քանի որ այն կը հանգեցնի այնպիսի արդյունքների, որոնք մեզ ապագայում հնարավորություն կտան որոշակի պայմաններում ազդել էվոլյուցիոն պրոցեսի վրա: Բժշկության և անասնաբուծության համար դա չափազանց կարևոր է»³:

Այն պրոբլեմների թվում, որոնք առանձնապես էին հուզում ու հետաքրքրում Լ. Օրբելուն, ամենից առաջ պետք է նշել կմախքային մկանների նյարդավորման պրոբլեմը: Բանն այն է, որ ըստ հայտնի անգլիական ֆիզիոլոգ Ջոն Լենգլիի դասական սխեմայի, բոլոր կենտրոնախույս նյարդերը կարող են բաժանվել երկու խմբի՝ մարմնական և ինքնավար, որոնք միմյանցից տարբերվում են ինչպես կառուցվածքով, այնպես էլ ֆունկցիայով: Հիմնական ֆունկցիոնալ տարբերությունը համարվում էր այն, որ ինքնավար նյարդերը նյարդավորում են միայն վեգետատիվ օրգաններ:

³ Л. А. Орбели. Избранные произведения, т. I, стр. 65.

իսկ կմախքային մկանները նյարդավորվում
բացառապես մարմնական նյարդերով: Օրգա-
նիզմը, այսպիսով, բաժանում էր երկու նյարդա-
ն համակարգերի միջև, տրոհվում ազդեցության
երկու ոլորտների:

Այդպիսի պատկերացմանը Լ. Օրբելին հակա-
դրում էր իր սեփական ըմբռնումը օրգանիզմում
նքնավար նյարդային համակարգի դերի մա-
ին: Ըստ որում նա ելնում էր հետևյալ նկատա-
ումներից: Նախ և առաջ նա հենվում էր նյար-
ային համակարգի սնուցիչ (տրոֆիկ) ֆունկցիա-
մասին Պավլովի տեսության վրա: Այդ տեսու-
յան համաձայն նյարդային համակարգը օրգան-
ների վրա երկու տեսակի ազդեցություն է թող-
ում: Մի կողմից նյարդերը օրգաններին դրդում
ն գործունեության, այդպիսի ազդեցությունը Ի.
ավելով համարում էր ֆունկցիոնալ: Մյուս կող-
ից նյարդերը փոխում են հյուսվածքում ընթա-
ող քիմիական նրբին պրոցեսները և դրանով իսկ
արգավորում նրանց հիմնական ֆիզիոլոգիական
ատկությունները: Այդ կարգի ազդեցությունը Ի.
ավելովն անվանել է սնուցիչ: Այսպես՝ սրտի
յարդերը, փոփոխելով սրտի մկանի հատկու-
յունները, ազդում են այդ օրգանի ավտոմատա-

յին գործունեության վրա: Պալլովի ենթադրու-
թյամբ նույնպիսի սնուցիչ ազդեցութիւն է գոր-
ծում նյարդային համակարգը նաև մյուս բոլոր
օրգանների վրա: Սակայն ոչ մի ապացույց չկար-
այն մասին, որ կմախքային մկանները նույնպեւ
ենթակա են նման ազդեցութեան:

Երկրորդ նախադրյալը, որից ելնում էր Լ. Օր-
բելին իր փորձերում՝ էվոլյուցիոն ուսմունքն էր:
Իր գիտական ստեղծագործութեան առաջին իսկ
քայլերից նա սկսեց երևույթները գնահատել զար-
գացման տեսութեան էվոլյուցիոն գաղափարի տե-
սակետից: Նա ընտրեց այն որպեւ հուսալի կողմ-
նացույց, որն օգնում է գաղտնիքների թափուտից
ճիշտ ճանապարհ գտնել: Լ. Օրբելին ենթադրում
էր, որ մկանունքի բոլոր տեսակներն էլ, լինի դա-
հարթ, սրտի, թե կմախքի, հանդիսանում են միաս-
նական մկանային հյուսվածք, միայն այն տար-
բերութեամբ, որ դրանք գտնվում են զարգացման
տարբեր աստիճանների վրա: Էվոլյուցիայի պրո-
ցեսում, օրինակ, միջաձիգ-զուլավոր մկանները
կորցրել են ավտոմատիզմի իրենց ընդունակու-
թիւնը, որը հատուկ է հարթ և սրտի մկաններին,
և ենթարկվել են հատուկ շարժողական նյարդա-
վորման: Սակայն կորցնո՞ւմ են արդյոք դրանք

Ժամանակ նաև սնուցիչ նյարդավորումը, ո-
վ օժտված են մկանային հյուսվածքի մյուս տե-
սկները, թե՞ ոչ: Այդ հարցին Լ. Օրբելին պա-
ասխանում էր բացասաբար: Նա առաջ է քաշում
արկած այն մասին, որ կմախքային մկանների
ա սնուցիչ ներգործությունն իրականացնում են
սիմպաթիկական նյարդերը: Այդ ենթադրությունը
աշտպանություն էր գտնում որոշ հյուսվածա-
անների կողմից, որոնք նշում էին, որ կմախքա-
ն մկանների մեջ կարող են լինել նյարդաթե-
ր, որոք իրենց կառուցվածքով հիշեցնում են
սիմպաթիկական նյարդաթելերը:

Արևմուտքում ձեռնարկված փորձերը, որոնց
պատակն էր այդ փաստին տալ ֆիզիոլոգիական
ացատրություն, դրական արդյունքներ չտվեցին,
անի որ հեղինակները իրենց փորձերում ելնում
ն ոչ ճիշտ նախադրյալներից: Պետք է նշել, որ
այդ փորձերի մասին Լ. Օրբելին ոչինչ չգիտեր,
անի որ այն ժամանակ սովետական ֆիզիոլո-
ան կտրված էր արտասահմանյան գիտություն-
ից: Նա գնաց իր սեփական ճանապարհով, հեն-
ելով վերը հիշված կանխատեսումների վրա: Լ.
Օրբելին մտածում էր այսպես. եթե իրոք սիմպա-
իկական նյարդերը հանդիսանում են կմախքային

մկանների սնուցիչ նյարդեր, ապա նրանց ազդե-
ցությունը կարող է դրսևորվել միայն մկանային
գործունեության պայմաններում, իսկ հանգիստ
վիճակում այն չի դրսևորվի: Այդ ենթադրության
փորձառական ստուգումը նա հանձնարարեց իր ե-
րիտասարդ օգնական Ա. Գ. Գինեցինսկուն, որն
այն ժամանակ Լենինգրադի I բժշկական ինստի-
տուտի ուսանող էր: Հավաստի արդյունքների հաս-
նելու համար ինչպես Լ. Օրբելին, այնպես էլ նրա
աշակերտը շատ ջանքեր թափեցին և փորձառա-
կան հնարամտություններ կատարեցին: Փաստե-
րը լիովին հաստատեցին Օրբելու վարկածը: Պար-
զրվեց, որ եթե շարժիչ արմատիկների գրգռումով
ստիպել գորտի սրնքամկանին երկար ժամանակ
համաշափորեն կծկվել և զարգացող հոգնածու-
թյան պայմաններում գրգռել սիմպաթիկական
նյարդը, ապա մկանի կծկումները նկատելիորեն
կուժեղանան: Այդ երևույթը հաստատուն տեղ գը-
րավեց ֆիզիոլոգիայի օրենքների ոսկե ֆոնդում
և ստացավ «Օրբելի-Գինեցինսկու ֆենոմեն» ան-
վանումը: Մկանի կծկումների ավելացումը շար-
ժողական նյարդաթելիկների անընդհատ գրգռման
պայմաններում կարող էր բացատրվել միայն
նյարդաթելի ֆունկցիոնալ հատկության փոփոխ-

մամբ: Սիմպաթիկական նյարդի այդպիսի ազդեցութիւնը Լ. Օրբելին անվանեց հարմարեցնող-սնուցիչ (ադապտացիոն-տրոֆիկ), որի հիմքում ընկած են մկաններում ընթացող նրբին ֆիմիական և ֆիզիկական պրոցեսների փոփոխութիւնները: Փոփոխվում են նաև նրանց որոշ ֆիզիկական հատկութիւնները: Այդպիսի փոփոխութիւնների առկայութիւնը ցույց տվեցին նաև Ե. Մ. Կրեպար, Ա. Վ. Լեբելինսկին, Ն. Ի. Միխելսոնը և Օրբելու մյուս աշակերտները: Այսպիսով ապացուցվեց, որ սիմպաթիկական նյարդը մկանի վրա ինչպես հարմարեցնող, այնպես էլ սնուցիչ ազդեցութիւն է թողնում: Քանի որ այդ երկու տեսակի ներգործութիւններն ըստ էութեան անբաժանելի են, Օրբելին նրանց միադումարութիւնը, ամբողջութիւնն անվանեց հարմարեցնող-սնուցիչ ներգործութիւն:

Ապացուցելով, որ սիմպաթիկական նյարդերը ներգործում են կմախքային հյուսվածքի վրա, Օրբելին արմատապես փոխեց ֆիզիոլոգիայում տիրապետող պատկերացումը մարմնական և վեգետատիվ նյարդային համակարգերի ֆունկցիոնալ նշանակութեան մասին: Նա ցույց տվեց, որ գլխա-

վորը ոչ թե այդ ազդեցությունների բաժանումն է, այլ նրանց ներգործության տարբեր բնույթը:

Լ. Օրբելու և նրա աշակերտների հետագա հետազոտությունները բերեցին է՛լ ավելի համարձակ և ինքնատիպ ընդհանրացումների:

Ցույց տրվեց, որ սիմպաթիկական նյարդերը հարմարեցնող-սնուցիչ ազդեցություն են գործում ոչ միայն վեգետատիվ օրգանների՝ երիկամների, սրտի, մարսողությա՞ն ուղու և կմախքային մրկանների վրա, այլև զգայարանների, անգամ կենտրոնական նյարդային համակարգի վրա:

Լ. Օրբելու և նրա աշխատակիցների կողմից կուտակված բազմաթիվ փաստերը բերեցին այն համոզմանը, որ սիմպաթիկական նյարդային համակարգի ֆունկցիան մարմնի բոլոր օրգանների վրա հարմարեցնող-սնուցիչ ներգործության մեջ է: Հետևաբար կարելի է խոսել դրա համապարփակ, բազմակողմանի հարմարեցնող-սնուցիչ ֆունկցիայի մասին: Այսպիսով, լուծվեց օրգանիզմում սիմպաթիկական նյարդերի դերի հարցը, մի հարց, որը գիտնականներին հուզում էր դեռևս այդ նյարդերը հայտնաբերվելու ժամանակներից: Դրա հետ միասին, զգալի շափով բացահայտվեց մի այլ գաղտնիք. Պավլովի խոսքերով առաժ,

«Լ. Օրբելին լուծեց սնուցիչ նյարդավորման մասին գրեթե հարյուր տարվա գաղտնիքը»⁴:

Դա Օրբելու առաջին ամենախոշոր նվաճումն է փորձառական ֆիզիոլոգիայի բնագավառում, որը մեծ արձագանք գտավ թե՛ մեր երկրում և թե՛ նրա սահմաններից դուրս: Այդ հայտնագործությունը միաժամանակ ֆիզիոլոգիական երևույթների և օրինաչափությունների բացահայտման էվոլյուցիոն մեթոդի անմիջական արգասիքն էր, այդ մեթոդի օբյեկտիվության և արգասավորության փայլուն ապացույցը:

Երկրորդ պրոբլեմը, որ նույնպես առաջ քաշեց Օրբելին՝ ողնուղեղային համադասեցման հարաբերությունների պրոբլեմն էր:

Ինչպես նշում է Լ. Գ. Լեյբսոնը, այդ պրոբլեմին էլ նա մոտեցավ «...որպես Պավլովի ուսմունքի ստեղծագործական շարունակող և էվոլյուցիոն գաղափարի համոզված կողմնակից: Նա ձգտում էր հասկանալ, թե ինչպես են առաջանում բարդ ողնուղեղային ռեֆլեքսները: Ընդ որում Օրբելին ելնում էր անգլիական հայտնի ֆիզիոլոգ Շերինգտոնի և Պավլովի այն հայացքից,

⁴ Л. А. Орбели. Избранные произведения, т. I, стр. 23.

որ ամեն տեսակի ռեֆլեկտոր գործողութիւն
հանդիսանում է երկու հիմնական նյարդային
պրոցեսների՝ դրդման և արգելակման համադա-
սեցման փոխներգործութեան արգասիք⁵: Պալլո-
վը ցույց տվեց, թե անհատական կյանքի ընթաց-
քում ինչպես են առաջանում նոր պայմանական
ռեֆլեքսները: Մինչև վերջնականապես ձևավոր-
վելը, դրանք անցնում են զարգացման որոշակի
փուլեր: Սկզբում դրանք կրում են ընդհանրաց-
րած բնույթ և միայն աստիճանաբար, շնորհիվ
գլխուղեղի կեղևի որոշակի կետերում արգելակ-
ման պրոցեսի գերակշռմանը դրդման պրոցեսի
նկատմամբ, դրանք կարծես հղկվում են և ձեռք
են բերում իրենց վերջնական ձևը: Նույնպիսի
փուլեր, ըստ Օրբելու, անցնում են նաև ողնու-
ղեղային համադասեցումները, այն էական տար-
բերութեամբ, որ պայմանական ռեֆլեքսներն ի-
րենց ցիկլն ավարտում են կարճ ժամանակամի-
ջոցում՝ անհատի կյանքի ընթացքում, իսկ բար-
ձրակարգ կենդանիների ողնուղեղային ռեֆլեքս-
ները ստեղծվել են էվոլյուցիայի գործոնների շը-
նորհիվ, դարերի ընթացքում:

⁵ Նույն տեղում էջ 23:

Եվ իրոք, ցածրակարգ շատ կենդանիներ ա-
մեն տեսակի գրգռմանը պատասխանում են դի-
ֆուզային, անպարզորոշ ռեակցիայով: Միայն ար-
գելակման պրոցեսի միջամտության շնորհիվ այդ
անպարզորոշ նյարդային գործունեությունից աս-
տիճանաբար սկսում է ստեղծվել ժամանակակից
բարձրակարգ կենդանիների համադասեցված ռեֆ-
լեկտոր գործունեությունը:

Նույնպիսի ուղի է անցնում նաև կենտրոնա-
կան նյարդային համակարգի ֆունկցիան օնտո-
գենեզում՝ անհատական կյանքի ընթացքում:

Այդ ենթադրությունը հետազայում լիովին
հաստատվեց Լ. Օրբելու ղեկավարությամբ կա-
տարված էլեկտրաֆիզիոլոգիական հետազոտու-
թյուններով:

Բայց 20-ական թվականներին Լ. Օրբելու
համարձակ կանխատեսումը հիմնվում էր գրա-
կանության մեջ նկարագրված միայն մի քանի
առանձին փաստերի վրա: Սակայն հետազայում
համեմատական և սաղմնային ֆիզիոլոգիայից
վերցրած տվյալների հետ միասին Լ. Օրբելին ար-
դեն կարող էր բերել իր սեփական փորձերի ար-
դյունքները, փորձեր, որոնք մտահղացման սրա-
մըտությամբ և նրանից բխող եզրակացություն-

ներով բառիս բուն իմաստով դասական էին: Խոսքը վերաբերում է Լ. Ա. Օրբելու և Կ. Ի. Կունստմանի 1924 թ. հրատարակված հետազոտությանը: Լ. Օրբելին ելնում էր այն մտքից, որ ոչ միայն ըստորակարգ կենդանիների և սաղմերի նյարդային գործունեությունն է կրում դիֆուզային բնույթ, այլև բարձրակարգ կենդանիների և մարդու մոտ էլ ամեն տեսակի դրդում տարածվում է ամբողջ կենտրոնական նյարդային համակարգում: Սակայն այն չի դրսևորված արտաքուստ, քանի որ ամենուրեք, բացառությամբ խիստ սահմանափակ կետերի, դրդումը հանդիպում է արգելակման պրոցեսին, որն իր ուժով գերազանցում է դրդմանը: Արգելակման այդ պրոցեսն առաջանում է մակերեսամերձ մասերից անընդհատ եկող իմպուլսների հետևանքով: Եվ իրոք, ինչպես ցույց տվեցին Լ. Օրբելու և Կ. Կունստմանի փորձերը, շան դեաֆերենտացված վերջույթը գրեթե միշտ գտնվում է գործունյա վիճակում: Այդ փորձերում և մի շարք այլ հետազոտություններում, որոնք նվիրված էին սիմպաթիկական նյարդային համակարգին, Օրբելին իրեն դրսևորեց որպես ականավոր փորձարար, որը ելնելով համարձակ տեսական կանխատեսություններից, կարողանում էր գտնել փորձի

անհրաժեշտ եղանակ և մեծ վարպետությամբ լուծել իր առջև դրված խնդիրները:

Կենտրոնական նյարդային համակարգում համադասեցված հարաբերությունների մանրազրնին և բազմակողմանի ուսումնասիրությունների հիման վրա Օրբելին դեռ 1923 թ. եզրահանգեց, որ «Պատրաստի համադասեցման հարաբերությունները, որոնցով մենք ծնվում ենք, ձևավորվել են հաղարամյակների ընթացքում նույն հիմնական օրենքներով, որոնցով ձևավորվում են նոր պամանական համադասեցման հարաբերությունները շաբաթների, իսկ երբեմն՝ օրերի և ժամերի ընթացքում, մեր անհատական կյանքում»⁶:

Շարժողական գործողությունների համադասեցման ֆիզիոլոգիական բնույթի էության մեջ էլ ավելի խորանալու նպատակով Լ. Օրբելին կատարեց մի շարք այլ փորձեր, որոնց մեջ առանձնահատուկ տեղ է գրավում ուղեղիկի ֆիզիոլոգիական դերի փորձառական ուսումնասիրությունը: Օրբելու և նրա աշակերտների այդ ուղղությամբ կատարած հետազոտությունները հանգեցրին այն եզրակացության, որ բնածին պրոպրիոցեպտիվ ռեֆ-

⁶ Л. А. Орбели. Избранные произведения, стр. 124.

լեքսների ընկճումը կատարում է ուղեղիկը: Այդ տեսակետից ուղեղիկը կարծես հանդիսանում է գլխուղեղի կեղևի աջակիցը: Ուղեղիկի հեռացման դեպքում պրոպրիոցեպտիվ ռեֆլեքսներն այնպիսի ուժ են ձեռք բերում, որ ամեն մի համադասեցված գործողություն ծայրահեղորեն դժվարանում է: Ուղեղիկի ֆիզիոլոգիական դերի վերաբերյալ Լ. Ա. Օրբելու և նրա աշակերտների՝ Լ. Գ. Վորոնինի, Ա. Մ. Զիմկինայի, Ա. Մ. Ալեքսանյանի, Ա. Ի. Քարամյանի և մյուսների կատարած ուսումնասիրությունները հնարավոր դարձրին այդ օրգանի ֆունկցիային տալ նոր բացատրություն: Կատարած հետազոտությունները միաժամանակ պարզեցին, որ ուղեղիկը կարևոր կարգավորող և մոդուլյատոր դեր է խաղում նաև կենտրոնական նյարդային համակարգի ինտեգրատիվ գործունեության մեջ: Այսպիսով ստեղծվեց բոլորովին նոր պատկերացում ուղեղիկի դերի և ֆունկցիայի մասին: Դա Օրբելու և նրա դպրոցի մյուս խոշոր նշվածումներից մեկն է:

Լ. Ա. Օրբելու դպրոցում առաջ քաշվեցին և լուծվեցին մի շարք այլ հարցեր, որոնք վերաբերում էին ինչպես առանձին ընդունիչային համակարգերի գործունեությանը, այնպես էլ նրանց

նոխազդեցությանը: Այդ հետազոտությունները
ույնպես ունեին ինչպես տեսական, այնպես էլ
արևոր գործնական նշանակություն:

Լ. Ա. Օրբելին բեղմնավոր հետազոտություն-
ներ է կատարել նաև երիկամային գործունեության
ֆիզիոլոգիայի բնագավառում: Նորագույն մեթոդ-
երով ուսումնասիրվեցին երիկամների ֆունկցի-
այի նյարդա-հումորալ կարգավորման հարցերը:

Այդ նուրբ փորձերում Օրբելին նորից իրեն
նրանորեց որպես փայլուն վիրահատ՝ կատարե-
ազործելով միզածորանները դուրս բերելու պավ-
տվյան վիրահատման եղանակը: Լ. Ա. Օրբելին
հնարավոր դարձրեց յուրաքանչյուր երիկամից մե-
ր հավաքել առանձին: Դա հնարավորություն ըն-
կենեց Օրբելուն և նրա աշակերտներին քրոնիկա-
կան փորձերում ուսումնասիրել մի ամբողջ շարք
արմատական հարցեր, որոնք վերաբերում էին ե-
րիկամային գործունեության նյարդա-հորմոնային
կարգավորմանը (Լ. Գ. Լեյբսոն, Ա. Ա. Դանի-
ով, Ա. Ա. Միխելսոն և ուրիշներ): Լ. Ա. Օրբել-
ին մեծ նշանակություն էր տալիս վիրահատա-
կան հնարամտությանը, որպես ֆիզիոլոգիական
տաժողության եղանակի: Զխոսելով այդ բնագա-
վառի մեծավարպետ Ի. Պ. Պավլովի մասին, տե-

դին է մեջ բերել Օրբելու հիշողություններից մի
դրվագ, կապված ուս ահանավոր ֆիզիոլոգ-փոր-
ճարար Իլյա Ֆադեևիչ Յիոնի (1863—1892) վի-
րահատական հնարամտությունների հետ, որոնց
մասին հաճախ էր պատմում իր աշակերտներին
Իվան Պետրովիչ Պավլովը: Իր դասախոսություն-
ներից մեկի ժամանակ Ի. Ֆ. Յիոնը հայտարա-
րում է, որ հարկավոր է կարողանալ վիրահատա-
կան գործիքներն այնպես բանեցնել, որպեսզի
ձեռքերը չկեղտոտվեն և առհասարակ ամեն ինչ
լինի գեղեցիկ, մաքուր և ճշգրիտ. «Գրազ եմ գա-
լիս, որ նոր տարվա նախօրյակին ես ֆրակս հա-
գած փորձ կդնեմ սրտային նյարդերի վրա...»:
Եվ, իսկապես, դեկտեմբերի 31-ին Յիոնը եկավ
լաբորատորիա, հավաքվեցին նրա աշակերտները
(որոնց թվում և Ի. Պավլովը) և նա, սպիտակ
կրծքակալով ֆրակը հագած, սպիտակ ձեռնոցնե-
րով վերցրեց հերձադանակը, պինցետը, ինչ-որ
մեկին կանչեց իրեն օգնելու, փայլուն կերպով
անցկացրեց վիրահատումը, թեթևակի գրգռեց
սրտային նյարդերը, հետո հագավ վերարկուն և
գնաց դիմավորելու նոր տարին: Այդ փորձը նա
կատարեց այնպիսի արագությամբ, այնպիսի ճշ-

ակատարությամբ, որ նրա սպիտակ ձեռնոցները
լորովին շկեղտոտվեցին»⁷:

Անհրաժեշտ է առանձնապես նշել, որ Լ. Ա.
Օրբելու գիտական ստեղծագործության համար
սա բնորոշ էր գործնական նշանակություն ունե-
ցող հարցերի առաջնահերթ լուծումը: Նա հետևո-
ւածականորեն ընդգծում էր, որ տեսությունը գիտ-
ականին օգնում է լուծելու գործնական հարցեր,
սակ վերջիններս ընդլայնում են գիտնականի տե-
սական մտահորիզոնը: Այդ հարցերի շարքում
առանձնահատուկ տեղ էին գրավում բարձրության
երեւմտի և խորջրյա վայրէջքների ֆիզիոլոգիայի
հարցերը, որոնց լուծման գործում Լ. Ա. Օրբելին
Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի գծով նրա ա-
կերտները շատ էական ավանդ են ներդրել: Ա-
յն ց չափազանցության կարելի է ասել, որ այն
գիտնականների շարքերում, որոնք դրեցին տիե-
րական բժշկության հիմքը և նպաստեցին մեր
աղթանակին տիեզերքում, առաջին տեղերից մե-
ր գրավում է Լ. Ա. Օրբելին: Նույնը կարելի է
ասել ջրային խորությունների յուրացման ուղղու-
թյամբ կատարած նրա շատ արժեքավոր հետա-

⁷ Л. А. Орбели. Воспоминания, М.—Л., 1966, стр.
—10.

զոտությունների մասին: Բնորոշ է, որ կիրառա-
կան ֆիզիոլոգիայի այդ բնագավառներին վերա-
բերող պրոբլեմների լուծմանը նա մասնակցում
էր մինչև իր կյանքի վերջին օրերը: Բեղմնավոր
աշխատանք է կատարել Լ. Ա. Օրբելին նաև այլ
գործնական հարցեր լուծելու ասպարեզում: Նրա
նախաձեռնությամբ 1929 թ. հատուկ ֆիզիոլոգիա-
կան լաբորատորիա է ստեղծվում, որտեղ տարի-
քային ֆիզիոլոգիայի տեսական հարցերի բազ-
մակողմանի ուսումնասիրությամբ զուգընթաց
(մասնավորապես ֆունկցիաների օնտոգենեզի
փորձառական հետազոտությունը) մշակվում էին
նաև երեխաների և դեռահասների առողջության
պահպանման և դպրոցի պոլիտեխնիզացիայի հետ
կապված մի շարք կարևոր գործնական խնդիրներ:

Մեծ գիտնականի ուշադրությունը գրավեց
նաև ցավի պրոբլեմը, որի մշակմանը նրա լաբո-
րատորիաներում նվիրվեցին մի ամբողջ շարք հե-
տազոտություններ, որոնք ունեցան շատ կարևոր
նշանակություն գործնական բժշկության համար:

Լ. Օրբելու գիտական հետազոտությունների
ամենակարևոր ուղղություններից մեկն էր զգա-
յարանների ֆիզիոլոգիան, որի հիմնադիրը մեր
երկրում ինքը՝ Լ. Ա. Օրբելին էր:

Լ. Ա. Օրբելին վիրահատության ժամանակ

Լինելով առաջնակարգ փորձարար, նա մեծ
 տաղանդ ցուցաբերեց նաև նյարդաֆիզիոլոգիայի
 և հատկապես էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի ամենա-
 բարդ տեսական պրոբլեմների մեկնաբանման և
 ընդհանրացման բնագավառում, ամուր կանգնած
 Լինելով մարքս-լենինյան դիալեկտիկական մա-
 տերիալիզմի մեթոդոլոգիական դիրքերի վրա: Իր
 «էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի հիմնական խնդիրները
 և մեթոդները» հանրահայտ հոդվածում Լ. Ա. Օր-
 բելին գրում է. «...մարդկության գոյության պատ-
 մական շրջանը իրենից ներկայացնում է, իհար-
 կե, շափազանց կարևոր փուլ էվոլյուցիոն պրո-
 ցեսսում, և էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիան չի կարող
 մի կողմ մնալ այդ հարցից», որ էվոլյուցիոն ֆի-
 զիոլոգիայի դափնեպսակը պետք է դառնա և ո-
 ռո՞չ չափով արդեն դարձել է ձգտում՝ մարդու
 բարձրագույն նյարդային գործունեությունը ու-
 սումնասիրել նրա ձևավորման, նրա զարգացման
 պրոցեսսում»⁸: Այս եզրակացությունը հսկայական
 նշանակություն ունի զարգացման տեսության գը-
 նահատականի կապակցությամբ պատասխանելու
 վ. Ի. Լենինի կողմից դրած այն հարցին, թե «եթե

⁸ Л. А. Орбели. Избранные произведения, т. I,
 стр. 67.

Լ. Ա. Օրբելին աշակերտների հետ 1934 թ.

ամեն ինչ զարգանում է, ապա վերաբերո՞ւմ է արդյոք սույնը մտածողության ամենաընդհանուր հասկացողություններին և կատեգորիաներին»⁹:

Լ. Ա. Օրբելու և նրա դպրոցի ձեռք բերած նվաճումները ֆիզիոլոգիայի տարբեր բնագավառներում, նրա բազմաթիվ խորիմաստ, բովանդակալից ելույթները մամուլում, կոնգրեսներում համագումարներում նոր աստիճանի բարձրացրին Լ. Ա. Օրբելու հեղինակությունը ոչ միայն սովետական, այլև արտասահմանյան ֆիզիոլոգների շրջանում:

Առանձնապես մեծ արձագանք գտավ նրա «Դասախոսություններ նյարդային համակարգի ֆիզիոլոգիայից» գիրքը, որն առաջին անգամ լույս տեսավ 1934 թ., իսկ հետագայում վերահրատարակվեց 1935 և 1938 թթ., որտեղ շարադրվել էին Լ. Օրբելու հիմնական գիտական հայացքները: Այդ աշխատությունը հանրագումարի էր բերում նրա բազմամյա հետազոտությունների արդյունքները նյարդաֆիզիոլոգիայի բնագավառում և շատ մեծ ընդունելություն գտավ: Երկրորդ հրատարակությունը (1935 թ.) արժանացավ Ի. Պ.

⁹ В. И. Ленин, Сочинения, 4-е изд., т. 38 стр. 251.

ավելի անվան մրցանակին, իսկ երրորդ հարա-
արակությունը (1938 թ.)՝ 1941 թ. արժանացավ
ՍՍՀՄ պետական առաջին աստիճանի մրցանակի:

Գիտական հասարակայնությունը բարձր գնա-
տեց Լ. Օրբելու ծառայությունները. դեռ 1931 թ.
նա ընտրվում է ՍՍՀՄ գիտությունների ակադե-
միայի թղթակից-անդամ, չորս տարի անց, 1935
թ. ընտրվում է նույն ակադեմիայի իսկական ան-
դամ: Երբ 1943 թ. ստեղծվեց Հայաստանի գի-
տությունների ակադեմիան, Լ. Օրբելին ընտրվեց
նաև այդ ակադեմիայի ակադեմիկոս և հանդիսա-
ցավ նրա հիմնադիրներից մեկը: Մեկ տարի անց
նա ընտրվում է նաև ՍՍՀՄ բժշկական գիտու-
թյունների նորաստեղծ ակադեմիայի իսկական
անդամ:

Գիտական հարաճուն ակտիվությունը զուգըն-
թաց, լայն թափ ստացավ նաև Լ. Օրբելու գի-
տա-հասարակական, մանկավարժական և գիտա-
կազմակերպական գործունեությունը: Դեռ 1932 թ.
նա ընտրվում է Լենինգրադի Ի. Մ. Սեչենովի ան-
վան ֆիզիոլոգիական ընկերության նախագահ և
ՍՍՀՄ ֆիզիոլոգիական ամսագրի խմբագրական
կոլեգիայի նախագահ, միաժամանակ բեղմնավոր
աշխատանք է կատարում ՍՍՀՄ գիտությունների

ակադեմիայի գիտա-կազմակերպական գործունեության բնագավառում: Նրա անմիջական մասնակցությամբ կազմվում է ֆիզիոլոգիական գիտությունների զարգացման հեռանկարային պրոբլեմային պլան:

Բարձր գնահատելով Լ. Ա. Օրբելու գիտա-հասարակական և կազմակերպական գործունեությունը, ՍՍՀՄ Կենտրոնական գործադիր կոմիտեն 1934 թ. նրան շնորհում է գիտության վաստակավոր գործիչի պատվավոր կոչում:

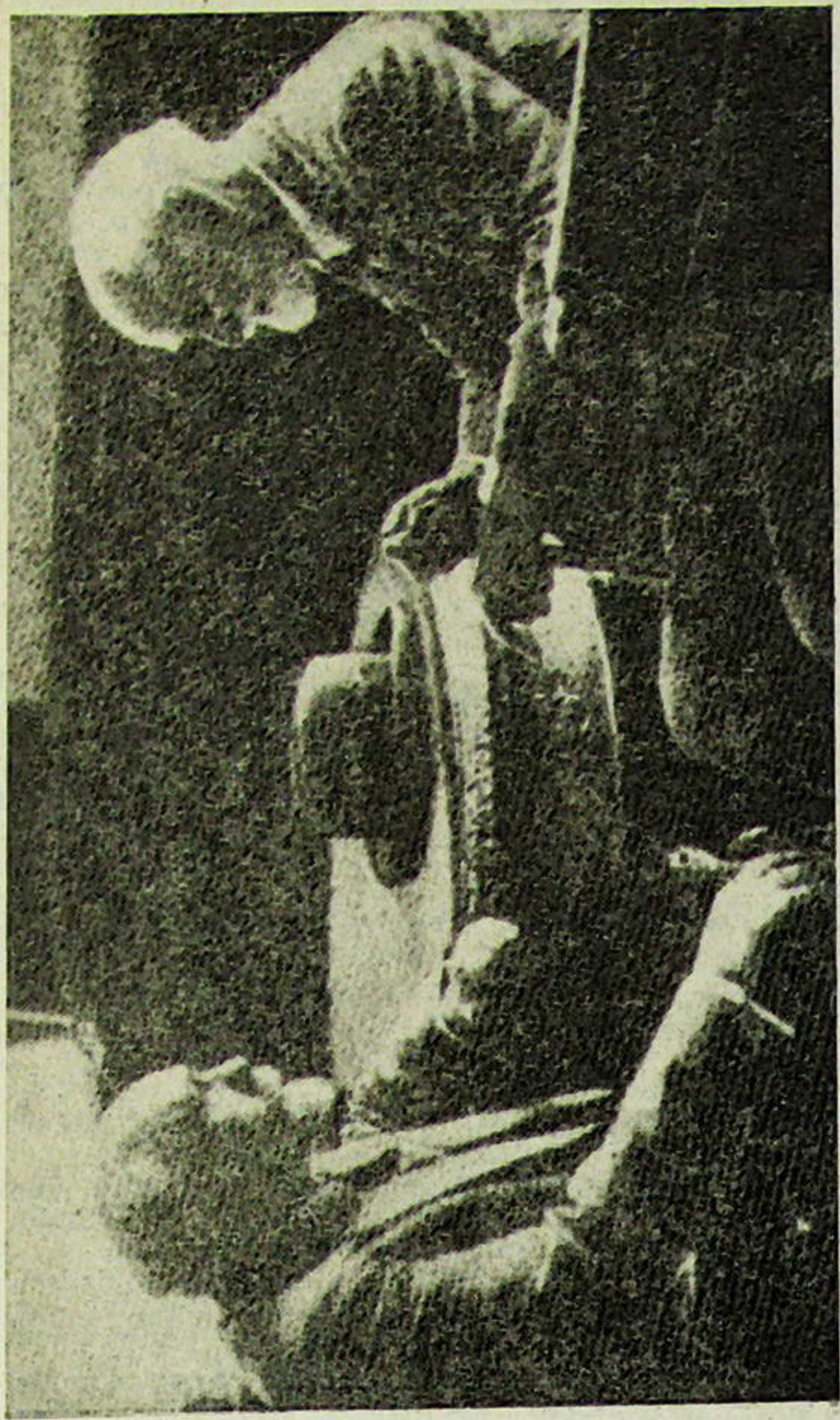
Լ. Օրբելու գիտական գործունեությունը լայն ճանաչում է գտնում նաև արտասահմանում. 1930 թ. նա ընտրվում է Փարիզի կենսաբանական ընկերության թղթակից-անդամ, իսկ 1931 թ. Գերմանիայի ամենահնագույն գիտական կազմակերպություններից մեկի՝ բնագետների Լեոպոլդինո-Կարոլինյան Համագերմանական ակադեմիայի անդամ: Հետագայում նա ընտրվում է նաև լոնդոնյան ֆիզիոլոգիական ընկերության պատվավոր անդամ, ֆրանսիական բժշկական ակադեմիայի արտասահմանյան անդամ, Նյու-Յորքի բժշկական ակադեմիայի անդամ, Ռումինական բժշկական ակադեմիայի պատվավոր անդամ և Պրագայի Կարլով Համալսարանի պատվավոր դոկտոր:

1935 թ. ՍՍՀՄ ֆիզիոլոգիական ընկերության
պատմության մեջ առաջին անգամ ֆիզիոլոգների
միջազգային հերթական XV կոնգրեսը հրավիրվում
է Սովետական Միությունում: Կազմակերպական
կոմիտեն գլխավորում է աշխարհի ֆիզիոլոգնե-
րի ավագագույնը՝ Ի. Պ. Պավլովը: Նա իր տեղա-
կալ է ընտրում Լ. Ա. Օրբելուն, որի ուսերին է
բարդվում Կոնգրեսի կազմակերպական ամբողջ
ծանրությունը: Օրբելին փայլուն կերպով է կատա-
րում իրեն հանձնարարած ծանր և պատասխա-
նատու պարտականությունը: Կոնգրեսն անցնում
է մեծ հաջողությամբ: Այդ կապակցությամբ հարկ
ենք համարում մեջ բերել Լ. Ա. Օրբելու հիշողու-
թյուններից մի դրվագ. «1926 թ. Ստոկհոլմում
հրավիրված Միջազգային XII ֆիզիոլոգիական
կոնգրեսում Իվան Պետրովիչը ինձ կանչեց իր
մոտ և ասաց. այստեղ որոշ մարդիկ միտք են
դրել հաջորդ կոնգրեսը հրավիրել մեզ մոտ: Բա-
րի եղեք, ես ձեզ շատ եմ խնդրում, եթե ձեզ դի-
մեն այդ հարցով, մի համաձայնեք: Իվան Պետ-
րովիչն անհանգստանում էր այն մասին, որ պայ-
մանները, որոնց մեջ գտնվում էինք մենք հա-
մաշխարհային և ապա քաղաքացիական պատե-
րազմների ավերմունքներից հետո, վատ տպա-

վորություն կթողնեին արտասահմանցիների վրա մեր երկրի մասին: Միայն XIV կոնգրեսից հետո, որը հրավիրվել էր Հռոմում, 1932 թ., Իվան Պետրովիչը հնարավոր համարեց հաջորդ կոնգրեսը մեզ մոտ հրավիրել: Վերադառնալով Հռոմից, նա ինձ հրավիրեց իր մոտ և թեյի սեղանի շուրջը հայտարարեց. «Լևոն Աբգարովիչ, ահա ես հրավիրեցի հաջորդ կոնգրեսը մեզ մոտ՝ 1935 թ. և ուզում եմ ասել ձեզ, որ ես, իհարկե, զբաղվել կոնգրեսի կազմակերպումով, չեմ կարող: Ես այսպիսի պայման եմ դնում. եթե դուք կհամաձայնեք լինել իմ տեղակալը, փաստորեն կազմակերպեք կոնգրեսը և այն անցկացնեք, իմ հրավերը կթողնեմ ուժի մեջ: Եթե դուք դրան չհամաձայնեք, ես հրաժարական կգրեմ: Հաջորդ թեկնածուն մի այլ երկիր է, թող այնտեղ հավաքվեն»¹⁰:

Լ. Ա. Օրբելուն ուրիշ ոչինչ չէր մնում անել, քան համաձայնել լինելու Իվան Պետրովիչի տեղակալը: Դա նրա անսահման սիրո և հարգանքի հատուցումն էր իր սիրելի ուսուցչի նկատմամբ: 1935 թ. ՍՍՀՄ-ում հրավիրված ֆիզիոլոգների XV կոնգրեսն անցավ մեծ հաջողությամբ և դիտա-

¹⁰ Л. А. Орбели. Воспоминания, 1966, стр. 84.

Լ. Ա. Օրբելին և Ի. Պ. Պավլովը Փիզիոլոգների համաշխարհային 15-րդ կոնգրեսի ժամանակ, 1935 թ.

կան բարձր մակարդակով: Այդ օրերին Լ. Օրբելու համբավն ավելի մեծացավ:

1936 թ. Լ. Ա. Օրբելին և նրա դպրոցը թեա-
կոխում են ստեղծագործական վերելքի մի նոր
փուլ: Այդ թվականի փետրվարին մահանում է Ի.
Պ. Պավլովը: Օրբելուն հրավիրում են գլխավորե-
լու Պավլովի նախկինում ղեկավարած երկու
ծանրակշիռ ֆիզիոլոգիական հաստատություննե-
րը՝ ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի Լենին-
գրադի ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտը և Կոլտուշի
կենսաբանական կայանը: Բնականորեն Օրբելու
հետ աշխատելու համար այդ հիմնարկներն են
փոխադրվում նրա լավագույն աշակերտները, իսկ
դա նշանակում է՝ նրա աշխատակիցների մեծ
մասը: Այսպիսով, միաձուլվում են ֆիզիոլոգիա-
կան հզոր մտքի երկու հոսանքները: Այդ շրջա-
նում էլ ավելի լայն թափ ստացան Օրբելու և նրա
աշակերտների էվոլյուցիոն-ֆիզիոլոգիական հե-
տազոտությունները, աշակերտներ, որոնց համար
ուսուցչի իդեաները հզոր ձգողական ուժ էին հան-
դիսանում: Հենց այդ հանգամանքն էր, որ Լ. Ա.
Օրբելուն հնարավորություն ընձեռեց էվոլյուցիոն
ֆիզիոլոգիայի բնագավառում ստեղծելու հայտնի
գիտական դպրոցներից ամենաբազմամարդ, ա-

անաբեղմնավոր դպրոցը: Այդ դպրոցի ստեղծու-
թյունը, ինքնըստինքնյան, նրա անգնահատելի ծա-
այությունն էր սովետական գիտության առջև:
Ա. Օրբելին գիտական մտահղացումների մի
նստադրական դանձարան էր: Նրա յուրաքանչյուր ա-
նգամյա փորձերն ունենալով ֆիզիոլոգիայի բնագավառում իր
ախտասիրած ուղղությունը. նրանցից յուրաքան-
չյուրը ձգտում էր տիրապետել գիտական հետա-
յախոյությունների առավել առաջավոր մեթոդներին:
Ֆյոկա, Ա. Վ. Լեբեդինսկու և Գ. Վ. Գերշունու
աբորատորիաներում բարձր հիմքերի վրա էր
ստեղծված զգայարանների ֆիզիոլոգիայի ուսումնա-
նասիրությունը, Ա. Վ. Տոնկիխի լաբորատորիայում
ուսումնասիրվում էր վեգետատիվ նյարդային
կենտրոնների ֆիզիոլոգիան: Ա. Վ. Տոնկիխի
փորձերը ցույց տվեցին, որ վեգետատիվ նյար-
դային համակարգի սիմպաթիկական բաժինը փո-
փոխում է ողնուղեղի ռեֆլեկտոր գործունեու-
թյունը և որ այդ փոփոխությունը հարկավոր է
մեկնաբանել որպես սիմպաթիկական նյարդերի
հարմարեցնող-սնուցիչ ներգործության դրսևո-
րում: Էզրաս Հասրաթյանն իր փորձերով հաս-
տատեց, որ սիմպաթիկական նյարդերը նույնանը-
ման ազդեցություն են գործում նաև գլխուղեղի

վրա: Ա. Գ. Գինեցիներն և նրա աշակերտներն
ինտենսիվորեն ուսումնասիրում էին նյարդա-մը-
կանային ապարատի ֆունկցիոնալ հատկություն-
ները: Ե. Մ. Կրեպսի և Ե. Ա. Մոխենկի լաբորատո-
րիաներում հետազոտվում էին ֆերմենտային հա-
մակարգերի էվոլյուցիան և զարգացող նյարդային
համակարգի կենսաքիմիան: Գիտահետազոտական
աշխատանքներում մեծ տեղ էր հատկացվում
կենտրոնական և վեգետատիվ նյարդային համա-
կարգի տարբեր բաժինների ֆունկցիաների ուսում-
նասիրությունն օնտո և ֆիլոգենետիկ: Այս պրոբ-
լեմի վրա էր կենտրոնացվել Լ. Ա. Օրբելու մի մեծ
խումբ աշակերտների ուշադրությունը. դրանց թը-
վում էին Ա. Մ. Ալեքսանյանը, Ա. Ա. Վոլոխովը,
Ա. Ի. Քարամյանը, Ա. Կ. Վոսկրեսենսկայան, Ա.
Վ. Վոյնո-Յասենեցկին, Օ. Ա. Միխալևան, Գ. Ի.
Ցոբկալոն և ուրիշներ:

Զարգացող օրգանիզմի կենսադործունեու-
թյան այնպիսի կողմեր, ինչպիսիք են նյութափո-
խանակությունը, ներզատական ֆունկցիաները,
նյարդա-հումորալ փոխհարաբերությունները և
այլն, հանդիսանում էին Լ. Գ. Լեյբսոնի, Ս. Մ.
Դիոնեսովի և մի շարք այլ երիտասարդ գիտնա-
կանների հետազոտությունների առարկան:

Մարդու և կենդանիների բարձրագույն նյարդային գործունեության ուսումնասիրության ուղղությամբ բեղմնավոր հետազոտություններ էին կատարում Յու. Ա. Վասիլևը, Ֆ. Պ. Մայորովը, Ա. Ն. Պրոմտովան և շատ ուրիշներ, Յու. Ա. Վասիլևովը և Ա. Ն. Պրոմտովան ստեղծեցին հատուկ լաբորատորիա, որտեղ ուսումնասիրվում էր թռչունների բարձրագույն նյարդային գործունեությունը։ Այդ հետազոտությունները շատ կարևոր էին, քանի որ հնարավորություն էին ընձեռում ճիշտ հասկանալու բնածին և ձեռք բերվի ուժեղացումների փոխադարձ կապը կենդանիների վարքում։

Սկսած 1936 թ., Լ. Ա. Օրբելին ղեկավարում էր չորս հզոր գիտական կոլեկտիվներ՝ Ռազմաբժշկական ակադեմիայի ֆիզիոլոգիայի ամբիոնը, ՍՍՀՄ ԳԱ Ի. Պ. Պավլովի անվան ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտը, էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի և բարձրագույն նյարդային գործունեության ախտաբանության ինստիտուտը (Կոլտուշիում) և Պ. Ֆ. Լեսգաֆտի անվան գիտական ինստիտուտի ֆիզիոլոգիական բաժինը։

Չնայած այդ կոլեկտիվներից յուրաքանչյուրի առջև կանգնած էին իրենց սեփական հարցերը, այց նրանք միմյանցից անկախ չէին աշխատում։

Լ. Ա. Օրբելին կարողացավ միավորել նրանց, նրապատակառուղիել ֆիզիոլոգիական գիտության առջև կանգնած առավել հանգուցային պրոբլեմներին լուծմանը: Նրա շուրջը համախմբվեց իրոք հզոր մի գիտական դպրոց, որը միավորում էր մի քանի հարյուր գիտական աշխատողներ, որոնց աճեցրել, դաստիարակել և գիտական սխրանքների էր ոգեշնչում նրանց իմաստուն, մեծատաղանդ ուսուցիչը: Լ. Ա. Օրբելին այն բախտավորներից էր, որը շրջապատված էր ոչ թե «աշխատակիցներով», այլ իր աշակերտներով՝ հոգևոր ժառանգներով: «Գիտության պատմության մեջ դժվար թե հնարավոր լինի գտնել այդպիսի բազմամարդ, միաձուլվ գիտական դպրոց», գրում է Լ. Ա. Օրբելու լավագույն աշակերտներից մեկը, նրա կենսագիր Լ. Գ. Լեյբսոնը¹¹: Հայտնի է, որ երբ աշակերտները աճում են, ձեռք են բերում փորձ և ինքնուրույնություն, բնականորեն առաջանում են կենտրոնախույս ուժեր, որոնք քայքայում են գիտական դպրոցի միասնությունը: Լ. Ա. Օրբելու դպրոցի հետ այդ բանը տեղի չունեցավ և դա շատ

¹¹ Л. А. Орбели. Избранные произведения т. 1, стр. 83.

նական էր, քանի որ այդ դպրոցի հիմքը ստույգ
գիտական էր, նրա բազմաճյուղ արմատները խո-
ր թափանցել էին բնագիտության ընդերքը, նա
սուաջնորդվում էր ժամանակի ամենաառաջավոր
աշխարհայեցողության սկզբունքներով՝ մատերիա-
լիստական դիալեկտիկայի դրույթներով: Պատա-
հական չէ, որ Օրբելու մահից հետո նրա դպրոցը
ոչ միայն չխամրեց, այլ է՛լ ավելի ծաղկեց ու
հզորացավ: Այսօր նրա աշակերտների շորս սե-
տունդները միաձուլելով իրենց ստեղծագործական
ուժերը, երկրով մեկ ծավալել են բազմաբեղուն
գիտական գործունեություն և իրենց նոր նվաճում-
ներով հարստացնում են հայրենական և համաշ-
խարհային ֆիզիոլոգիական գիտությունը:

Շատ դիպուկ է բնորոշել Օրբելու գիտական
դպրոցի դերը ականավոր կենսաբան, ակադեմի-
կոս Վլադիմիր Լեոնտևիչ Կոմարովը.

«Ես չգիտեմ գիտնականի, որտեղ էլ որ նա
աշխատելիս լինի, որը կարողանար Պավլովի և
Օրբելու դպրոցի աշխատությունների և հայտնա-
գործությունների կողքով անցնել՝ եթե նա ֆի-
զիոլոգ է...»¹²:

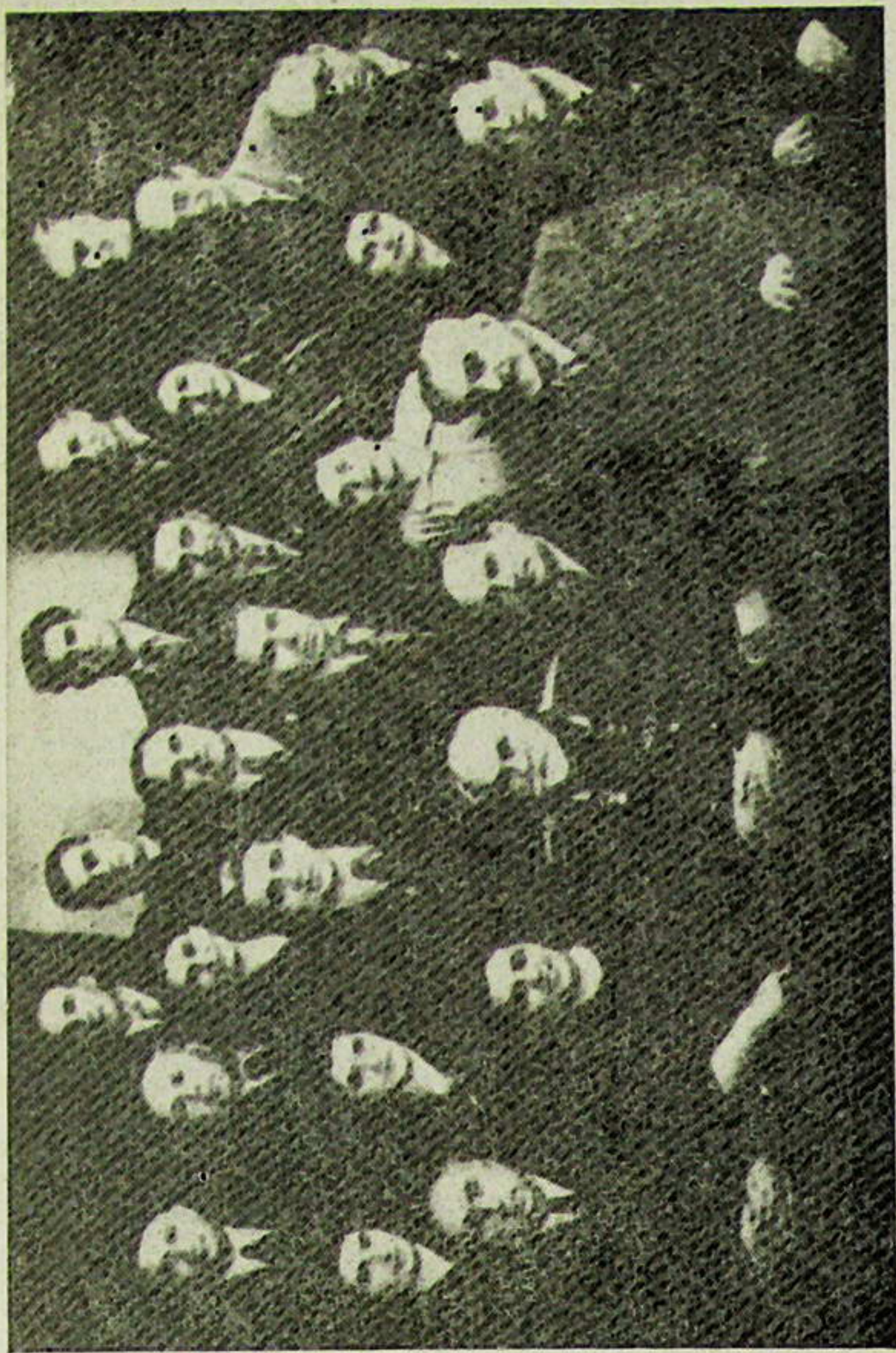
¹² «Իզվեստիա» 1954 թ., 16 հունիսի:

վերևում նշվեց, որ Լ. Ա. Օրբելին հսկայա-
կան գիտական գործունեությանը զուգընթաց
կատարում էր նաև կարևոր և պատասխանատու
գիտա-կազմակերպական աշխատանք: Բայց այս
բնագավառում նրա տաղանդն առանձնահատուկ
ուժով փայլեց հայրենական պատերազմին նա-
խորդող տարիներին և հատկապես պատերազմի
ժամանակաշրջանում: 1939 թ. Լ. Օրբելին ըն-
տրվում է ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի
կենսաբանական բաժանմունքի ակադեմիկոս-
քարտուղար և երկար տարիներ նա ֆիզիոլոգնե-
րի, բիոքիմիկոսների և դեղաբանների համամիու-
թենական և Լենինգրադի ընկերության նախա-
գահն էր, ինչպես և՛ Ի. Մ. Սեչենովի անվան ֆի-
զիոլոգիական ամսագրի և բազմաթիվ այլ ամ-
սագրերի պատասխանատու խմբագիրը: Հայրենա-
կան պատերազմն սկսվելուց հետո Լ. Օրբելին
նշանակվում է նաև ՍՍՀՄ գիտությունների ակա-
դեմիայի փոխպրեզիդենտ, Ռազմա-բժշկական ա-
կադեմիայի պետ, ռազմա-սանիտարական հանձ-
նաժողովի նախագահ և մի շարք այլ պատաս-
խանատու պաշտոնների: Կարևոր է նշել նաև, որ
գիտական հետազոտությունների բոլոր ուղղու-
թյունները, ինչպես նրա անմիջական ղեկավա-

Լ. Օրբելին Ռադմա-բժշկական ակադեմիայի պետ

րությամբ աշխատող ինստիտուտներում, այնպե
 ւ նրան ենթակա մյուս գիտական հիմնարկնե
 րում վերակառուցվել էին պատերազմական շրթ
 քանի պահանջներին համապատասխան: Այդ տի
 տանական գիտական և գիտա-կազմակերպակա
 աշխատանքը պատերազմական ծանր պայմաննե
 րում է. Օրբելին հաջողությամբ կատարեց՝ փորձ
 ված և գիտությանը նվիրված օգնականներ ընտ
 րելու շնորհիվ: Այս առնչությամբ պետք է նշել Ա.
 Գ. Գինեցինսկու, Ա. Մ. Ալեքսանյանի, Ա. Վ. Տոն
 կիխի, Ս. Մ. Դիոնիսովի, Ֆ. Ռ. Դունաևսկու և Օր
 բելու անփոփոխ ռեֆերենտ Գ. Պ. Ցուրինովայի
 անունները: Է. Ա. Օրբելու՝ տաղանդավոր գիտ
 նականի և իր հայրենիքին անսահման նվիրված
 հայրենասերի ոգեշունչ և խանդավառ գործունեու
 թյունը մեծ ճանաչում գտավ գիտական հասարա
 կայնության կողմից և բարձր գնահատվեց սովե
 տական կառավարության և կոմունիստական կու
 սակցության կողմից: Նա պարգևատրվում է բազ
 մաթիվ շքանշաններով, նրան շնորհվում է ռազ
 մա-բժշկական ծառայության գեներալ-գնդապե
 տի կոչում՝ ամենաբարձր ռազմա-բժշկական կո
 չումը, իսկ ՍՍՀՄ Գերագույն Սովետի նախագա
 հությունը նրան արժանացնում է Սոցիալիստա

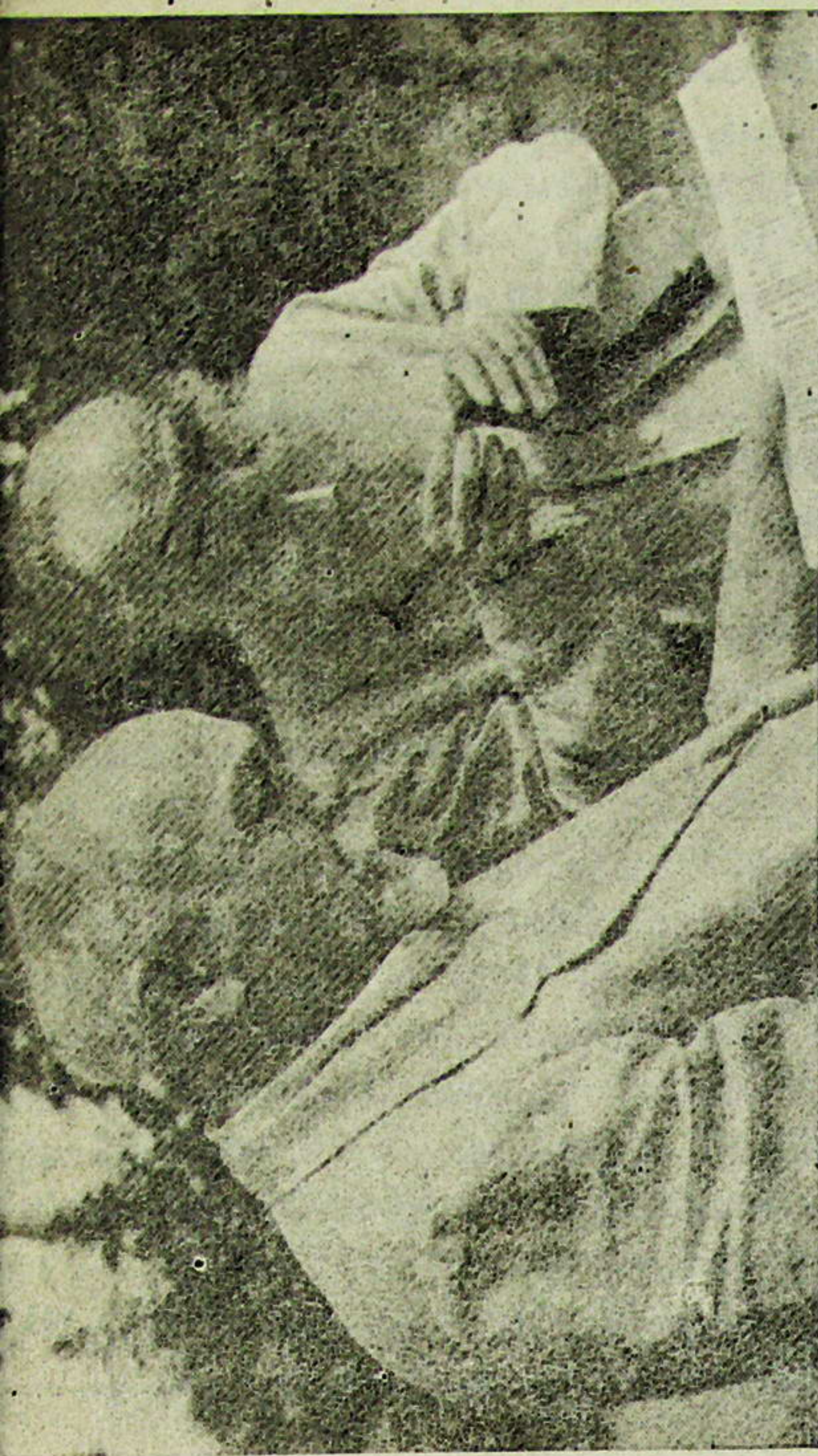

Լ. Օրբելին իր համընթաց աշակերտների հետ ֆիզիոլոգների, բիոքիմի-
կոսների և զեղարանների 8-րդ համագումարում, 1955 թ.: Կիև

[Handwritten signature]

կան Աշխատանքի Հերոսի կոչման: Լ. Օրբելին հասավ փառքի գագաթին, բայց շարունակեց մնալ գիտությանը նվիրված անխոնջ մշակ և ազնվության մարմնացում: Նրա գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության բարձր գնահատումը նորովի խթանեց անձնվեր աշխատանքն ու նոր խիզախումները: Նրա այդ անբասիր, լարված գիտական գործունեությունը վերընթաց հաջողությամբ շարունակվեց մինչև 1950 թվականը: Բայց առանձին գիտնականների կողմից Լ. Ա. Օրբելու գործունեությունը ենթարկվեց տենդենցիոզ քննադատության: Նրա տրամադրության տակ մընաց միայն Պ. Ֆ. Լեսգաֆտի անվան ինստիտուտի լաբորատորիան, որտեղ Լ. Օրբելու շուրջն են հավաքվում նրա ոչ մեծ թվով աշակերտները: Չնայած խիստ սահմանափակ լաբորատոր պայմաններին և հաստիքների սղությանը, Օրբելին շարունակեց հետազոտել բարձրագույն նյարդային համակարգի ֆիզիոլոգիայի, հատկապես երեխայի բարձրագույն նյարդային գործունեության դժվարին հարցերը:

Մեր մեծ հայրենակցի՝ Լ. Ա. Օրբելու համար այդ դժվար օրերին բախտ եմ ունեցել նրա հետ մի քանի անգամ հանդիպելու: Մեզ ուրախացնում

Լ. Ա. Օրբելիին եղբոր՝ Շ. Ա. Օրբելու հետ 1957 թ.

և հանգստացնում էր նրա դարձանալի հավասարակշռվածությունը: Նա խորապես համոզված էր, որ իր նկատմամբ թույլ տրված անարդարությունը կուղղվի և նա նորից հնարավորություն կունենա ամբողջովին նվիրվելու գիտությունը: Լ. Ա. Օրբելին հաճախ էր սիրում կրկնել. «Այն, ինչ կատարվեց, միանգամայն անտրամաբանական է և անարդարացի: Դա ինչ-որ թյուրիմացություն է»:

Եվ Օրբելին հուսախաբ չեղավ: ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի նախագահությունը որոշում է ընդունում ամեն կերպ օժանդակելու Լ. Ա. Օրբելու գիտական աշխատանքի պայմանների ընդլայնմանը:

Կարճ ժամանակամիջոցում այդ որոշումը սկսում է իրականանալ: 1955 թ. Լենգաֆտի անվան ինստիտուտի հիմքի վրա կազմակերպվում է էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի լաբորատորիա: Մեկ տարի անց, այդ լաբորատորիան վեր է ածվում էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի Ի. Մ. Սեչենովի անվան ինստիտուտի, որի գերեկատորն է նշանակվում Լ. Ա. Օրբելին:

Լ. Օրբելու աշակերտները և հետևորդները նորից համախմբվեցին, որպեսզի նրա ղեկավարությամբ

թյամբ շարունակեն ֆիզոլոգիայի կարևորագույն
պրոբլեմների ուսումնասիրությունը:

Լ. Ա. Օրբելու տոկունությունը և ազնվությունը,
որոնք այնքան ցայտուն դրսևորվեցին նրա
կյանքի դժվարին օրերին, գիտական աշխարհի
մարդկանց սրտերը լցրին նրա նկատմամբ սիրո
և հարգանքի խորը զգացմունքներով: Առանձ-
նակի ուժով այդ զգացմունքները դրսևորվեցին
նրա 75-ամյա հոբելյանի տոնակատարության
ժամանակ, որը մեծ շուքով կազմակերպել էին
ՍՍՀՄ գիտությունների և Ռազմա-բժշկական ա-
կադեմիաները: Ակադեմիայի լենինգրադի նիս-
տերի դահլիճը այդ օրերին լեփ-լեցուն էր: Մոտ
հարյուր ուղերձ և բազմաթիվ հուշանվերներ մա-
տուցվեցին նրան: Գիտնականի հասցեով ստացվել
էր հինգ հարյուրից ավելի ողջույնի հեռագիր: Բա-
ցառիկ տպավորություն թողեցին Երևանից ինքնա-
թիուով բերած յոթանասունհինգ ալ-կարմիր վար-
դերը, որոնք աճեցվել էին Լ. Ա. Օրբելու հայրե-
նիքում: Հոբելյանական ժողովում Լ. Ա. Օրբելին
հանդես եկավ հուզումնալից պատասխան խոս-
քով: Իր առաջին շնորհակալական խոսքը նա, ա-
մենից առաջ, ուղղեց իր ուսուցչին՝ Ի. Պ. Պավ-

Լ. Ա. Օրբելին Կնոջ՝ Ե. Ի. Օրբելու հետ

լովին, իր սիրած և հարգած աշխատանքային ըն-
կերներին՝ անվանի ֆիզիոլոգներ Վ. Վ. Սավիչին,
Ի. Ս. Յիտովիչին, Ե. Ա. Գանիկեին, գիտության
կարկառուն դեմքեր՝ ակադեմիայի պրոֆիդենտ-
ներ Ա. Պ. Կարպինսկուն, Վ. Լ. Կոմարովին և լե-
նինյան գվարդիայի ականավոր ներկայացուցիչ
ակադեմիկոս Գ. Մ. Կրժիժանովսկուն։ Առանձնա-
հատուկ ջերմությամբ նա խոսեց իր աշակերտնե-
րի, աշխատակիցների, նրանց անձնվեր աշխա-
տանքի և անսահման նվիրվածության մասին։
«Այն բոլորը, ինչ գովեստով ասվեց այսօր իմ
հասցեին,—ասաց նա,— ամբողջովին վերագը-
րում եմ իմ սիրելի կոլեկտիվին»։ Մեծ հայրենա-
սերը խորին շնորհակալություն հայտնեց կոմու-
նիստական կուսակցությանը և Սովետական կա-
ռավարությանը այն բոլոր հնարավորությունների
համար, որոնք ստեղծվել էին իր գիտական և
մանկավարժական աշխատանքի, երիտասարդու-
թյան դաստիարակության համար։ Լ. Ա. Օրբելու
պատասխան խոսքը, որն ըստ էության նրա կա-
րապի երգն էր, անջնջելի տպավորություն թողեց
հանդիսականների վրա։ Նրանք հափշտակված և
հիացած էին մեծ գիտնականի և սքանչելի մար-

դու անկեղծությամբ, նրա անսահման նվիրվածու-
թյամբ գիտությանը և Հայրենիքին: Առանձնապես
սրտառու էր նրա խոսքը ուղղված իր հայրենա-
կիցներին, որոնց ուղերձում ասված էր. «Ձնայած
որ Դուք հեռու եք գտնվում հայրենի հողից, բայց
իմացեք, այնտեղ չկա ոչ մի անկյուն, որտեղ Ձեր
անունը չարտասանվի ջերմ սիրո և հպարտության
զգացմունքներով...»:

Իրոք Լ. Ա. Օրբելու ողջ ստեղծագործական
կյանքը թեև անցավ հարազատ Հայաստանից հե-
ռու, բայց նա երբեք չխզեց իր հոգեկան կապե-
րը մայր Հայրենիքի հետ: Արտահայտելով իր խո-
րին երախտագիտությունը հայրենակիցների ու-
շադրության համար, Լևոն Օրբելին հուզմունքով
ընդգծեց, որ պարծենում է այն բանի համար, որ
պատկանում է հնագույն կուլտուրական ազգերից
մեկին, որը հազարամյակների ընթացքում մշա-
կել է իր կուլտուրան:

Հորելյանական օրերին դեռ դրանից էլ առաջ,
Օրբելին սրտի թուլություն էր զգում, որը գնալով
ուժեղանում էր: 1958 թ. դեկտեմբերի 9-ին դա-
դարեց բաբախելուց Լ. Ա. Օրբելու սիրտը: Այս
անգամ արդեն Լենինգրադում ակադեմիայի կոն-
ֆերենց-դահլիճում գիտական և հասարակական

յաղմակերպությունների բաղմաթիվ ներկայացուցիչներ եկել էին վերջին հրաժեշտը տալու մեծ երախտավորին:

Լ. Ա. Օրբելու մահը մեծ կորուստ էր սովետական և համաշխարհային ֆիզիոլոգիական դիտության համար:

Հայ ժողովուրդը կորցրեց իր ամենատաղանդավոր զավակներից մեկին: Բայց այդպիսի մարդկանց մահը միայն ֆիզիկական է, քանի որ նրանց գործն անմահ է: Օրբելու գիտական մտահղացումները, նրա հսկայական հոգևոր ժառանգությունը, նրա աշակերտների և հետևորդների համար գիտական մտքի և նոր խիզախումների հորդառատ աղբյուր հանդիսացան:

Բախտի բերումով Լ. Ա. Օրբելու կյանքն ու գիտական գործունեությունն անցան հայրենի ափերից հեռու, բայց նա հարազատ մնաց իր Հայրենիքին, իր ժողովրդին: Նրա գիտական դպրոցով անցան մի քանի տասնյակ հայ ֆիզիոլոգներ, որոնք արժանի տեղ են գրավում հայրենական ֆիզիոլոգիայի տարբեր մարզերում: Բավական է հիշել այնպիսի անուններ, ինչպիսիք են՝ է. Հասրաթյանը, Խ. Կոշտոյանցը, Ս. Սարկիսովը,

Ա. Ալեքսանյանը, Ա. Քարամյանը, Ա. Մարկոս-
յանը և ուրիշներ:

Հայրենիքը բարձր գնահատեց Լ. Ա. Օրբելու
ժառանգությունները գիտության և ժողովրդի ա-
ռաջ: Ի հավերժացումն նրա հիշատակի՝ Լենին-
գրադի փողոցներից մեկը կոչվել է Լ. Ա. Օրբելու ա-
նունով, նրա ստեղծած էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիա-
յի և բիոքիմիայի ինստիտուտի բակում կանգնեց-
վեց նրա հուշարձանը:

Հայ ժողովուրդը խոր հարգանք ու սեր է տա-
ծում իր արժանավոր զավակի նկատմամբ: Լ. Ա.
Օրբելու անունով կոչվեց ՀՍՍՀ գիտությունների
ակադեմիայի ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտը և Ե-
րևանի նոր բացված փողոցներից մեկը (Եղբայր-
ներ Օրբելիների փողոցը): Նրա ծննդյան 90-ամ-
յա հոբելյանը լայնորեն նշվեց Հայաստանում և
Լենինգրադում:

ՀՍՍՀ գիտությունների ակադեմիան, Հայաս-
տանի ֆիզիոլոգիական ընկերությունը և ԳԱ ֆի-
զիոլոգիայի Լ. Ա. Օրբելու անվան ինստիտուտը
հրավիրեցին համատեղ հանդիսավոր նիստ, որ-
տեղ զեկուցումներ կարդացվեցին նրա կյանքի և
գիտական ժառանգության մասին, ինչպես և մի
շարք զեկուցումներ, որոնք նվիրված էին նրա ա-

ռաջ քաշած պրոբլեմների և իդեաների զարգացման հարցերին: Նույն բովանդակությամբ զեկուցումներ կարդացվեցին ԳԱ Ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի դիտական սեսիայում:

ՀՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի Նախագահության միջնորդությամբ Հայաստանի կառավարությունը հատուկ որոշում ընդունեց Լ. Ա. Օրբելու հիշատակը հավերժացնելու մասին: Իրականացնելով այդ որոշումը, ՀՍՍՀ ԳԱ Ֆիզիոլոգիայի Լ. Ա. Օրբելու անվան ինստիտուտի շենքի առջև կանգնեցվեց նրա բազալտ քարից կերտված արձանը:

Տպագրության է հանձնված Լ. Ա. Օրբելու ընտիր երկերի հատորյակը՝ հայերեն լեզվով, 1972 թ. Երևանում հրատարակվեց Օրբելու այրու՝ Ելիզավետա Օրբելու հիշողությունները Լ. Ա. Օրբելու մասին:

Երևանի Պետական բժշկական ինստիտուտում սահմանվել է Լ. Ա. Օրբելու անվան ուսանողական թոշակ: Նրա ծննդավայրում՝ Ծաղկաձորում, ըստեղծվելու է Լ. Ա. Օրբելու տուն-թանգարանը:

Լ. Ա. Օրբելու հոբելյանին նվիրվեցին ՀՍՍՀ ԳԱ երկու ամսագրերը՝ «Հայաստանի կենսաբանական հանդես» և «Փորձառական ու կլինիկա-

Լ. Ա. Օրբելու արձանը իր անունը կրող ՀՍՍՀ ԳԱ
Ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի մուտքի առաջ. կանգնեց-
ված է 1972 թ. հուլիսի 7-ին՝ ծննդյան 90-ամյակի օրը

ան բժշկության հանդեսը»։ Հորելյանական օրե-
ին Հայաստանում հրատարակվող պարբերական
ամսուկում և մի շարք ամսագրերում հոդվածներ
հրատարակվեցին՝ նվիրված Լ. Ա. Օրբելու կյան-
ին և գիտական գործունեությանը։ Շարունակե-
ով Լ. Ա. Օրբելու 90-ամյակին նվիրված միջո-
ւածումները, ՀՍՍՀ գիտությունների ակադեմիան,
Հայաստանի ֆիզիոլոգիական ընկերությունը և
ֆիզիոլոգիայի Լ. Ա. Օրբելու անվան ինստիտուտը
ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի ֆիզիոլո-
գիայի բաժանմունքի հետ համատեղ 1972 թ.
հոկտեմբերին իննիսգրադում հրավիրեցին Համա-
կութենական գիտական կոնֆերանս՝ նվիրված Լ.
Ա. Օրբելու գիտական ամենաբեղմնավոր ուղղու-
թյանը՝ էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի պրոբլեմներին,
որն անցավ մեծ հաջողությամբ։

**Լ. Ա. ՕՐԲԵԼՈՒ ԴԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
ՖԻԶԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՄ**

Լ. Ա. Օրբելին խոշոր ծառայություններ է մատուցել մեր երկրի տարբեր հանրապետություններում ֆիզիոլոգիայի զարգացման համար գիտական կադրեր պատրաստելու գործին: Նրա ղեկավարած լաբորատորիաներում և ամբիոններում իրենց գիտական մկրտությունն են ստացել տարբեր ազգությունների բազմաթիվ զավակներ: Առանձնապես մեծ հոգատարություն է ցուցաբերել

Օրբելին Հայաստանում հայ ֆիզիոլոգների ե-
րտասարդ կադրեր պատրաստելու և ֆիզիոլո-
գիական գիտության կազմավորման, ինչպես նաև
այլալան ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի՝
այժմ նրա անունը կրող ֆիզիոլոգիայի ինքնու-
ույն ինստիտուտի կազմակերպման և հետագա
լարգացման գործին:

Հայաստանի ֆիզիոլոգներն անձնվեր գիտա-
կան գործունեությամբ բարձր են պահում իրենց
անդուգական ուսուցչի և դաստիարակի պատիվը:
Վերջին 10—15 տարիների ընթացքում Հայաս-
տանում լայն թափով ծավալվեցին գիտական հե-
տազոտությունները վեգետատիվ նյարդային հա-
մակարգի ֆիզիոլոգիայի ուղղությամբ, մի ուղ-
ղություն, որն անխզելիորեն կապված է Լ. Ա. Օր-
բելու անվան հետ և անարդարացիորեն մոռա-
ցության էր մատնվել հիսունական թվականներից
հետո, ՀՍՍՀ ԳԱ Լ. Ա. Օրբելու անվան ֆիզիոլո-
գիայի ինստիտուտն արդեն ճանաչվել է Սովետա-
կան Միությունում որպես ամենառաջավոր գիտա-
հետազոտական հիմնարկներից մեկը: Պատահա-
կան չէր, որ 1968 թ. ՍՍՀՄ գիտությունների ա-
կադեմիայի որոշմամբ այն հաստատվեց իբրև
վեգետատիվ նյարդային համակարգի ֆիզիոլո-

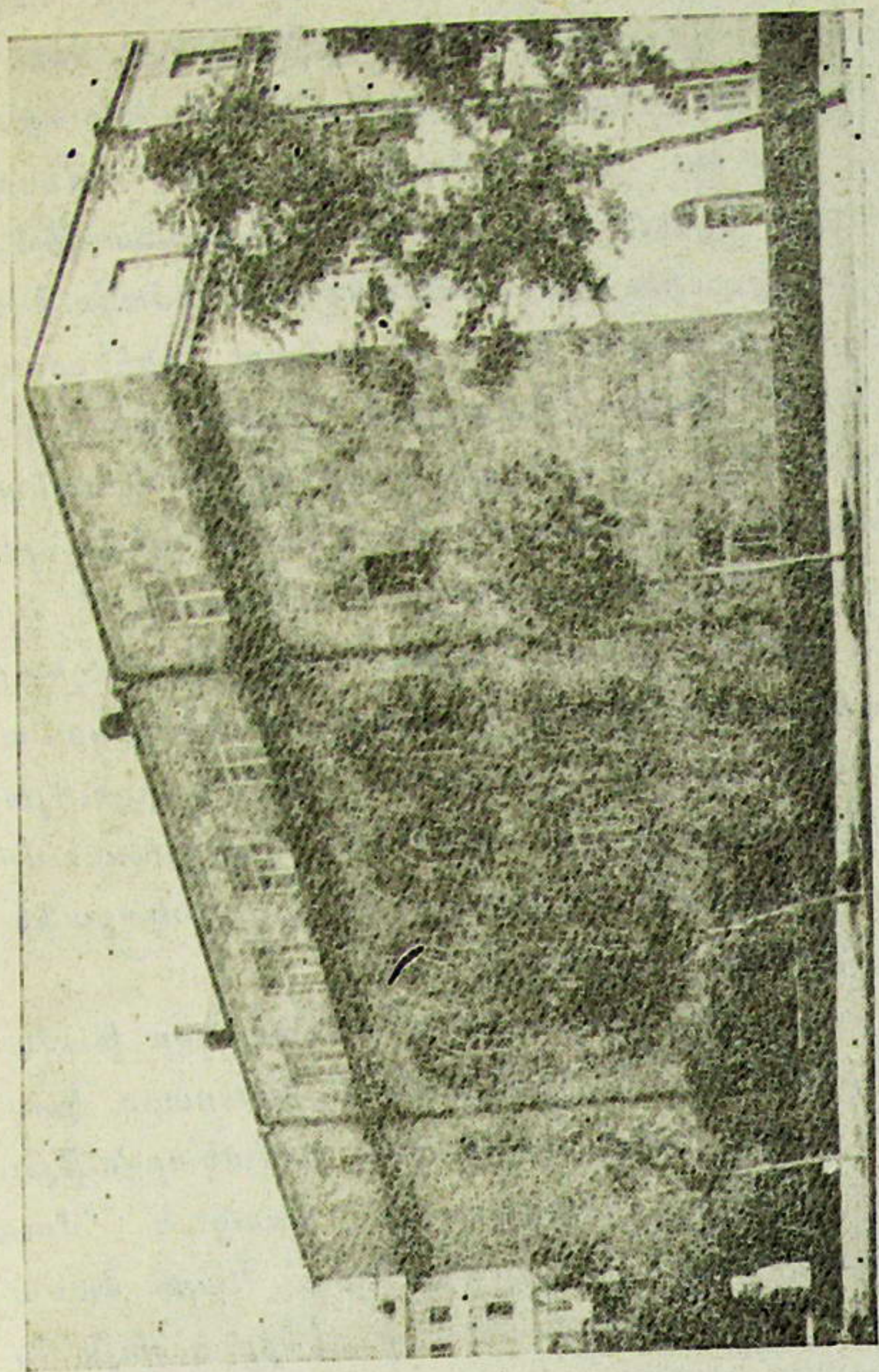
գիայի գծով գլխավորող ինստիտուտ: Դեռ 60-ական թվականների սկզբից ի. Ա. Օրբելու անվան ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի և Հայաստանի ֆիզիոլոգիական ընկերության ջանքերով Երևանում և Դիլիջանում պարբերաբար հրավիրվում են Համամիութենական կոնֆերանսներ և սիմպոզիումներ՝ նվիրված վեգետատիվ նյարդային համակարգի և ուղեղիկի ֆիզիոլոգիայի պրոբլեմներին: Այդպիսի կոնֆերանսներ և սիմպոզիումներ տեղի ունեցան և բարձր մակարդակով անցան 1961, 1963, 1966, 1967, 1968 և 1972 թվականներին, իսկ 1964 թ. Երևանում, առաջին անգամ, հրավիրվեց ֆիզիոլոգների Համամիութենական X համագումարը, որը նույնպես անցավ մեծ հաջողությամբ և շատ բարերար հետքեր թողեց: Հայաստանում ֆիզիոլոգիական մտքի զարգացման գործում ի. Ա. Օրբելու դերը անգնահատելի է: Սովետական Հայաստանում այդ գիտության զարգացման ակունքներում նա առանձնահատուկ տեղ է գրավում:

Կես դար ի. Ա. Օրբելու՝ սովետական և համաշխարհային ֆիզիոլոգիայի ամենախոշոր դեմքերից մեկի հեղինակավոր անունը քայլել է ուսական և սովետական ֆիզիոլոգիական գիտության հարատև վերելքին զուգընթաց: Բնական էր,

ր այն գրավեց նաև աղատագրված Հայաստա-
ի մայրաքաղաքում՝ Երևանում ստեղծված առա-
ին բարձրագույն ուսումնական հաստատութեան՝
Պետական համալսարանի կենսաբան-ուսանողնե-
րի և նրանց դասախոսների ուշադրութեանը: Եվ
Ա. Օրբելին իր անսպառ տաղանդից բաժին
հանեց նաև իր հարազատ ժողովրդի ուսման ծա-
տավ զավակներին: Նրա դպրոցով անցավ հայ ե-
րկուսասարդ ֆիզիոլոգների մի ստվար ջոկատ,
որն էլ հենց ամենագործնական ավանդը ներդրեց
Հայաստանում այդ գիտութեան զարգացման գոր-
ծում: Այդ ջոկատի կորիզն էին կազմում է. Հաս-
րաթյանը, Ա. Ալեքսանյանը, Գ. Մուշեղյանը, Ա.
Քարամյանը, Մ. Դուրմիշյանը, Ռ. Բարսեղյանը,
Դ. Գրգղյանը: Նրանք բոլորն էլ հետագայում դար-
ձան ճանաչված ֆիզիոլոգներ, իսկ էդրաս Հաս-
րաթյանը փայլուն տաղանդ դրսևորեց բարձրա-
գույն նյարդային համակարգի ֆիզիոլոգիայի բը-
նագավառում, որի անունը հայտնի է ոչ միայն
Սովետական Միութեանում, այլև աշխարհի բազմա-
թիվ երկրներում: Նրկար տարիներ նա սովետական
ֆիզիոլոգիան ներկայացրել է միջազգային գի-
տական ընկերութեաններում և ավելի քան երկու
տասնամյակ գլխավորում է Սովետական Միու-

թյան ամենաառաջատար ֆիզիոլոգիական գիտա-
հետազոտական ինստիտուտներից մեկը՝ ՍՍՀՄ
գիտությունների ակադեմիայի նյարդա-ֆիզիոլո-
գիայի և բարձրագույն նյարդային գործունեության
ինստիտուտը:

Լ. Ա. Օրբելին ուշի ուշով հետևում էր ֆիզիո-
լոգիայի զարգացմանը Հայաստանում և հատկա-
պես ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի աճին և ամրա-
պլնդմանը: 50-ական թվականների կեսերից դրա
կարիքը առավել խիստ էր զգացվում: Ինստիտու-
տը դեռ շուներ իր ինքնուրույն գիտական հստակ
ուղղությունը: Հետազոտությունները մեծ մասամբ
տարվում էին հնացած մեթոդներով, քանի որ
ինստիտուտը կահավորված չէր ժամանակակից
գիտական սարքերով և ապահովված չէր անհրա-
ժեշտ լաբորատոր բազայով: Թույլ էր կապը նաև
կենտրոնական ֆիզիոլոգիական գիտահետազո-
տական հիմնարկների հետ: Խիստ զգացվում էր
բարձրորակ փորձված գիտական կադրերի պա-
կասը, որի հետևանքով տեղում դանդաղ էին ա-
ճում երիտասարդ կադրերը: Հայաստանի գիտու-
թյունների ակադեմիայի ղեկավարությունը, հատ-
կապես նրա պրեզիդենտ ակադեմիկոս Վ. Համ-
բարձումյանը, լուրջ մտահոգված էին ստեղծված

ՀԱՄԱՆ ԳԱ Լ. ՕՐԲԵՆԸ ԼՈՐԵՆՏԻԱՆԻ ԻՆՏԵՐ-
ՆԱՏԻ ՇԻՆՔԸ ԵՐԼԱՆՈՒՄ

դրությամբ: Ահա այդ ժամանակ էր, երբ հարկ
եղավ խորհրդակցել Լևոն Աբգարովիչի հետ և
խնդրել նրա օժանդակությունը: Արդյունքն եղավ
այն, որ նա համաձայնվեց զրկվել իր ամենա-
նվիրված և շնորհալի աշակերտ Արարատ Ալեք-
սանյանից, որն այն ժամանակ հանդիսանում էր
Օրբելու գիտական գծով տեղակալը Լենինգրադի
Սեչենովի անվան էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի ին-
ստիտուտում, և երաշխավորեց նրան մշտական
աշխատանքի փոխադրվել Հայաստան՝ գլխավորե-
լու ՀՍՍՀ ԳԱ ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտը: Լ. Օր-
բելին միաժամանակ Հայաստանի ֆիզիոլոգիայի
ինստիտուտին նվիրեց Ա. Ալեքսանյանի ղեկավա-
րած վեգետատիվ նյարդային համակարգության
լաբորատորիայի ողջ գիտական սարքավորումը,
որը հիմնականում բաղկացած էր էլեկտրաֆի-
զիոլոգիական սարքերից:

Այս միջոցառումները վճռական դեր խաղա-
ցին ինստիտուտի կյանքում: Երիտասարդ կադ-
րերը վեգետատիվ նյարդային համակարգության
ֆիզիոլոգիայի բնագավառում ստացան հմուտ
մասնագիտական ղեկավարություն, Կարճ ժամա-
նակում փոխվեց ինստիտուտի դեմքը և լայն հե-
ռանկարներ բացվեցին նրա հետագա զարգացման

ամար: Հայ ֆիզիոլոգներն իրենց խորին երախ-
տագիտությունն են հայտնում իրենց ուսուցչին՝
այն մեծ հոգատարության համար, որ նա ցու-
յաբերեց Հայաստանում ֆիզիոլոգիական գիտու-
թյունը մի նոր աստիճանի բարձրացնելու համար:

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼՈՒ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Վերը, տարբեր առիթներով, մի քանի անգամ ակնարկել ենք Լ. Ա. Օրբելու մանկավարժական գործունեության և ձիրքի մասին: Համակողմանի վերլուծությունը համոզում է, որ Լ. Ա. Օրբելու մանկավարժական բազմաբեղուն գործունեությունն իր նշանակությամբ բոլորովին էլ չի զիջում նրա գիտա-հետազոտական և գիտա-կազմակերպչական գործունեությանը: Այս իմաստով հարկ է նշել, որ Լ. Օրբելու բազմակողմանի տա-

յանդի դրսևորման պտուղներից մեկն էլ այն էր, որ նա զարմանալի հմտությամբ ու վարպետությամբ միաձուլում էր գիտա-հետազոտական գործունեությունը մանկավարժական, գիտա-կազմակերպչական և հասարակական գործունեության հետ: Պատահական էր արդյոք, երբ Լ. Օրբելին 1911 թ. արտասահմանյան երկամյա գիտական գործուղումից հայրենիք վերադարձավ գիտելիքներով և փորձնական հետազոտությունների նոշագույն մեթոդներով զինված, նա ոչ միայն լայն թափով հետազոտություններ ծավալեց Պետերբուրգի փորձառական բժշկության ինստիտուտում, այլև Ռազմա-բժշկական ակադեմիայում սկսեց կարդալ զգայարանների ֆիզիոլոգիայի նոր դասընթացը: Պետք է նկատի ունենալ, որ ֆիզիոլոգիայի այդ կարևորագույն բնագավառի մասին բուհական մակարդակով Ռուսաստանում դասախոսություններ առաջին անգամ էին կարդացվում և այդ նախաձեռնության պատիվը Լ. Օրբելուն է պատկանում:

Շուտով Լենինգրադում կազմակերպվում է Պ. Ֆ. Լեսգաֆտի անվան ֆիզիկական կրթության ինստիտուտը, որտեղ Լ. Ա. Օրբելին հրավիրվում է գլխավորելու ֆիզիոլոգիայի ամբիոնը և կարդա-

լու դասախոսություններ: Այստեղ նա աշխատեց մինչև 1927 թվականը:

1918—1925 թթ. ի. Օրբելին, Լեսգաֆտի անվան ֆիզիկական կրթության ինստիտուտից բացի, դասախոսություններ է կարդում նաև Պետրոգրադի գյուղատնտեսական և քիմիկո-դեղաբանական ինստիտուտներում: Սակայն ի. Ա. Օրբելումանկավարժական տաղանդը իր ամբողջ ուժով փայլեց 1920 թվականին, երբ նա ընտրվեց Պետրոգրադյան բժշկական ինստիտուտի պրոֆեսոր և գլխավորեց ֆիզիոլոգիայի ամբիոնը: Այստեղ նրա մանկավարժական վարպետությունը համընդհանուր ճանաչում գտավ: ի. Ա. Օրբելու դասախոսությունների ժամանակ լսարանները միշտ լեփլեցուն էին լինում, քանի որ նա կարողանում էր դժվարին գիտական նյութը ուսանողներին հրամցընել այնպիսի ձևով, որ դրանք ոչ միայն հետաքրքրամբ յուրացվում էին, այլև հրապուրում էին լսողին: ի. Օրբելու դասախոսությունները դոգմատիզմի նշույլ անգամ չէին կրում: Նա կարողանում էր ստեղծագործական միտք արթնացնել իր ունկնդիրների մեջ և հետաքրքրություն առաջացնել կարևոր գիտական պրոբլեմների նկատմամբ: Ընդունակ և հետաքրքրասեր ուսանողներ-

րին նա հաճույքով մասնակից էր դարձնում իր
ամբիոնում և լաբորատորիաներում կատարվող
գիտափորձերին: Այդ տարիներին Լ. Ա. Օրբելին
հանդես էր գալիս նաև հրապարակային դասա-
խոսություններով՝ գիտական ընկերություններում
և այլ առիթներով:

Այս ամենի շնորհիվ Լ. Օրբելու համբավը, որ-
պես առաջնակարգ դասախոսի և գիտնականի,
լայն տարածում էր ստացել: Նրա հաջողությունը
մանկավարժության բնագավառում պայմանա-
վորված էր մի շարք գործոններով, որոնցից կա-
րելի է նշել միայն մի քանիսը, ելնելով մեր ան-
միջական տպավորություններից, քանի որ բախտ
ենք ունեցել բազմիցս լսել նրա դասախոսություն-
ները և ելույթները: Ամենից առաջ նա ունկրն-
դիրներին կախարդում էր իր համեստ, գրավիչ,
խաղաղ կեցվածքով. ոչ մի ավելորդ շարժում, ոչ
մի սեթևեթանք: Նրա մաքուր, անաղարտ ուռսե-
րեն լեզուն, խոսքի բարձր կուլտուրան, նախադա-
սությունների կուռ կառուցվածքը, առանց ավե-
լորդաբանությունների, ճոճուան բառերի և դարձ-
վածքների հմայում էին ունկնդիրներին, իսկ շա-
տերին նույնիսկ գեղազիտական բավականություն

պատճառում, նպաստելով հաղորդվող նյութի խոր
ընկալմանը:

Մեծ հմտությամբ Լ. Ա. Օրբելին կարողա-
նում էր ամենաբարդ, ամենախրթին ֆիզիոլո-
գիական հասկացությունները, երևույթները և օ-
րինաչափությունները ունկնդրին հրամցնել վերին
աստիճանի մատչելի ձևով, մեծ ղգուշությամբ
խուսափելով ամեն տեսակի պարզեցումներից: Լ.
Օրբելու դասախոսությունները միշտ հագեցված
էին լինում իր և աշակերտների փորձերում ստաց-
ված փաստական նյութով: Նա մեծ արդյունավե-
տությամբ օգտագործում էր ցուցադրումների մե-
թոդը, դասախոսությունները հաճախ ուղեկցելով
վիրահատումներով՝ հաղորդվող նյութը է՛լ ավելի
համոզիչ դարձնելու համար:

Վերջապես Լ. Օրբելին օժտված էր ֆունդա-
մենտալ ընդհանրացումների շգերազանցված ըն-
դունակություններով, որը նրան հնարավորութուն
էր տալիս ի մի բերել առանձին փաստերը, հա-
մադրել դրանք և անել ամբողջական, ստույգ եզ-
րակացություններ:

Պատահական չէ, որ նրա «Դասախոսությու-
նները» կենտրոնական նյարդային համակարգի մա-

ին միաժամանակ հանդիսանում են պատրաստի
գիտական հոգվածներ, անգամ գրքեր:

Լ. Օրբելու լավագույն գիտական աշխատու-
թյունների թվին է պատկանում նրա «Դասախո-
սություն նյարդային համակարգի ֆիզիոլոգիա-
ից» գիրքը, որը հինգ տարվա ընթացքում երեք
հրատարակություն ունեցավ. դրանցից երրորդ հը-
րատարակությունը, 1941 թ. արժանացավ ՍՍՀՄ
առաջին աստիճանի պետական մրցանակի: Այդ
աշխատությունը բարձր գնահատվեց գիտնական-
ների կողմից և մինչև օրս էլ հանդիսանում է ֆի-
զիոլոգների սեղանի գիրք: Նույնը կարելի է ասել
1954 թ. Լենինգրադի Պետական համալսարա-
նում կարդացած դասախոսությունների շարքի
մասին, որոնք նվիրված էին էվոլյուցիոն ֆիզիո-
լոգիայի հանգուցային պրոբլեմներին (այդ դա-
սախոսությունները թարգմանվել են հայերեն և
առանձին գրքով հրատարակվել են Նրևանում
1967 թ.): Այսպիսով, բոլոր հիմքերը կան պըն-
դելու, որ Օրբելին որքան խոշոր էր որպես հետա-
զոտող-փորձարար և տեսաբան, այնքան էլ խոշոր
էր, որպես մանկավարժ-դասախոս: Այդ բնագա-
վառում նա նույնպես զարգացրեց և կատարելա-
գործեց իր ուսուցչի՝ Ի. Պ. Պավլովի ժառանգու-

թյունը: Լ. Ա. Օրբելու մանկավարժական հայացք-
ները և դասավանդման մեթոդները արժանի են
հատուկ հետազոտության: Նրա ծառայություննե-
րը այդ բնագավառում նույնպես դժվար է գերա-
զնահատել:

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼԻՆ ԻՐ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԵՎ ՄՅՈՒՍ
ԱԿԱՆԱՎՈՐ ՖԻԶԻՈԼՈԳԻՆԵՐԻ ԱՎԱԴ
ՍԵՐՆԴԻ ՄԱՍԻՆ

Խորին ակնածանքով և երախտագիտությամբ
էր հիշում Լ. Օրբելին իր ուսուցիչներին և ուսա-
կան սովետական ֆիզիոլոգիայի մյուս ականա-
վոր դեմքերին: Նա ոչ մի առիթ բաց չէր թողնում
նրանց հասցեին ամենաջերմ, սրտառու խոսք ա-
սելու:

Հանրագումարի բերելով Լ. Օրբելու մեծ կյան-
քի ուղին, կարելի է ասել, որ հայրենական ֆի-

զիռլոգներին 2ատ քշերը, որոնք պատկանում էին նրա սերնդին, ունեին ստեղծագործական այնպիսի խորը կապեր ֆիզիոլոգիական գիտության ամենապայծառ դեմքերի հետ, ինչպես Օրբելին: Իր ուսանողական կյանքի լավագույն պահերը նա համարում էր իր մեծ ուսուցչի՝ Ի. Պ. Պավլովի լաբորատորիայում անցկացրած ժամերը: Հենց այդ մասին էր նա գրել իր առաջին գիտական աշխատության վերջում: Նա բազմիցս երախտագիտությամբ է խոսել և գրել Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի և իր առաջին դասախոսների՝ պրոֆեսորներ Մ. Դ. Լավդովսկու և Ն. Ա. Խռլոդկովսկու մասին:

1954 թ. Լենինգրադի համալսարանում հանդես գալով էվոլյուցիոն ֆիզիոլոգիայի մասին դասախոսությունների շարքով, Լ. Օրբելին իր առաջին դասախոսությունն սկսում է հետևյալ խոսքերով. «Ընկերներ, այս լսարանում մի քանի դասախոսություններ կարդալու ինձ տրված պատվի համար ես պետք է մեր աշխատանքը սկսեմ շնորհակալության խոսքով՝ ուղղված Լենինգրադի համալսարանի ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտին, դեկանատին և դիրեկցիային: Ես չեմ կարող այդ մասին խոսել առանց հուզմունքի, քանի որ լսարանը,

Ֆիզիոլոգիայի այս ինստիտուտը, ըստ էության,
հանդիսանում են մեր ուսական և սովետական
Ֆիզիոլոգիայի հայրենիքը: Ես պետք է հիշեցնեմ,
որ այստեղ, այս պատերի ներսում, Իվան Պետ-
րովիչ Պավլովը, դեռևս նոր ավարտած Ռյազանի
սեմինարիան, առաջին անգամ ծանոթացավ ֆի-
զիոլոգիական գիտության հետ: Այստեղ են աշ-
խատել երկու ականավոր ֆիզիոլոգներ՝ Ֆ. Վ.
Օվսյաննիկովը և Ի. Ֆ. Ցիոնը: Հենց նրանց դա-
սախոսությունների և պարապմունքների ազդե-
ցության տակ էլ Իվան Պետրովիչը տարվեց հատ-
կապես ֆիզիոլոգիայով և ոչ թե բնագիտության
մի այլ ճյուղով, և ստեղծեց իր նշանակությամբ
այն բացառիկ ֆիզիոլոգիական ուսմունքը, ո-
րով հպարտանում է մեր սովետական ժողովուր-
դը և որը հանդիսանում է արտասահմանյան շատ
երկրների ուշադրության առարկան: Այս պատերի
ներսում մի քանի տարի շարունակ աշխատել է
ուսական ֆիզիոլոգիայի հայր Ի. Մ. Սեչենովը,
իսկ նրանից հետո ամբիոնը սկսեց վարել Ն. Ե.
Վվեդենսկին՝ ֆիզիոլոգիական գիտության կորի-
ֆեյներից մեկը: Վվեդենսկուն փոխարինեց Ա. Ա.
Ուխտոմսկին, որը նույնպես շատ մեծ հետք է թո-
ղել ֆիզիոլոգիայի զարգացման մեջ»:

Լ. Ա. Օրբելին շատ բարձր է գնահատում
Ի. Մ. Սեչենովի աշակերտ, Ռազմա-բժշկական ա-
կադեմիայի պրոֆեսոր և ֆիզիոլոգիայի ամբիո-
նի վարիչ Ի. Ռ. Թարխանովին, Ի. Ի. Մեչնիկո-
վին, Ս. Պ. Բոտկինին, Կ. Ն. Ուստիմովիչին, իր
հայրենակից, հայտնի ֆիզիոլոգ Վ. Ի. Վարդա-
նովին, որը Ի. Պ. Պավլովի ավագ աշակերտներից
էր, Վ. Վ. Սավիչին, Ե. Ա. Գանիկեին:

Ֆիզիոլոգիական գիտության առաջ ունեցած
իր ծառայություններով Լ. Օրբելին շէր զիջում ո՛չ
իր ուսուցիչներին, ո՛չ էլ մյուս ականավոր ֆի-
զիոլոգներին, բայց նա իր սրբազան պարտքն էր
համարում ըստ արժանավույն գնահատել մեծե-
րին, երախտավորներին: Դա նրա բնավորության
ամենաբնորոշ գծերից մեկն էր, նրա բնածին հա-
մեստության ապացույցը:

Առանձնահատուկ ջերմությամբ և ակնածան-
քով էր խոսում Լ. Օրբելին իր մեծ ուսուցիչ Ի. Պ.
Պավլովի գիտական տաղանդի, առաքինությու-
ների, ազնվության և համեստության մասին: Իր
«Ակադեմիկոս Ի. Պ. Պավլովը և նրա ժառանգու-
թյունը» հոդվածում, որը տպագրվել է «Պրիրո-
դա» ամսագրի 1938 թ. № 4-ում, Օրբելին գրում է.
«Այդ հանճարեղ մարդը, որը կարողացավ հմայել

աշխարհի մարդկության լավագույն զուխները։
Երիտասարդ հասակում սկսելով իր կարիերան,
պրոֆեսորության մասին մտածում էր որպես ինչ-
որ անսովոր բանի մասին։ Իսկ մենք քիչ մարդ-
կանց չենք հանդիպում, որոնք դեռ ոչինչ չարած,
արդեն արմունկներով դուրս են մղում իրենց ըն-
կերներին և հարևաններին, որպեսզի իրենց տեղ
ապահովեն ապագայում։ Այդպիսի օրինակներ,
ցավոք, շատ են հանդիպում։ Եվ Իվան Պետրովի-
չի օրինակը կարող է օգնել այդպիսի անզուսպ
կարիերիստներին դաստիարակելիս»։

Լ. Օրբելին առանձնահատուկ հոգատարու-
թյուն և ուշադրություն էր ցուցաբերում իր ա-
շակերտների և աշխատակիցների նկատմամբ։
Դժվար է գտնել նրա կողմից հրատարակված որևէ
գիտական աշխատություն, որտեղ նա չհիշի իր
այն աշակերտներին, որոնք մասնակցել են գի-
տական փորձերին։ Համոզվելու համար բավա-
կան է թերթել նրա Ընտիր երկերի հինգ հատոր-
ները և 1-ին հատորում բերված աշխատություն-
ների ցանկը։ Լ. Օրբելու կողմից հրատարակված
փորձառական հետազոտությունների արդյունք-
ներին նվիրված հոդվածների մի զգալի մասը
տպագրված է իր աշակերտների և աշխատակից-

ների համահեղինակությամբ: Ամենուրեք կարելի է
 հանդիպել նրա առավել ընդունակ և տաղանդավոր
 աշակերտների անուններին. Ա. Գ. Գինեցինսկի, Ս.
 Ի. Գալպերին, Ա. Վ. Տոնկիխ, Ե. Մ. Կրեպս, Ա. Վ.
 Լեբեդինսկի, Գ. Վ. Գերշունի, Մ. Պ. Բրեստկին,
 Է. Հ. Հասրաթյան, Ն. Ի. Միխելսոն, Յու. Պ. Ֆլո-
 րով, Ա. Մ. Զիմկինա, Լ. Ն. Ֆեոդորովա, Ա. Մ.
 Ալեքսանյան, Լ. Գ. Վորոնին, Ս. Մ. Դիոնեսով, Ա.
 Ա. Վոլխով, Ա. Վ. Վոյնո-Յասենեցկի, Լ. Գ.
 Լեյբսոն, Օ. Ա. Միխալևա, Ա. Կ. Վոսկրեսենսկա-
 յա, Ա. Ի. Քարամյան, Մ. Բ. Տետյակա, Ա. Ի.
 Բրոնշտեյն, Ֆ. Ռ. Դունակսկի, Դ. Մ. Գզգզյան,
 Մ. Գ. Դուրմիշյան, Ն. Ա. Իտինա, Զ. Ի. Բարբա-
 շովա, Ե. Ա. Մոխսեև, Ն. Ն. Տրաուզգոտ, Ս. Է.
 Բելենկայա, Ա. Գ. Ֆիդելգոլց, Գ. Պ. Մուշեղյան,
 Վ. Հ. Բարսեղյան և ուրիշներ:

Վերջապես Լ. Օրբելու համեստության և ա-
 շակերտների նկատմամբ ցուցաբերվող հոգա-
 սարության փայլուն ապացույցն է հանդիսանում
 այն հանրահայտ փաստը, որ երբ նրա հանձնա-
 րարությամբ և անմիջական ղեկավարությամբ Լե-
 նինգրադի բժշկական I ինստիտուտի 3-րդ կուրսի
 իր ուսանող Ա. Գ. Գինեցինսկին կատարեց Օր-
 բելու գիտական կանխատեսումներից մեկի փոր-

ձառական ստուգումը և պարզեց, որ իրոք, սիմ-
պաթիկական նյարդերը հանդիսանում են կմախ-
քային մկանների սնուցիչ նյարդեր, նա առանց
տատանվելու իբրև ուսանողին դարձրեց հայտնա-
գործության լիիրավ համահեղինակը: Այդ հայտ-
նագործությունը, ինչպես արդեն նշել ենք, ստա-
ցավ «Օրբելի-Գինեցինսկու ֆոնոմեն» անվանու-
մը և լայն ճանաչում գտավ գիտական հասարա-
կաճության կողմից:

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼԻՆ ՈՐՊԵՍ ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼԻՍՏ
ԵՎ ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱՍԵՐ

Դեռ աշակերտական տարիներին Թիֆլիսի գիմնազիայում սովորելիս Լ. Օրբելին շփվում էր տարբեր ազգերի պատանիների և երիտասարդների հետ, ոչ մի խտրություն չդնելով նրանց միջև. ջերմ ընկերական կապերի մեջ էր թե՛ ռուսների, թե՛ հրեաների, թե՛ հույների ու թաթարների, թե՛ վրացիների ու գերմանացիների հետ, չըխոսելով այլևս հայերի մասին։ Այդպիսի ամենօրյա շփումը նպաստում էր աշակերտների մեջ

իսկական ինտերնացիոնալիստական զգացմունք
դաստիարակելուն: Դա խոր հետք թողեց Լ. Օր-
բելու՝ ապագա գիտնականի ամբողջ կյանքում:

Ընդունվելով Պետերբուրգի Ռազմա-բժշկա-
կան ակադեմիան, Լ. Օրբելին այնտեղ նորից հան-
դիպեց բազմազգ երիտասարդության, որոնցից
շատերի հետ կապված էր ջերմ սիրով և այդ ըն-
կերությունն ու բարեկամությունը տևեց մինչև
նրա կյանքի վերջին օրերը: Պավլովի լաբորատո-
րիայում նա հանդիպեց այնպիսի հիանալի ըն-
կերների, ինչպիսիք էին՝ ապագա անվանի ֆի-
զիոլոգներ Վ. Վ. Սավիչը, Ի. Ս. Յիտովիչը, Ե. Ա.
Գանիկեն և շատ ուրիշներ:

Բացառիկ ջերմությամբ և երախտագիտու-
թյամբ է նա նշել, որ իրեն բախտ է վիճակվել
աշխատանքում շփվել գիտության այնպիսի կար-
կառուն դեմքերի հետ, ինչպիսիք էին Ա. Պ. Կար-
պինսկին, Վ. Լ. Կոմարովը (ՍՍՀՄ գիտություն-
ների ակադեմիայի պրեզիդենտները՝ երկար տա-
րիներ) և Գ. Մ. Կրժիժանովսկին՝ տաղանդավոր
գիտնականը և Լենինյան գվարդիայի ականավոր
դեմքերից մեկը:

Լ. Ա. Օրբելու ստեղծած և դաստիարակած ա-
մենախոշոր գիտական կոլեկտիվներից մեկը նույն-

պես տարբեր ազգերի ներկայացուցիչներից բաղկացած մի գեղեցիկ փունջ էր։ Բոլորին նա վերաբերվում էր ինչպես հավասարը հավասարին, ազգային խտրության ամենահեռավոր ականարկի մասին անգամ խոսք լինել չէր կարող։ Եվ պատահական չէր, որ Լ. Օրբելու բազմաթիվ աշակերտներն ու աշխատակիցները սիրում էին նրան և ականածանքով վերաբերվում դեպի նա։

Լ. Օրբելու ողջ գիտակցական կյանքն անցավ հայրենիքից հեռու, բայց նա երբեք չխզեց իր կապերը հարազատ ժողովրդի հետ։ Նրա դպրոցն անցան մեծ թվով հայ երիտասարդներ։

Լ. Օրբելին սիրում էր իր ժողովրդին, նրա լեզուն ու մշակույթը և առանձին սեր էր տածում դեպի հայ երաժշտությունը։ Գ. Մուշեղյանը՝ Օրբելու առաջին հայ աշակերտներից մեկը իր հիշողություններում գրում է. «Հիշում եմ, մի անգամ էզրաս Հասրաթյանի բնակարանում (Լենինգրադում — Ս. Կ.) փոքրիկ խնջույք կազմակերպեցինք, ես հայկական կոնյակ էի տարել։ Հրավիրեցինք նաև Լևոն Աբգարովիչին։ Նա խնդրեց երգել հայերեն, շատ էր սիրում Կոմիտաս, Սյաթ-Նովա և ինքնամոռացության մեջ երգում էր մեզ հետ իր ցածր թավ ձայնով։ Լ. Օրբելին բարձր

էր գնահատում իր հայրենակիցների գիտական
գործունեութիւնը, ամեն կերպ օգնում, խորհուրդ-
ներ տալիս մեզ»:

Նույն հիշողութիւններում Գ. Պ. Մուշեղյա-
նը պատմում է, թե ինչպիսի հոգատարութիւն է
ցուցաբերել Լ. Օրբելին իր նկատմամբ՝ լաբորա-
տորիայում փորձեր դնելիս: Անձամբ կատարել է
վիրահատումներ, մանրամասն ծանոթացրել փոր-
ձի մեթոդիկային և տեխնիկային և իրեն օգտագոր-
ծել է որպէս ասիստենտ: «...չնայած իմ համեստ
աշխատանքին, Լևոն Աբգարովիչը միշտ իր գոհու-
նակութիւնն էր հայտնում, գովում ու քաջալե-
րում էր ինձ: 1935 թ. ֆիզիոլոգների, ֆարմակո-
լոգների և բիոքիմիկոսների միջազգային XV
համաժողովում (Մոսկվա-Լենինգրադ) Օրբելին իր
զեկուցման մեջ երեք անգամ նշեց իմ անունը:
Այս փաստը ինձ վրա թողեց անջնջելի տպավո-
րութիւն, որ ես երբեք չեմ կարող մոռանալ: Այ-
նուհետև իմ ամբողջ կյանքում ձգտել եմ գոնե մի
փոքր նմանվել իմ մեծ ուսուցչին: Լ. Օրբելին բա-
րի ու հոգատար էր ոչ միայն իմ նկատմամբ,
երկրի տարբեր ծայրերից բազմաթիվ երիտա-
սարդ գիտնականներ էին գալիս կատարելագործ-
ման, և նա յուրաքանչյուրին ընդունում էր որպէս

հարազատի, մեծ և բազմահարուստ փորձ ու գիտելիքներ էր հաղորդում նրանց»¹։

Լ. Օրբելին իր սովետական մեծ հայրենիքի նկատմամբ անսահման սեր ու նվիրվածություն էր տածում։ Նա բառիս բուն իմաստով բոցավառ հայրենասեր էր, ուժ ու ջանք չէր խնայում ամրապնդելու սովետական գիտության առաջավոր դիրքերը, բարձրացնելու մեր հայրենիքի պատիվն ու հեղինակությունը։ Շատ օրինակներից կարելի է բերել միայն մեկը։ Երբ 1938 թ. Անգլիայում հրավիրվեց Ֆիզիոլոգների XVI կոնգրեսը, նրա կազմակերպիչներն ամեն ինչ անում էին, որպեսզի ոռոսաց լեզուն չճանաչվի իբրև կոնգրեսի պատճենական լեզուներից մեկը։ Լ. Օրբելին հանդես եկավ վճռական պահանջով, որպեսզի սովետական գիտնականները իրենց զեկուցումները կարդան ոռոսերեն։ Լ. Օրբելու հեղինակությունն այնքան մեծ էր և ազդեցիկ, որ կոնգրեսի կազմկոմիտեն ստիպված եղավ ընդունել այդ օրինական պահանջը։

Լ. Օրբելու հայրենասիրությունը, ինչպես արդեն նշվել է, բացառիկ ուժով է դրսևորվում Հայ-

¹ «Ապագա բժիշկ» բազմատիրաժ թերթ № 11, 1967 (Երևանի բժշկական ինստիտուտի օրգան)։

րենական մեծ պատերազմի ծանր օրերին: Սովետական բանակի հրամանատարությունը նրան նշանակում է Ռազմա-բժշկական ակադեմիայի պետ, նա ընտրվում է նաև ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի փոխպրեզիդենտ, մնալով միաժամանակ ակադեմիայի կենսաբանական բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար: Որպես ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի փոխպրեզիդենտ, նրա վրա են դրվում բազմաթիվ պարտականություններ՝ պատերազմական ժամանակի խստագույն պայմաններում երկրի գիտական կյանքը ղեկավարելու գործում: Նա պատվով է կատարում իր պատականությունները, այդ ահեղ տարիներին անսպառ եռանդով ղեկավարում է իր աշակերտների բազմամարդ կոլեկտիվը, որոնք ցրված էին երկրով մեկ՝ Կազանում, Լենինգրադում, Մոսկվայում, Սվերդլովսկում, Սամարղանդում: Լ. Օրբելին գլխավորում է բազմաթիվ ռազմական և քաղաքացիական հանձնաժողովներ, խմբագրում է ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի գրեթե բոլոր կենսաբանական ամսագրերը՝ «ՍՍՀՄ Գիտությունների ակադեմիայի կենսաբանական սերիայի Տեղեկագիրը», «ՍՍՀՄ ֆիզիոլոգիական ամսագիրը», «Արդի կենսաբանություն նվաճումները»,

ինչպես նաև՝ «ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի զեկուլցները»: Այսպիսով, մեծ գիտնականը իրեն ամբողջովին նվիրել էր գիտության զարգացման և Հայրենիքի պաշտպանության սրբազան գործին:

Այդ տարիներին ինձ բախտ է վիճակվել մի քանի անգամ հանդիպել նրան: Հանդիպումներից մեկի ժամանակ՝ 1943 թ. գարնանը ես հանձնարարություն ունեի՝ իմանալու Լևոն Օրբելու կարծիքը, թե ինչպես կվերաբերվի ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիան, եթե Հայաստանի ղեկավար օրգանները հարց բարձրացնեն Միութենական կառավարության առաջ՝ ՍՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի հիմքի վրա ստեղծելու Հայաստանի գիտությունների ակադեմիա: Երևի տված հարցը նրա համար անսպասելի էր, քանի որ անմիջապես չպատասխանեց. կենտրոնացած մտածում էր: Մի քանի րոպե անց լարվածությունն անցավ և նրա մեղմ, հմայիչ ժրպիտը զարդարեց դեմքը: Կարծես մի ծանր բեռ ուսիցս ընկավ, թվում էր, թե արդեն ստացել էի դրական պատասխան, և չէի սխալվել: «Ներեցեք սիրելիս, — ասաց Օրբելին, — Ձեր հարցը ինձ համար անսպասելի էր. ահեղ պատերազմը դեռ շա-

րունակվում է. ճիշտ է, ռազմաճակատում վճռա-
կան բեկում է տեղի ունեցել հօգուտ սովետական
զորքերի, բայց դեռ զանազան կարգի դժվարու-
թյուններ կան, որոնք պետք է հաղթահարվեն.
Հայտք է մոռանանք, որ մեր դաշնակիցներ Ան-
գլիան և Միացյալ Նահանգները կապիտալիստա-
կան երկրներ են, Ահա թե ինչու սկզբում ես մը-
տածում էի՝ որքա՞ն նպատակահարմար է այս
պայմաններում հարց բարձրացնել Հայաստանում
գիտությունների ակադեմիա ստեղծելու մասին:
Բայց քիչ խորհելուց հետո եկա այն եզրակացու-
թյան, որ այդ քայլը կունենա ոչ միայն գիտա-
կան, այլև շատ կարևոր քաղաքական նշանա-
կություն: Ինչ վերաբերում է ՍՍՀՄ Գիտություն-
ների ակադեմիայի կարծիքին, ես համոզված եմ,
որ այն դրական կլինի, քանի որ ակադեմիայի
պրեզիդենտ Վ. Լ. Կոմարովը ամենալավ կարծիքն
ունի գիտությունների ակադեմիայի հայկական ֆի-
լիալի և առհասարակ Հայաստանի գիտնական-
ների մասին. ես կարծում եմ չեմ սխալվի, եթե
ասեմ, որ ակադեմիայի նախագահության բոլոր
կամ գրեթե բոլոր անդամները նույն կարծիքին
են: Այնպես որ հաջող լուծում եմ ցանկանում Հա-
յաստանի ղեկավար օրգանների խելացի նախա-

ձեռնությանը»։ Հենց այդ զրույցի ընթացքում էր, որ ես նկատեցի, թե ինչպիսի սառնարյունությամբ, բանիմացությամբ էր Լ. Օրբելին լուծում բոլոր հարցերը, որոնցով այդ ընթացքում ընթացում էին նրան հեռախոսով, հեռագրերով կամ անմիջական զեկույցներով։

Չնայած պատերազմական ժամանակի կազմակերպչական բազմաթիվ հարցերով անասելի ծանրաբեռնվածությանը, Լ. Օրբելին անգամ այդ տարիներին մշակում էր ավիացիոն բժշկության և ստորջրյա նավարկության տարբեր պայմաններում մարդու կյանքի ապահովման պրոբլեմները։

Սովետական հայրենասիրության, գիտությանը անսահմանորեն նվիրվածության, անձնազոհության մի բացառիկ օրինակ ցույց տվեց Լ. Օրբելին 1938 թ.։ Օդագնացության ֆիզիոլոգիայի պրոբլեմի հետազոտության ընթացքում անհրաժեշտություն ծագեց փակ խցիկում բարձր և ցածր մթնոլորտային ճնշման տակ փորձ դնել անմիջապես մարդու վրա։ Եվ նա առանց տատանվելու առաջարկեց այդ փորձը դնել հենց իր վրա, հանձնարարելով իր օգնականներին, երբ ինքը կկորցնի գիտակցությունը՝ դադարեցնել փորձը և թթվածին տալ։ Ստացված շատ արժեքավոր տրվ-

յալները հետադաշում օգտագործվեցին մեր հայ-
րենիքի պաշտպանական հզորությունը ուժեղաց-
նելու համար: Այդ հետազոտությունների շնորհիվ
Լ. Օրբելին դարձավ օդագնացության ֆիզիոլո-
գիայի հիմնադիրը, մի գիտության, որն ուղի հար-
թեց հայրենական տիեզերագնացության համար:

Զթուլացող եռանդով և հետևողականությամբ
Լ. Օրբելին պայքարում էր սովետական գիտու-
թյան հեղինակության ամրապնդման, ինչպես և
ռուսաց լեզուն միջազգային գիտական համաժո-
ղովներում պաշտոնական լեզուներից մեկը դարձ-
նելու համար:

Դեռ 1935 թ., երբ Մոսկվայում և Լենինգրա-
դում տեղի էր ունենում ֆիզիոլոգների միջազգա-
յին կոնգրեսը, այդ հարցերը քննարկվում էին Ի.
Պ. Պավլովի և Լ. Ա. Օրբելու կողմից: Երկու գիտ-
նականներն էլ գտնում էին, որ ռուսերեն լեզուն
վաղուց է համընդհանուր իրավունք ձեռք բերել
անգլերեն, ֆրանսերեն և գերմաներեն լեզուների
հետ դառնալու շորրորդ պաշտոնական լեզուն մի-
ջազգային հանդիպումներ անցկացնելիս: Առավել
փայլուն կերպով այդ տեսակետը Լ. Օրբելին ար-
տահայտեց և պաշտպանեց 1947 թ. Կոնդոնում
հրավիրված կոնգրեսներից մեկի ժամանակ: Այդ

կոնգրեսում սովետական պատվիրակութիւնը ներկայացնում էին Լ. Ա. Օրբելին, Ն. Ա. Ֆեդորովը, Կ. Մ. Բիկովը և ուրիշներ: Իր ելույթը Լ. Ա. Օրբելին սկսում է ռուսերեն լեզվով, որը, սակայն, անմիջապես ընդհատվում է նիստը նախագահող անգլիացի ֆիզիոլոգ Դելլայի կողմից: Նա խընդրում է Լ. Ա. Օրբելուն ղեկուցումը շարունակել անգլերեն լեզվով, քանի որ այդ լեզվին նա բավականին լավ ծանոթ է, որպեսզի շարադրի ղեկուցման նյութը: Պատասխանելով այդ դիտողութեանը, Օրբելին ընդգծում է, որ ինքը չի բաժանում նախագահողի կարծիքը ռուսերեն լեզվի օգտագործման օրինաչափութեան և իրավազորութեան մասին, որպես գիտնականների փոխադարձ շփման միջոց միջազգային գիտաժողովներում, քանի որ ռուս ժողովուրդը, ռուսական սովետական գիտութիւնը մեծ ավանդ է ներդրել համամարդկային կուլտուրայի և քաղաքակրթութեան զարգացման գործում: Այդ իրողութիւնը, շարունակում է Օրբելին, հատկապես ականհայտ դարձավ երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հաղթական ավարտից հետո, երբ գլխովին ջախջախվեց գերմանական ֆաշիզմը և այն հանրահայտ դերով,

որը խաղաց սովետական ժողովուրդը այդ պատ-
մական պրոցեսում: Ավարտելով իր պատասխան
խոսքը, Լ. Օրբելին շարունակում է իր զեկուցու-
մը ուսաներեն լեզվով:

Գեղեցիկ, իմաստավորված կյանք ապրեց
Լ. Ա. Օրբելին՝ մեծ գիտնականն ու քաղաքացին:
Նա սերունդներին թողեց բազմահարուստ գիտա-
կան ժառանգություն, հայրենասիրության, մար-
դասիրության և սկզբունքայնության պայծառ օրի-
նակ: Լ. Ա. Օրբելու ամենամեծ ծառայությունը
գիտությանը և Հայրենիքին այն է, որ նա ստեղ-
ծեց մի զարմանալի կենսունակ, անընդհատ աճող
ու զարգացող գիտական դպրոց, որով և անմա-
հացրեց իրեն:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Առաջաբանի փոխաբան	5
Լ. Ա. Օրբելու կյանքի հիմնական փուլերը	9
Լ. Ա. Օրբելու գիտական գործունեության վերջնիւթացը և Լ. Ա. Օրբելու գիտական գործունեության սկիզբը.	33
Նրա նշանակությունը ֆիզիոլոգիական գիտու- թյան զարգացման համար	44
Լ. Ա. Օրբելու դերը Հայաստանում ֆիզիոլոգիական գի- տության զարգացման գործում	108
Լ. Ա. Օրբելու մանկավարժական գործունեության մասին 116	
Լ. Ա. Օրբելին իր ուսուցիչների և մյուս ականավոր ուս- ֆիզիոլոգների մասին	123
Լ. Ա. Օրբելին որպես ինտերնացիոնալիստ և մեծ հայ- րենասեր	139

ՍԱՀԱԿ ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
СААК КАРАПЕТОВИЧ КАРАПЕТЯН

Լ. Ա. ՕՐԲԵԼԻ

Կյանք և գիտա-մանկավարժական
գործունեությունը

Տպագրվում է Հայկական ՍՍՀ
ԳԱ ատընթեր Հայաստանի ֆիզիոլոգիական
ընկերության և Լ. Ա. Օրբելու անվան ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի
Գիտական խորհրդի որոշմամբ

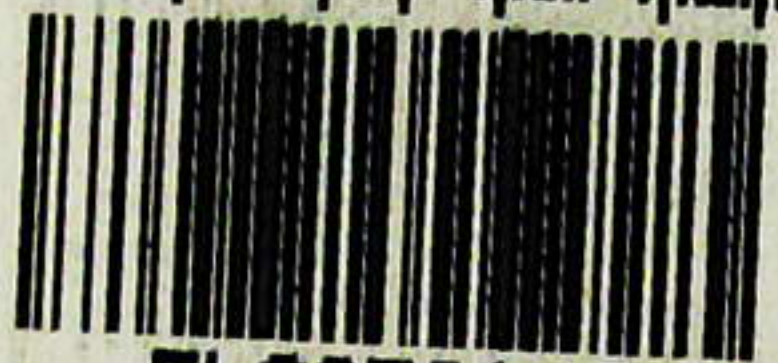
Պատ. խմբագիր Ռ. Հ. ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Հրատ. խմբագիր Ս. Ա. ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ
Ծապիկը՝ Ս. Գ. ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄՅԱՆԻ
Տեխն. խմբագիր Մ. Ա. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ

Վ.Ֆ. 03179 Հրատ. 3878 Պատվեր 354 Տպաքանակ 3000
Հանձնված է արտադրության 9/IV 1973 թ., ստորագրված է
տպագրության 26/IX 1973 թ., տպագր. 9,0 մամուլ, հրատ. 3,34
մամուլ, պալման. 4,5 մամուլ, թուղթ № 1, 60×901/32: Գինը 22 կոպ.:

Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան,
Երևան, Բարեկամության, 24:

1870

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0052165

Գիւլ 22 4.

A $\frac{1}{13695}$